

Suvremena demografska obilježja i procesi u makroregionalnim centrima Hrvatske

Sivec, Pavle

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:599140>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)



Pavle Sivec

**Suvremena demografska obilježja i procesi u
makroregionalnim centrima Hrvatske**

Diplomski rad

**Zagreb
2019.**

Pavle Sivec

**Suvremena demografska obilježja i procesi u
makroregionalnim centrima Hrvatske**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra edukacije geografije i povijesti

**Zagreb
2019.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija *Geografija i povijest; smjer: nastavnički* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc.

Dubravke Spevec

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Suvremena demografska obilježja i procesi u makroregionalnim centrima Hrvatske

Pavle Sivec

Izvadak: Predmet istraživanja rada je istraživanje demografskih obilježja i procesa koji prevladavaju u makroregionalnim centrima Hrvatske. Analizom statističkih podataka potvrđeni su negativni trendovi kretanja stanovništva u svim makroregionalnim centrima. Prirodno kretanje stanovništva negativno je u sva četiri centra, dok pozitivna prostorna kretanja bilježi samo Zagreb. Rezultat takvih kretanja odražava se na strukturu stanovništva koja postaje sve nepovoljnija za sva četiri promatrana centra. Proces koji dominantno obilježavaju makroregionalne centre su starenje i iseljavanje stanovništva. Nastavak negativnih trendova i procesa zasigurno će se odraziti i na budući demografski, ali i gospodarski i društveni razvoj.

66 stranica, 26 grafičkih priloga, 15 tablica, 32 bibliografske reference; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: stanovništvo, demografska kretanja, makroregionalni centri, iseljavanje, starenje stanovništva

Voditelj: doc. dr. sc. Dubravka Spevec

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
doc. dr. sc. Slaven Gašparović
doc. dr. sc. Ružica Vuk

Tema prihvaćena: 8. 2. 2018.

Rad prihvaćen: 12. 9. 2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Thesis
Faculty of Science
Department of Geography

Master

Contemporary demographic characteristics and processes in the macro-regional centers of Croatia

Pavle Sivec

Abstract: The subject of this research is to investigate the demographic characteristics and processes that are dominant in the macro-regional centres of Croatia. The analysis of statistical data confirmed the negative trends in population movements in all macro-regional centres. Natural change of the population is negative in all four centres, while positive spatial movements are present only in Zagreb. The result of such developments reflects on a population structure that is becoming increasingly unfavourable for all four analysed centres. The dominant processes that characterize the macro-regional centres are aging and emigration. Continuation of negative trends and processes will surely affect future demographic but also economic and social development.

66 pages, 26 figures, 15 tables, 32 references; original in Croatian

Keywords: population, demographic trends, macroregional centres, emigration, population ageing

Supervisor: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Slaven Gašparović, PhD, Assistant Professor
Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 08/02/2018

Thesis accepted: 12/09/2019

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Ciljevi istraživanja	1
1.2. Istraživačka pitanja i hipoteze.....	1
1.3. Prostorni i vremenski obuhvat istraživanja.....	2
1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature	2
1.5. Pristup istraživanju.....	3
2. GEOGRAFSKA OBILJEŽJA MAKROREGIONALNIH CENTARA HRVATSKE..	4
2.1. Zagreb	4
2.2. Split.....	5
2.3. Rijeka	5
2.4. Osijek	6
3. KRETANJE STANOVNIŠTVA.....	7
3.1. Ukupno kretanje stanovništva.....	7
3.2. Prirodno kretanje stanovništva.....	11
3.3. Prostorno kretanje stanovništva	21
3.3.1. Migracije.....	21
3.3.2. Dnevne i tjedne migracije	35
4. STRUKTURE STANOVNIŠTVA.....	39
4.1. Sastav prema spolu	40
4.2. Sastav prema dobi	42
4.3. Stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti	55
4.4. Obrazovni sastav.....	58
4.5. Sastav prema narodnosti	60
5. ZAKLJUČAK	63
POPIS LITERATURE	65
POPIS IZVORA.....	66
POPIS SLIKA	VII
POPIS TABLICA.....	IX
PRILOZI.....	X

1. UVOD

Suvremeni trendovi kretanja stanovništva u Republici Hrvatskoj velikim su dijelom negativni. Takvo stanje dovodi do upitnog budućeg demografskog, ali i ekonomskog i društvenog razvoja. Razlog je u činjenici da stanovništvo kao osnovna jedinica neke zemlje i društva sudjeluje u složenom i kompliciranom procesu društveno-gospodarskog života jedne zemlje (Wertheimer-Baletić, 1999). Imajući u vidu da bez stanovništva svaki razvoj postaje upitan, istraživanje problematike njegovog razvoja predmet je brojnih znanosti. Iz te činjenice, ali i sveopćih negativnih trendova u kretanju stanovništva u Republici Hrvatskoj razvilo se zanimanje za istraživanje suvremenih demografskih obilježja makroregionalnih centara Hrvatske. Cilj je istražiti kakvi su trendovi u kretanju stanovništva, kakva su obilježja stanovništva te koji su procesi dominantni u razvoju stanovništva. Promatrano je razdoblje od 1991. do 2011., odnosno 2017. godine ovisno o dostupnosti podataka i obilježjima koja se analiziraju.

1.1. Ciljevi istraživanja

Cilj diplomskog rada je istražiti i analizirati suvremena demografska obilježja četiriju makroregionalnih centara u promatranom vremenskom razdoblju od 1991. do danas. U radu, temeljem dostupnih podataka, analizirat će se kretanje stanovništva, kroz ukupno, prirodno i prostorno kretanje, i odabrane strukture stanovništva. Osnovni cilj istraživanja jest utvrđivanje prevladavajućih demografskih trendova i procesa u makroregionalnim centrima u promatranom vremenskom razdoblju.

1.2. Istraživačka pitanja i hipoteze

Temeljem ciljeva istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- Kakva su demografska kretanja u makroregionalnim centrima Hrvatske?
- Postoje li razlike u demografskim kretanjima između makroregionalnih centara?
- Koji makroregionalni centar/centri bilježe negativne demografske trendove?
- Koji demografski procesi obilježavaju makroregionalne centre?

Na osnovu postavljenih istraživačkih pitanja u diplomskom radu ispitivat će se sljedeće hipoteze:

H1: Svi makroregionalni centri bilježe negativna demografska kretanja u promatranom vremenskom razdoblju.

H2: Od četiri makroregionalna centra, Osijek bilježi najnegativnije demografske trendove.

H3: Od četiriju makroregionalnih centara, Zagreb bilježi najpozitivnija demografska kretanja u promatranome razdoblju.

H4: Makroregionalne centre u promatranom razdoblju dominantno obilježavaju procesi starenja, iseljavanja i prirodnog pada stanovništva.

1.3. Prostorni i vremenski obuhvat istraživanja

Prostorni obuhvat istraživanja obuhvaća četiri makroregionalna centra, odnosno gradska naselja Zagreb, Split, Rijeka i Osijek. Iznimka je istraživanje prostornog kretanja stanovništva koje se zbog nedostupnosti podataka na nižoj administrativnoj razini radilo prema podacima o prostornom kretanju na razini grad/općina. Drugim riječima, istraživanje prostornog kretanja napravljeno je na administrativno-teritorijalnoj razini upravnih gradova Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka.

Vremenski obuhvat istraživanja je razdoblje od 1991. do 2011. godine, odnosno obuhvaćeni su podaci popisa stanovništva 1991., 2001. i 2011. godine. Prema popisima stanovništva obradit će se strukture stanovništva, odnosno: narodnosni sastav, sastav prema dobi, sastav prema spolu, sastav prema ekonomskoj aktivnosti te obrazovni sastav. Vremenski okvir obuhvatiti će i ukupno kretanje stanovništva od 1857. do 2011. godine, prema popisima stanovništva i relevantnim publikacijama Državnog zavoda za statistiku za Zagreb, Split, Rijeku i Osijek. Izuzev popisa stanovništva, u promatranom vremenskom okviru, analizirat će se i podaci vitalne statistike za razdoblje 1991. – 2017. godine i podaci o prostornom kretanju stanovništva u razdoblju 2001. – 2017. godine. Također, nužno je spomenuti kako su u podacima vitalne statistike u 1990-im godinama uključivani podaci o vitalnim zbivanjima u inozemstvu zbog čega je bilo nužno korigirati podatke što je obrazloženo kasnije u radu.

1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature

Istraživanjem demografskih obilježja makroregionalnih centara bavio se niz autora. Među njima najviše se ističu radovi Sanje Klempić Bogadi koja se samostalno ili u suradnji s drugim autorima bavila problematikom makroregionalnih centara. Klempić (2004) se bavila utjecajem imigracije na strukture stanovništva Splita kao i utjecajem migracije na demografski razvoj riječke aglomeracije (Klempić Bogadi, 2008). Klempić Bogadi i Podgorelec (2009) bave se istraživanjem sociodemografskih značajki i procesa u hrvatskim obalnim gradovima, dok

Klempić Bogadi i Lajić (2012) analiziraju migracijske komponente u suvremenom demografskom razvoju Rijeke i goranskog priobalja. Istraživanju demografske problematike makroregionalnih centara svoj doprinos dala je i Ksenija Bašić kroz istraživanje kretanja stanovništva Zagreb 1991 – 2001. (2003) te istražujući decentralizaciju u populacijskom razvoju Zagrebačke makroregije (2005). Svojim radom ističe se i Nada Antić (2001), koja se bavila istraživanjem kretanja stanovništva Grada Zagreba s posebnim osvrtom na doseljavanje. Pitanjem dinamike stanovništva Osijeka u razdoblju od 1857. do 2001. godine bavili su se Vesna Andraković i Marijan Jukić (2009). Jasna Čapo i Petra Keleman (2017) istraživale su pitanje međunarodnih migracija u Zagrebu, dok su razloge doseljavanja u Zagreb istražili Zoran Stiperski i Željka Kamenov (1996). Tado Jurić (2017) bavio se motivima i karakteristikama iseljavanja Hrvata u Njemačku u suvremenom razdoblju, čime je obuhvatio i iseljavanje iz četiri najveća hrvatska grada. Za potrebe izrade ovog diplomskog rada korišteni su i radovi autora koji se nisu usko bavili prostorom istraživanja ovog rada, ali su bili ključni za teorijski dio ovoga rada. Knjiga Alice Wertheimer-Baletić (1999) *Stanovništvo i razvoj* korištena je kao ključna teorijska podloga za općenit demografski razvoj, dok je rad Marie Oliveira Roca (1987), koji se bavio tipovima cirkulacije stanovništva, korišten u teorijskoj podlozi pri istraživanju dnevnih i tjednih migracija istraživanog prostora.

1.5. Pristup istraživanju

Pristup istraživanju obilježava metoda kvantitativne analize statističkih podataka, uz obradu relevantne stručne i znanstvene literature i izvora. Rezultati su prikazani tablično i grafički. Pri obradi statističkih podataka i za izradu tablica i dijagrama korišten je program Microsoft ExcelTM 2013. S obzirom da su za potrebe ovog rada korišteni podaci triju popisa stanovništva 1991., 2001. i 2011. godine za koje se primjenjivala različita metodologija popisivanja, javio se problem pri usporedbi tih podataka jer se definicija stalnog stanovništva mijenjala. Tako se popis 1991. godine proveo prema koncepciji stalnog stanovništva koje se definira kao sve osobe koje na određenom području u trenutku popisivanja imaju mjesto stalnog boravišta bez obzira nalaze li se u trenutku popisivanja u tom mjestu ili ne (Wertheimer-Baletić, 1999). Popis stanovništva 2001. godine obavljao se prema konceptu uobičajenog mjesta stanovanja uz kriterij razdoblja boravka od jedne godine ili dulje kako bi se popisivano stanovništvo uključilo u ukupan broj stanovnika. Koncept uobičajenog mjesta stanovanja korišten je i u popisu stanovništva 2011. godine, no uveden je novi kriterij namjere

odsutnosti/prisutnosti za uključivanje popisivanog stanovništva u ukupno stanovništvo (Metodološka objašnjenja, 2019).

2. GEOGRAFSKA OBILJEŽJA MAKROREGIONALNIH CENTARA HRVATSKE

2.1. Zagreb

Zagreb se geografski smjestio na prostoru između rijeke Save na jugu i Medvednice na sjeveru (Hrvatska enciklopedija). Taj prostor definira reljefna otvorenost i dobra prirodna osnova, koja je s brojnim izvorima tekućica omogućila razvitak naselja koja tvore današnji Zagreb. Postupnim sjedinjavanjem okolnih naselja, odnosno sela sa Zagrebom, dolazi do prostornog širenja Zagreba što je trajalo kroz veliki dio zagrebačke povijesti. Tek jačom industrijalizacijom koja je potaknula doseljavanje stanovništva iz pretežito ruralnih dijelova, dolazi do izgradnje stambenih naselja na rubovima. Proces širenja i doseljavanja potaknutog industrijalizacijom traje do šezdesetih godina 20. stoljeća kada započinje proces suburbanizacije, odnosno jačeg preobražavanja okolice Zagreba (Njegač i Pejnović, 2012). Rezultat prostornog širenja i utjecaja procesa industrijalizacije je činjenica da je Zagreb postao najveće i najznačajnije naselje u državi, kako gospodarski tako i prometno.

Kada govorimo o prometnom značenju Zagreba, važno je reći da je on najvećim dijelom rezultat geografskog smještaja. Tako se Zagreb smjestio na križanju desetak važnih prometnih pravaca, među kojim se ističe zapadni smjer prema Ljubljani, odnosno zapadnoj Europi, istočni prema Srbiji, odnosno prema jugoistočnoj Europi i Bliskom Istoku te jugozapadni smjer prema Gorskom kotaru, Kvarneru i Istri te Lici i Dalmaciji (Njegač i Pejnović, 2012.; Hrvatska enciklopedija). Osim važnih cestovnih pravaca, ističe se i željeznica koja služi kao veza prema Budimpešti i drugim dijelovima države, ali i Europe. Danas željeznica nema primat i snagu u razvoju Zagreba, već je tu ulogu preuzela cestovna mreža. Razvoj cestovne mreže intenzivirao se u sedamdesetim godinama 20. stoljeća izgradnjom prve autoceste prema Karlovcu, nakon čega se dalje razvija današnja mreža autocesta (Njegač i Pejnović, 2012). Osim cestovne mreže i željeznice, Zagreb ima razvijen i zračni promet, pri čemu se ističe međunarodna zračna luka dr. Franjo Tuđman smještena jugoistočno od grada (na području Grada Velike Gorice). Međunarodna zračna luka dr. Franjo Tuđman najprometnija je zračna luka u Hrvatskoj s brojem putnika većim od tri milijuna 2018. godine (Zračna luka Zagreb).

2.2. Split

Split, odnosno gradsko naselje Split, prema zadnjem popisu stanovništva 2011. godine ima 167 121 stanovnika i drugo je najveće i najznačajnije naselje u Republici Hrvatskoj. Split se smjestio na poluotoku u srednjoj Dalmaciji, koji zajedno s Čiovom zatvara Kaštelanski zaljev (Njegač i Pejnović, 2012). U neposrednom zaleđu nalaze se krška uzvišenja Kozjak (779 m) i Mosor (1339 m) te Kliška vrata (365 m) (Hrvatska enciklopedija). Razvitak Splita veže se uz palaču cara Dioklecijana koja je postala jezgra oko koje se grad počeo razvijati i širiti. Prostornim širenjem grada, pod utjecajem imigracije i industrijalizacije u 20. stoljeću dolazi do razvoja aglomeracije čiji uži gravitacijski dio čini prostor od Trogira do Omiša, srednjodalmatinski otoci i kopneno zaleđe, dok širi gravitacijski prostor obuhvaća prostor Splitsko-dalmatinske županije (Hrvatska enciklopedija).

U prometnom smislu, Split je važno prometno središte srednje Dalmacije. Od cestovnih pravaca ističe se autocesta A1 koja povezuje Split sa Zagrebom i Jadranska magistrala koja ga povezuje s područjima uz more (Hrvatska enciklopedija). U željezničkom povezivanju, važna je veza sa Zadrom i Šibenikom, a povezan je i sa Zagrebom. Osim željeznice i cestovnog prometa, Split se ističe s pomorskim prometom, pri čemu najviše prednjači putnički promet (Njegač i Pejnović, 2012). Pomorski promet važan je zbog povezanosti sa srednjodalmatinskim otocima. Prometna povezanost ostvaruje se i preko zračne luke Resnik koja se nalazi u Kaštel Štafiliću te je ostvarila promet putnika od 3,1 milijun 2018. godine (Zračna luka Split).

2.3. Rijeka

Rijeka sa 128 334 stanovnika (popis 2011), treći je najveći makroregionalni centar i gradsko naselje u Hrvatskoj. Smjestila se na sjevernoj obali Riječkog zaljeva, mjestu gdje se Jadransko mora duboko uvuklo u europsko kopno (Njegač i Pejnović, 2012.; Hrvatska enciklopedija). U njezinom zaleđu nalaze se planinske zapreke koje su onemogućile prostorno širenje prema sjeveru, pa se u svom razvoju Rijeka primarno širila u smjeru istok-zapad, prateći liniju obale. U drugoj polovici 20. stoljeća počinju jačati utjecaji deagrarizacije i suburbanizacije što dovodi do širenja na ruralna naselja u zaleđu. Danas riječka aglomeracija u užem smislu obuhvaća prostor od Lovrana do Bakarskog zaljeva, dok u širem smislu obuhvaća cijelo crikveničko primorje, uz proširenje na sjeverni dio otoka Krka (Njegač i Pejnović, 2012).

Cestovnim vezama Rijeka je povezana sa Zagrebom, putem autocesta A1 i A6, a onda i drugim dijelovima Europe, te autocestom A7 s Ljubljanom i zapadnom Europom (Hrvatska

enciklopedija). Željeznicom je povezana sa Zagrebom, no željeznica danas, zbog lošeg stanja pruge, ne predstavlja značajni prometni pravac. Osim povezanosti putem kopna, Rijeka je trajektnim linijama povezana s kvarnerskim otocima, Cresom, Lošinjom, Pagom, Rabom. Luka Rijeka, najveća hrvatska luka, nekad međunarodnog značaja, danas stagnira u svom razvoju i gubi primat u prijevozu roba. Prometnu povezanost Rijeke karakterizira i zračna povezanost koja se ostvaruje preko zračne luke Rijeka koja je 2018. godine ostvarila promet putnika nešto veći od 180 000 (Zračna luka Rijeka).

2.4. Osijek

Osijek s 84 104 stanovnika (popis 2011.) četvrto je najveće gradsko naselje u Hrvatskoj. Sa svojom širom regijom prelazi 100 000 stanovnika čime je četvrti najveći upravni grad u Hrvatskoj. Smješten je na desnoj obali Drave koja je izvan domašaja najviših dravskih voda čime je to područje u prošlosti bilo jako povoljno za naseljavanje. Od prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine do danas, ukupan broj stanovnika povećao se 5,2 puta (Njegač i Pejnović, 2012). Dobar geografski položaj osigurao mu je dobru prometnu povezanost putem europskog prometnog koridora Vc sa središnjom Europom i Jadranom (Njegač i Pejnović, 2012). Izuzev koridora Vc ističe se i podravski prometni pravac, međunarodna riječna luka i zračna luka Klisa (Hrvatska enciklopedija).

3. KRETANJE STANOVNIŠTVA

Kretanje stanovništva ključna je sastavnica demografskog razvoja. Radi se o podatku koji nam govori koliko se promijenio broj stanovnika na određenom prostoru u određenom vremenu pod utjecajem različitih čimbenika, poput nataliteta, mortaliteta, migracija i rata (Wertheimer-Baletić, 1999). Iz razloga što se radi o važnoj sastavnici demografske analize, u ovom poglavlju analizirat će se ukupno, prirodno i prostorno kretanje stanovništva. Cilj analize je utvrđivanje procesa i trendova koji prevladavaju u makroregionalnim centrima.

3.1. Ukupno kretanje stanovništva

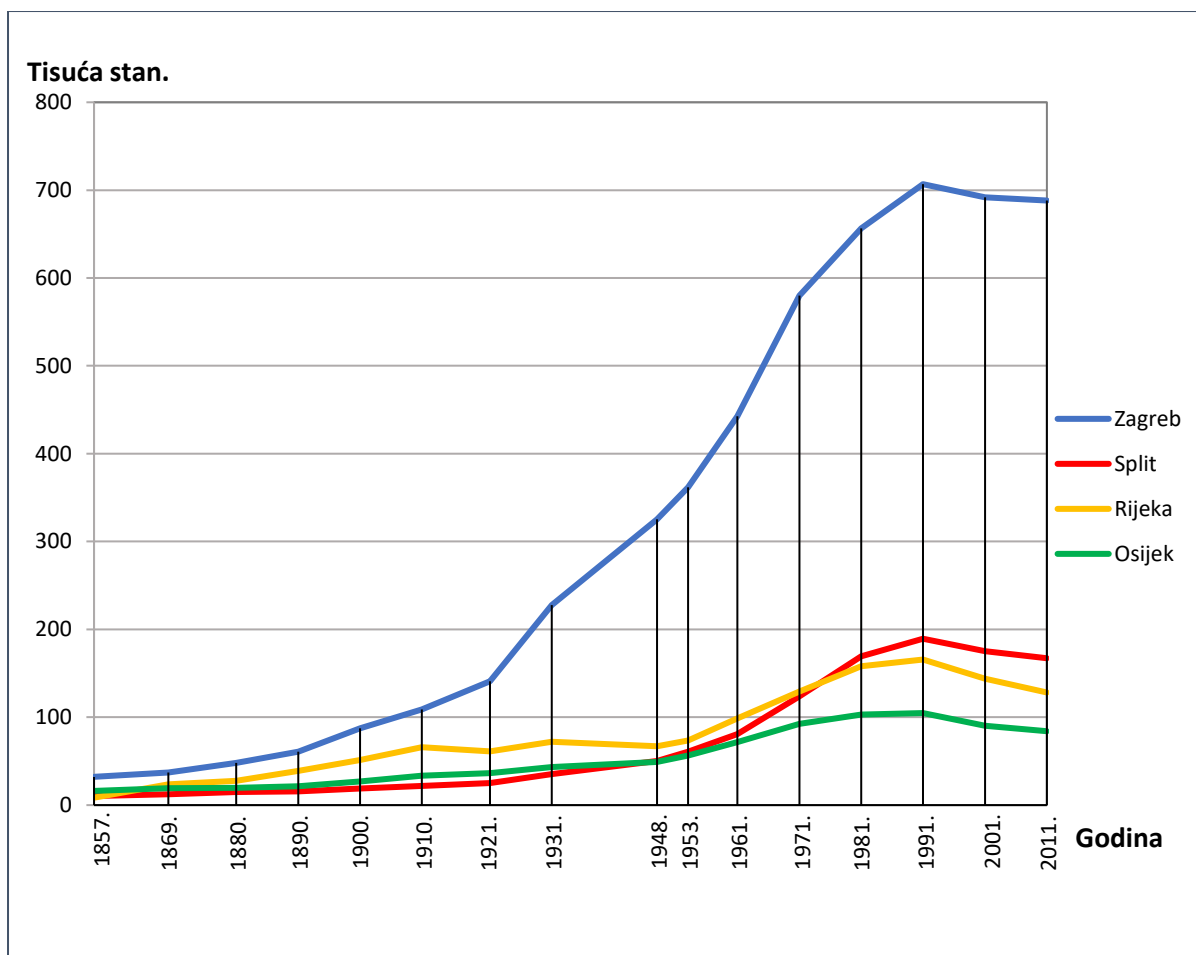
Ukupno kretanje stanovništva definira se kao promjena u ukupnom broju stanovnika na određenom prostoru u određenom vremenu pod utjecajem različitih čimbenika poput nataliteta, mortaliteta, migracija i rata. Na osnovi tih čimbenika izdvajaju se dva oblika kretanja stanovništva, prirodno i prostorno. Kombinacijom ta dva oblika kretanja stanovništvo određenog prostora može porasti, stagnirati ili se smanjiti (Wertheimer-Baletić, 1999).

Od četiriju makroregionalnih centara u Hrvatskoj, Zagreb kroz 20. stoljeće bilježi najveći porast broja stanovnika. Od prvog popisa 1857. godine stanovništvo Zagreba povećalo se otprilike 21 put. Najveći porast dogodio se nakon Drugog svjetskog rata, preciznije u drugoj polovici 20. stoljeća (sl. 1). Razloge za povećanje stanovništva pronalazimo u procesu industrijalizacije koju prati doseljavanje stanovništva iz ruralnih prostora koji se zapošljavaju u gradu (Njegač i Pejnović, 2012). No, nakon razdoblja doseljavanja stanovništva potaknutog procesom industrijalizacije, na kretanje stanovništva Zagreba počinje utjecati proces suburbanizacije koji u kombinaciji s opadanjem u ruralno-urbanoj migraciji stanovništva dovodi do sporijeg rasta ukupnog broja stanovnika (Bašić, 2001; Njegač i Pejnović, 2012).

Najveći broj stanovnika Zagreb je imao 1991. godine kada počinje razdoblje laganog opadanja broja stanovnika. U razdoblju od 1991. do 2011. godine Zagreb je u apsolutnom broju izgubio 18 607 stanovnika (tab. 1). Ako smanjenje ukupnog broja promatramo kroz indeks međupopisne promjene, Zagreb u razdoblju od 1991. do 2001. godine ima izraženiji gubitak stanovništva u odnosu na razdoblje 2001. do 2011. godine. Razloge zasigurno možemo pripisati ratnim zbivanjima u tom razdoblju, ali i lošem gospodarskom stanju (Antić, 2001; Bašić, 2005). U apsolutnom smislu gubitak u razdoblju od 1991. do 2001. godine iznosi 15 046 stanovnika, odnosno 2,1 % (tab. 1). Iako je u usporedbi s ostalim centrima takav gubitak relativno najmanji, njegove posljedice ostavile su traga na vitalna zbivanja. U sljedećem međupospisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine stanovništvo Zagreba smanjilo se svega

0,5 %, odnosno u apsolutnom smislu smanjenje iznosi svega 3561 stanovnik (tab. 1). Razloge za takvo kretanje pronalazimo u činjenici da je to razdoblje obuhvaćeno gospodarskim oporavkom i razvojem zbog čega Zagreb, kao najveće i gospodarski najvažnije središte, pod utjecajem migracija ne bilježi značajnije smanjenje ukupnog broja stanovnika. U konačnici, u promatranom razdoblju od 1991. do 2011. godine, Zagreb bilježi ukupno smanjenje broja stanovnika koje se može okarakterizirati kao stagnacija, ponajviše iz razloga što drugi makroregionalni centri pokazuju značajnije negativne trendove.

Split, za razliku od Zagreba prati drugačiji trend kretanja ukupnog broja stanovnika. Od prvog popisa 1857. do 2011. godine stanovništvo Splita povećalo se oko 17 puta, no tek od 1981. godine Split izbija na drugo mjesto među gradskim naseljima u Hrvatskoj (sl. 1). Razloge sporijeg rasta treba potražiti u činjenici da je Split tek ujedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom, a izdvajanjem Zadra kao dotadašnjeg glavnog grada i Rijeke kao najveće luke, postao važniji centar na Jadranu (Njegač i Pejnović, 2012). Nagli razvoj industrije praćen porastom prometnih funkcija ubrzava demografski razvoj Splita koji svoj maksimum doživljava 1991. godine (Klempić, 2004; Njegač i Pejnović, 2012). Tada Split broji najveći broj stanovnika u svojoj povijesti, nakon čega broj počinje opadati. U razdoblju između 1991. i 2001. godine Split je izgubio 7,5 % stanovnika, odnosno 14 248 stanovnika (tab. 1). Razlozi smanjenja broja stanovnika nakon popisa 1991. godine pronalaze se u iseljavanju aktivnih i umirovljenih časnika JNA i njihovih obitelji, ali i zbog slabljenja funkcije rada, odnosno gubitka radnih mjesta u industriji (Klempić, 2004; Njegač i Pejnović, 2012). No, smanjenje ukupnog broja stanovnika nastavilo se i u zadnjem međupopisnom razdoblju. Broj stanovnika Splita u razdoblju od 2001. do 2011. godine smanjilo se za 4,6 %, odnosno za 8019 stanovnika (tab. 1). Taj gubitak praćen je procesom suburbanizacije kojim se povećao broj stanovnika okolice gradskog naselja, ali i smanjenjem industrijskih potencijala uz snažniji prevlast uslužnih djelatnost što se očitovalo u razvitku grada (Njegač i Pejnović, 2012). Split u cijelom promatranom razdoblju od 1991. do 2011. godine bilježi smanjenje ukupnog broja stanovnika. Takav trend naznaka je negativnih demografskih kretanja koje su rezultat negativnog prostornog i prirodnog kretanja. Konačne posljedice odrazit će se i na strukture stanovništva, zbog čega je upitan budući pozitivan demografski razvoj.



Sl. 1. Kretanje ukupnog broja stanovnika makroregionalnih centara od 1857. do 2011. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo 1857 – 2001. godine, dzs.hr, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS RH, Zagreb.*

Rijeku je kao i ostale makroregionalne centre pratilo povećanje broja stanovnika kroz 20. stoljeće (sl. 1). Rezultat tog rasta ogledao se u činjenici da je kroz veći dio 20. stoljeća Rijeka bila drugo najveće gradsko naselje u Hrvatskoj. Razlozi za takav porast pronalaze se u razvoju industrije i lučkih funkcija koje dolaze do najvećeg izražaja u drugoj polovini 20. stoljeća. Rijeka je tada bila najveća luka bivše države, a ubrzani razvoj odrazio se na pojačanu imigraciju u samo naselje (Njegač i Pejnović, 2012). Tek od popisa 1981. godine Rijeka pada na treće mjesto po ukupnom broju stanovnika. U tom razdoblju počinje proces suburbanizacije zbog kojega se stanovništvo seli iz samog naselja u okolna naselja (Klempić Bogadi, 2008). Međutim, proces suburbanizacije nije odmah utjecao na kretanje broja stanovnika pa vrhunac razvoja i rasta broja stanovnika Rijeke dostiže 1991. godine (sl. 1). U međupopisnom razdoblju između 1991. i 2001. godine broj stanovnika Rijeke smanjio se 13,2 %, odnosno za 21 839 stanovnika (tab. 1). Razlog za takvo smanjenje pripisuje se iseljavanju djelatnika JNA s njihovim obiteljima, odlasku dijela pripadnika srpske manjine, negativnom prirodnom

kretanju, oslabljenom migracijskom potencijalu, ali i procesu suburbanizacije (Klempić Bogadi, 2008). Negativni demografski trendovi nastavili su se i u sljedećem promatranom razdoblju od 2001. do 2011. godine kada se stanovništvo Rijeke smanjilo 11,7 %, odnosno za 15 416 stanovnika (tab. 1). Razloge tog smanjenja možemo pronaći u daljnjim negativnim trendovima, odnosno negativnom prirodnom kretanju, procesu suburbanizacije, ali i iseljavanju zbog negativnih gospodarskih trendova potaknutih gospodarskom krizom 2008. godine. Negativni trendovi ukupnog kretanja najveći su u Rijeci od sva četiri promatrana centra. Razloge pronalazimo, osim u jakom procesu suburbanizacije, u nepostojanju dovoljnog stambenog fonda u samom naselju, ali i jeftinoj cijeni građevinskog zemljišta u okolici (Klempić Bogadi, 2008). Posljedice takvog kretanja već se osjete na vitalnom kretanju, ali i prostornom kretanju. Iz tih razloga pitanje budućeg demografskog razvoja Rijeke najviše zabrinjava među sva četiri promatrana centra.

Stanovništvo Osijeka u razdoblju od 1857. do 2011. godine povećalo se otprilike pet puta, najmanje od sva četiri promatrana centra (sl. 1) (Andraković i Jukić, 2009). Kretanje broja stanovnika prati stalan porast kroz cijelo to razdoblje. Najveći intenzitet u povećanju broja izražen je nakon II. svjetskog rata. U tom razdoblju odvijaju se procesi industrijalizacije i deagrarizacije što doprinosi većem doseljavanju stanovništva u gradsko naselje (Andraković i Jukić, 2009). Vrhunac rasta ukupnog broja stanovnika Osijek dostiže 1981. godine nakon čega ulazi u fazu stagnacije. Tek popisom 2001. godine zabilježeno je smanjenje ukupnog broja, što je rezultat ratnih zbivanja, ali i drugih čimbenika, poput negativne prirodne promjene, ali i procesa suburbanizacije (Andraković i Jukić, 2009.; Njegač i Pejnović, 2012). Smanjene ukupnog broja stanovnika u razdoblju od 1991. do 2001. godine iznosi 13,7 %, odnosno 14 350 stanovnika (tab. 1). U tom razdoblju Osijek od sva četiri centra bilježi najveće smanjenje ukupnog broja, što je rezultat već istaknutih ratnih zbivanja. U razdoblju od 2001. do 2011. godine pad ukupnog broja iznosi 7 % odnosno 6307 stanovnika (tab. 1). Negativna demografska kretanja u tom razdoblju mogu se pripisati negativnom prirodnom kretanju, ali i iseljavanju stanovništva potaknutom gospodarskom krizom koja se najviše odrazila upravo na prostor Slavonije, pa samim time i na Osijek. Iako Osijek u razdoblju zadnje međupopisne promjene bilježi blaže negativno kretanje ukupne promjene od Rijeke, ukupno smanjenje u cijelom promatranom razdoblju jednako je zabrinjavajuće. Tako se stanovništvo Osijeka u razdoblju od 1991. do 2011. godine smanjilo za 20 657 stanovnika, što je otprilike petina ukupnog broja stanovnika (tab. 1). Iako su razlozi smanjenja u promatranom razdoblju dvojaki, činjenica je da su negativni demografski trendovi ozbiljno zahvatili prostor Osijeka, što, kao i kod Rijeke, demografski razvoj Osijeka čini jako zabrinjavajućim.

Tab. 1. Indeks i apsolutna međupopisna promjena stanovništva makroregionalnih centara u razdoblju od 1991. do 2011. godine

Makroregionalni centar	Broj stanovnika		Indeks međupopisne promjene	Apsolutna promjena	Broj stanovnika		Indeks međupopisne promjene	Apsolutna promjena	Apsolutna promjena 1991 – 2011.
	1991.	2001.			2001.	2011.			
Zagreb	706 770	691 724	97,9	-15 046	691 724	688 183	99,5	-3 561	-18 607
Split	189 388	175 140	92,5	-14 248	175 140	167 121	95,4	-8 019	-22 267
Rijeka	165 693	143 800	86,8	-21 893	163 800	128 384	89,3	-15 416	-37 309
Osijek	104 761	90 411	86,3	-14 350	90 411	84 104	93,0	-6 307	-20 657

Izvor: *Naselja i stanovništvo 1857 – 2001. godine, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

3.2. Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva jedna je od dvije ključne sastavnice kretanja stanovništva. Pod tim pojmom podrazumijeva se kretanje stanovništva koje je rezultat djelovanja različitih bioloških, odnosno prirodnih čimbenika i procesa. Osnovne sastavnice prirodnog kretanja su natalitet, odnosno rodnost, i mortalitet, odnosno smrtnost, stanovništva. Razlika između rodnosti i smrtnosti naziva se prirodna promjena koja se može iskazati kao prirodni prirast, prirodno smanjenje ili depopulacija te prirodna stagnacija. Prirodni prirast javlja se u slučaju kada je broj rođenih veći od broja umrlih, dok se prirodna depopulacija javlja u slučaju kada je broj umrlih veći od broja rođenih. Prirodna stagnacija javlja se u situaciji kada se broj rođenih izjednači s brojem umrlih što rezultira u obnovi stanovništva u istom broju (Wertheimer-Baletić, 1999).

U promatranom razdoblju od 1991. do 2017. godine u Zagrebu je rođeno 198 652, a umrlo 207 704 stanovnika (tab. 2). Rezultat takvih odnosa je negativna prirodna promjena od 9052

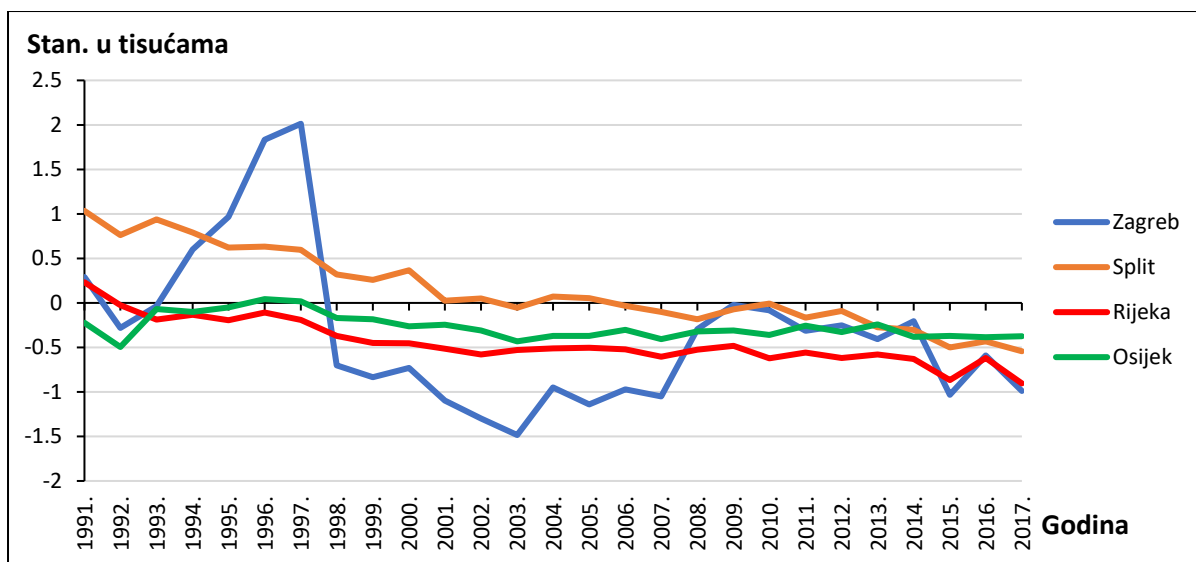
stanovnika. Od 1991. godine Zagreb bilježi negativne stope, s izuzetkom kraćeg razdoblja između 1994. i 1998. godine (sl. 2). Međutim, taj rast treba pripisati povećanom broju rođenih u inozemstvu, a koji su, s obzirom na tadašnju metodologiju uključeni u vitalnu statistiku Zagreba (tab. 3). Prvenstveno se radi o izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine, odnosno Hrvatima koji su pod utjecajem ratnih zbivanja iselili u zapadnoeuropske zemlje (Antić, 2001). Posjedujući hrvatsko državljanstvo i na zakonskoj osnovi ostvarivali su pravo upisa svoje živorođene djece u hrvatske matične knjige (Antić, 2001.; Bašić, 2001, 2005). Tako su podaci o živorođenoj djeci u inozemstvu ušli u ukupnu statistiku živorođenih u Zagrebu što je rezultiralo kratkotrajnim povećanjem. Isključe li se podaci o živorođenim u inozemstvu iz ukupne statistike, podaci o prirodnoj promjeni izgledaju drugačije (tab. 3). Iz podataka jasno je vidljivo da je prirodna promjena negativna, izuzev 1996. godine, koja je uz 1991. godinu jedina kad je ostvaren prirast stanovništva. Negativna prirodna promjena nastavila se u daljnjem promatranom razdoblju, osim kratkotrajnog smanjenja 2009. i 2010. godine. Temeljem podataka navedenih u tablici 2 jasno se može zaključiti kako negativni demografski trendovi nisu zaobišli ni Zagreb kao najveći makroregionalni centar.

Za razliku od Zagreba, Split je u promatranom razdoblju, jedini od četiri makroregionalna centra, ostvario prirodni prirast stanovništva. Stanovništvo Splita povećalo se za 3762 stanovnika (tab. 2). Međutim, to povećanje nije se osjetilo u ukupnom kretanju stanovništva, jer nam podaci iz popisa o ukupnom kretanju stanovništva govore da se stanovništvo Splita smanjilo. Razloge treba pronaći u nejednakom kretanju broja rođenih i umrlih kroz promatrano razdoblje (sl. 2). Tako se razdoblje promatranja može podijeliti na razdoblje od 1991. do 2000. godine u kojemu se stanovništvo povećavalo, razdoblje od 2001. do 2006. godine kada je kretanje stanovništva stagniralo, te razdoblje od 2007. do 2017. godine kada se stanovništvo smanjivalo (sl. 2). Promatrajući razdoblje od 1991. do 2017. godine stanovništvo Splita se postupno smanjivalo i pokazivalo tendenciju smanjivanja. Takav trend Split prati još od 1981. godine (Klempić, 2004). Za pretpostaviti je kako će se trend negativnog kretanja nastaviti i u nadolazećim godinama, kako dobna struktura postaje nepovoljnija.

Rijeka, od sva četiri makroregionalna centra, u promatranom razdoblju bilježi najnegativnije trendove prirodnog kretanja stanovništva. Tako se stanovništvo Rijeke smanjilo za 12 052 stanovnika (tab. 2). Trend smanjenja stanovništva Rijeke primjetan je još od početka 1990-ih godina (sl. 2). Broj rođenih smanjivao se od 1991. godine kada je iznosio više od 1700, da bi u zadnjim godinama pao ispod 1000 na godišnjoj razini (tab. 2). Negativan trend kretanja rezultat je starenja stanovništva, pojačan emigracijom mlađeg stanovništva iz samog naselja (Klempić Bogadi i Lajić, 2012). Uz to, problem predstavlja i povećani broj neoženjenih i

neudanih pojedinaca kao i činjenica da mlade obitelji imaju tendenciju manjeg broja djece. No, osim tih faktora, u razdoblju od 1991. do 2001. godine iz Grada Rijeke se iselilo 18 000 stanovnika (Klempić Bogadi i Lajić, 2012). Iako Grad Rijeka nema isti opseg kao gradsko naselje Rijeka, zasigurno je utjecaj iseljavanja iz upravnog grada pogodio u velikom broju i gradsko naselje. Takva situacija rezultirala je smanjenjem broja rođenih u tom razdoblju kao i u onom od 2001. do 2011. godine. Negativni trendovi definitivno se vide i u ukupnom kretanju broja stanovnika koje se smanjilo. Za pretpostaviti je da će se negativni trendovi u prirodnom kretanju nastaviti daljnjim iseljavanjem mlađeg vitalnog stanovništva što će ostaviti dalekosežnije negativne demografske posljedice.

Zadnji od četiriju makroregionalnih cenatra, Osijek, također bilježi negativan trend prirodnog kretanja (sl. 2). Tako je Osijek u promatranom razdoblju od 1991. do 2017. godine izgubio 29 786 stanovnika, dok se rodilo 22 538 stanovnika što rezultira negativnom prirodnom promjenom od 7248 stanovnika (tab. 2). U razdoblju od 1991. do 2001. godine veće stope mortaliteta treba pripisati ratnim zbivanjima, kao i niže stope nataliteta. Tek kraće razdoblje od 1993. do 1997. godine Osijek bilježi povoljnije stope prirodnog kretanja (tab. 3). Međutim, razlog treba pronaći u metodologiji vitalne statistike koja je u broj rođenih uključivala i vitalna događanja stanovništva na privremenom radu u inozemstvu (Andraković i Jukić, 2009). Od 1998. godine metodologija vitalne statistike se mijenja, dok se broj rođenih smanjuje što govori u prilog činjenici da je uključivanje vitalnih događaja stanovnika na radu u inozemstvu poboljšavala stanje vitalne statistike. Nakon 1998. godine Osijek bilježi daljnji prirodni pad u prirodnom kretanju stanovništva što se uz iseljavanje pretežito mladog stanovništva može primijetiti i u ukupnom kretanju stanovništva. Nažalost, za pretpostaviti je da će se trend negativnog kretanja stanovništva nastaviti i u narednom razdoblju što će rezultirati daljnjim smanjivanjima broja rođenih i povećavanjem broja umrlih zbog sve nepovoljnijeg dobnog sastava stanovništva.



Sl. 2. Kretanje prirodne promjene stanovništva makroregionalnih centara u razdoblju od 1991. do 2017. godine

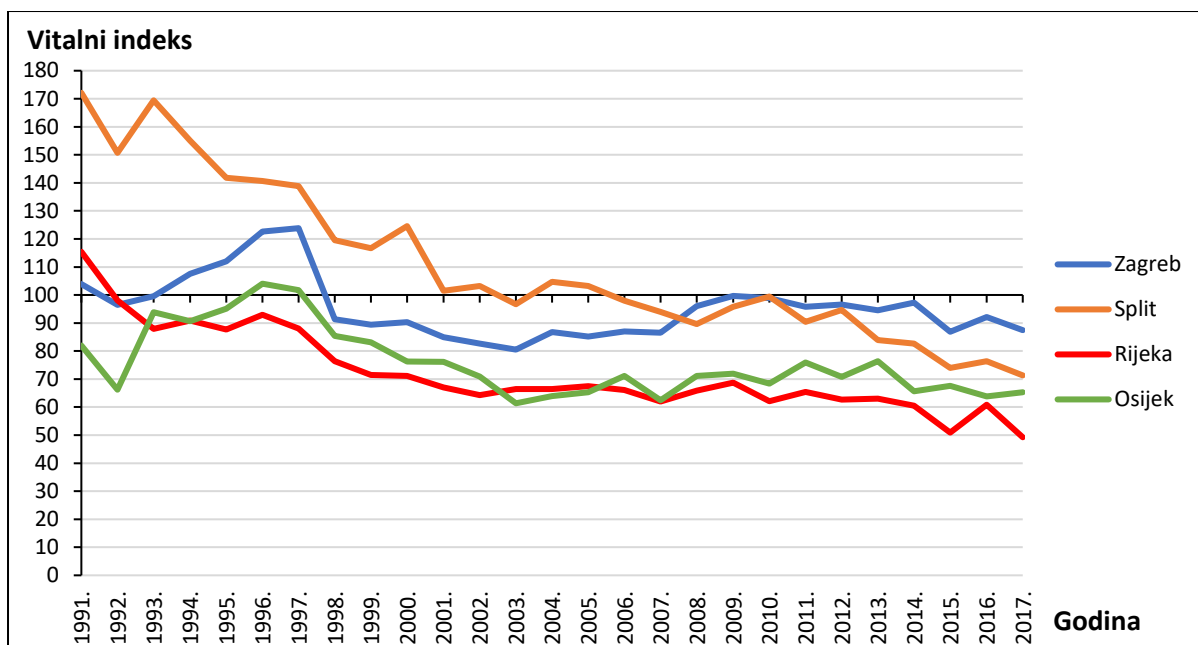
Izvor: *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2017., podaci za razdoblje 1991. – 2017., naseljski tablogrami*, DZS RH, Zagreb

Izuzev broja živorođenih i umrlih kao i prirodne promjene koja je rezultat kretanja broja živorođenih i umrlih, još jedan pokazatelj prirodnog kretanja stanovništva je vitalni indeks. Radi se o broju koji pokazuje broj živorođenih na 100 umrlih. Ako je vitalni indeks za pojedinu godinu veći od 100 onda se radi o prirodnom prirastu, ako je manji od 100 onda se radi o negativnoj promjeni, odnosno o smanjenju stanovništva. Osim prirasta i smanjenja stanovništva, vitalni indeks može iznositi 100. Vitalni indeks iznosi 100 ako su za promatrano godinu broj rođenih i umrlih jednaki, a takvu pojavu nazivamo prirodna stagnacija stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999).

Analizirajući vitalne indekse za makroregionalne centre, jasno se može zaključiti kako najbolji indeks za promatrano razdoblje od 1991. do 2017. godine ima Split. S vrijednošću od 108,5 (tab. 2), jedini je makroregionalni centar čija je vrijednost indeksa veća od 100. Od ostalih centara Zagreb ima povoljniju vrijednost u usporedbi s Osijekom i Rijekom, dok najnegativniju vrijednost, odnosno najniži indeks bilježi Rijeka u vrijednosti od 71,7 (tab. 2). Vrijednosti jasno prate trendove kretanja koji su za sva četiri centra negativni. Međutim, kretanje vrijednosti vitalnog indeksa različito je za pojedina razdoblja. Tako Zagreb i Osijek u razdoblju od 1993./1994. do 1998. godine bilježe pozitivnije vrijednosti, odnosno vrijednosti indeksa kreću se iznad 100 (tab. 2). Razlog za to je u činjenici da je metodologija vitalne statistike u tom razdoblju uzimala u obzir vitalna događanja stanovništva na radu u inozemstvu,

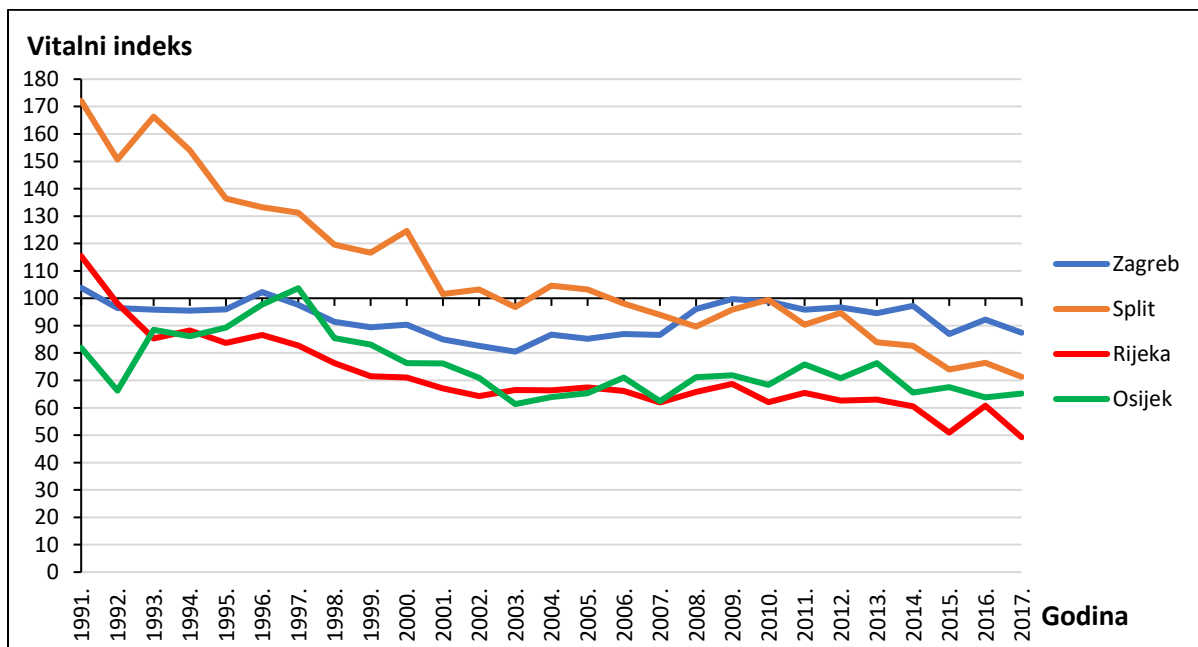
što se odrazilo na broj rođenih u statistici, pa i u konačnici na samim vrijednostima indeksa. Ako proučimo tablicu 3, uočavamo da su vrijednosti vitalnog indeksa za Zagreb samo u 1996. godini iznosile više od 100, a nakon tog razdoblja dolazi do smanjenja vrijednosti što upućuje na smanjenje stanovništva. Međutim, ako se iz podataka isključe vitalna događanja u inozemstvu jasno se dobiva trend kretanja vitalnog indeksa koji je negativan za sve centre, izuzev Splita, dok Zagreb i Osijek pozitivne vrijednosti bilježe 1993., odnosno 1994. godine (sl. 4).

Split u razdoblju od 1991. do 2006. godine bilježi najpovoljnije vrijednosti vitalnog indeksa. Iako su vrijednosti u cijelom razdoblju u silaznoj putanji (sl. 3), Split je zabilježio najpovoljnije kretanje stanovništva u odnosu na ostale centre, koji smanjene vrijednosti bilježe u cijelom promatranom razdoblju. Negativni trend kretanja vitalnog indeksa Splita od 2012. godine sve je više izražen. Uzrokuje ga sve manji broj rođenih kao i nepovoljna dobna struktura. Rijeka s druge strane bilježi vrijednosti niže od 100 još od 1992. godine. Takav silazni trend rezultat je niskih stopa rođenih, sve veće nepovoljnije dobne strukture što rezultira povećanjem stopa mortaliteta, ali i emigracijom jer ona zahvaća pretežito mlađe, fertilno stanovništvo. Međutim, trend kretanja izrazito je zabrinjavajući za Rijeku iz razloga što su vrijednosti 2015. i 2017. godine izrazito niske. Takvo kretanje, ako se nastavi, predstavljat će ozbiljan problem u njenom daljnjem razvoju. Osijek bilježi slične trendove kao i Rijeka. Vrijednosti indeksa pale su ispod 100 još u 1990-im godinama, izuzmemo li činjenicu metodoloških promjena. Nakon toga razdoblja nastavile su se smanjivati njegove vrijednosti što je postao prevladavajući trend.



Sl. 3. Kretanje vitalnog indeksa Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka u razdoblju od 1991. do 2017. godine

Izvor: *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2017., podaci za razdoblje 1991. – 2017., naseljski tablogrami*, DZS RH, Zagreb



Sl. 4. Kretanje vitalnog indeksa makroregionalnih centra bez vitalnih događanja u inozemstvu u razdoblju od 1991. do 2017. godine

Izvor: *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2017., podaci za razdoblje 1991. – 2017., naseljski tablogrami*, DZS RH, Zagreb

Tab. 2. Broj živorođenih, umrlih, prirodna promjena i vitalni indeks za makroregionalne centre u razdoblju od 1991. do 2017. godine

	Zagreb				Split				Rijeka				Osijek			
	N	M	PP	Vi	N	M	PP	Vi	N	M	PP	Vi	N	M	PP	Vi
1991.	7819	7529	290	103,9	2468	1434	1034	172,1	1738	1506	232	115,4	1015	1239	-224	81,9
1992.	7700	7982	-282	96,5	2268	1505	763	150,7	1382	1409	-27	98,1	972	1467	-495	66,3
1993.	7831	7866	-35	99,6	2295	1355	940	169,4	1371	1559	-188	87,9	1026	1093	-67	93,9
1994.	8563	7963	600	107,5	2226	1436	790	155,0	1352	1487	-135	90,9	973	1074	-101	90,6
1995.	9005	8037	968	112,0	2111	1489	622	141,8	1381	1574	-193	87,7	975	1025	-50	95,1
1996.	9945	8111	1834	122,6	2185	1554	631	140,6	1401	1508	-107	92,9	1110	1067	43	104,0
1997.	10459	8446	2013	123,8	2127	1532	595	138,8	1417	1609	-192	88,1	1117	1098	19	101,7
1998.	7380	8080	-700	91,3	1950	1631	319	119,6	1192	1561	-369	76,4	984	1152	-168	85,4
1999.	7066	7901	-835	89,4	1822	1562	260	116,6	1124	1572	-448	71,5	907	1091	-184	83,1
2000.	6841	7571	-730	90,4	1863	1495	368	124,6	1115	1568	-453	71,1	847	1110	-263	76,3
2001.	6200	7298	-1098	85,0	1643	1618	25	101,5	1043	1556	-513	67,0	781	1025	-244	76,2
2002.	6168	7465	-1297	82,6	1659	1608	51	103,2	1041	1619	-578	64,3	753	1062	-309	70,9
2003.	6132	7616	-1484	80,5	1594	1648	-54	96,7	1046	1574	-528	66,5	683	1113	-430	61,4
2004.	6221	7169	-948	86,8	1643	1570	73	104,6	1013	1525	-512	66,4	654	1023	-369	63,9
2005.	6558	7698	-1140	85,2	1689	1636	53	103,2	1045	1549	-504	67,5	694	1063	-369	65,3
2006.	6502	7474	-972	87,0	1571	1603	-32	98,0	1021	1544	-523	66,1	745	1048	-303	71,1
2007.	6784	7835	-1051	86,6	1575	1677	-102	93,9	984	1588	-604	62,0	678	1086	-408	62,4
2008.	7163	7459	-296	96,0	1580	1763	-183	89,6	1013	1539	-526	65,8	789	1109	-320	71,1
2009.	7512	7533	-21	99,7	1638	1710	-72	95,8	1061	1544	-483	68,7	796	1107	-311	71,9
2010.	7513	7595	-82	98,9	1705	1714	-9	99,5	1022	1646	-624	62,1	778	1137	-359	68,4

2011.	7162	7474	-312	95,8	1560	1726	-166	90,4	1057	1616	-559	65,4	800	1054	-254	75,9
2012.	7175	7427	-252	96,6	1608	1699	-91	94,6	1037	1654	-617	62,7	799	1128	-329	70,8
2013.	6988	7394	-406	94,5	1440	1715	-275	84,0	989	1569	-580	63,0	781	1023	-242	76,3
2014.	7230	7434	-204	97,3	1445	1748	-303	82,7	967	1597	-630	60,6	725	1105	-380	65,6
2015.	6862	7895	-1033	86,9	1426	1927	-501	74,0	899	1766	-867	50,9	771	1141	-370	67,6
2016.	6965	7555	-590	92,2	1397	1828	-431	76,4	962	1582	-620	60,8	679	1064	-385	63,8
2017.	6908	7897	-989	87,5	1350	1893	-543	71,3	877	1781	-904	49,2	706	1082	-376	65,2
Ukupno	198652	207704	-9052	95,6	47838	44076	3762	108,5	30550	42602	-12052	71,7	22538	29786	-7248	75,7

Izvor: *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2017., podaci za razdoblje 1991. – 2017., naseljski tablogrami*, DS RH, Zagreb

Tab. 3. Prirodno kretanje stanovništva makroregionalnih centara od 1993. do 1997. godine prema korigiranim podacima

ZAGREB						SPLIT					
N	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	N	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	7 453	7 517	7 601	8 059	8 060	U zemlji	2 239	2 186	2 022	2 055	1 995
U inozemstvu	378	1 046	1 404	1 886	2 399	U inozemstvu	56	40	89	130	132
Ukupno	7 831	8 563	9 005	9 945	10 459	Ukupno	2 295	2 226	2 111	2 185	2 127
M	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	M	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	7 782	7 869	7 923	7 877	8 257	U zemlji	1 346	1 419	1 482	1 542	1 520
U inozemstvu	84	94	114	234	189	U inozemstvu	9	17	7	12	12
Ukupno	7 866	7 963	8 037	8 111	8 446	Ukupno	1 355	1 436	1 489	1 554	1 532
PP	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	PP	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	-329	-352	-322	182	-197	U zemlji	893	767	540	513	475
U inozemstvu	294	952	1290	1 652	2 210	U inozemstvu	47	23	82	118	120
Ukupno	-35	600	968	1 834	2 013	Ukupno	940	790	622	631	595
Vi	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	Vi	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	95.8	955	95.9	102.3	97.6	U zemlji	166.3	154.1	136.4	133.3	131.3
U inozemstvu	450.01	1 112.8	1 231.6	806.01	1 269.3	U inozemstvu	622.2	235.3	1 271.4	1 083.3	1 100.0
Ukupno	99,6	107,5	112,0	122,6	123,8	Ukupno	169,4	155,0	141,8	140,6	138,8
RIJEKA						OSIJEK					
N	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	N	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	1 321	1 297	1 299	1 283	1 301	U zemlji	951	904	912	1 027	1 107

U inozemstvu	50	55	82	118	116	U inozemstvu	75	69	63	83	10
Ukupno	1 371	1 352	1 381	1 401	1 417	Ukupno	1 026	973	975	1 110	1 117
M	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	M	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	1 549	1 469	1 553	1 482	1 572	U zemlji	1 075	1 049	1 022	1 051	1 068
U inozemstvu	10	18	21	26	37	U inozemstvu	18	25	3	16	30
Ukupno	1 559	1 487	1 574	1 508	1 609	Ukupno	1 093	1 074	1 025	1 067	1 098
PP	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	PP	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	-228	-172	-254	-199	-271	U zemlji	-124	-145	-110	-24	39
U inozemstvu	40	37	61	92	79	U inozemstvu	57	44	60	67	-20
Ukupno	-188	-135	-193	-107	-192	Ukupno	-67	-101	-50	43	19
Vi	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	Vi	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
U zemlji	85.3	88.3	83.6	86.6	82.8	U zemlji	88.5	86.2	89.2	97.7	103.7
U inozemstvu	500.0	305.6	390.5	453.8	313.5	U inozemstvu	416.7	276.0	2100.0	518.8	33.3
Ukupno	87,9	90,9	87,7	92,9	88,1	Ukupno	93,9	90,6	95,1	104,0	101,7

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2017., podaci za razdoblje 1993. – 1997., naseljski tablogrami, DZS RH, Zagreb

3.3. Prostorno kretanje stanovništva

Prostorno ili mehaničko kretanje, odnosno migracija stanovništva druga je komponenta kretanja stanovništva. Ona predstavlja sadržajno i metodološki najkompleksniju komponentu kretanja stanovništva, zbog postojanja različitih kriterija na osnovu kojih definiramo i izdvajamo tipove migracija. Međutim, demografska literatura pod pojmom migracija podrazumijeva preseljenje jedne osobe iz rodnog mjesta ili prethodnog mjesta stalnog boravka u mjesto doseljenja ili novo mjesto stalnog boravka pod uvjetom da se radi o preseljenju trajnog karaktera. Iz takve definicije proizlazi da prostorno kretanje stanovništva obuhvaća dva područja: mjesto iz kojeg se osoba seli i mjesto u koje se osoba doseljava. Na osnovi tih područja izdvajaju se ključne sastavnice migracija. To su imigracija, useljavanje ili doseljavanje, i emigracija, iseljavanje ili odseljavanje. Imigracija, zajedno s natalitetom, čini pozitivnu sastavnicu kretanja stanovništva, dok emigracija, zajedno s mortalitetom, čini negativnu sastavnicu kretanja stanovništva. Razlika između imigracije i emigracije naziva se migracijska bilanca (Wertheimer-Baletić, 1999).

Migracijska bilanca, kao razlika emigracije i imigracije, može biti pozitivan, kada se doseljava više stanovnika nego što se odseljava, negativan, kada se više stanovnika odseljava nego što se doseljava, te nulta migracijska bilanca, kada se broj useljenika poklapa s brojem iseljenika (Wertheimer-Baletić, 1999). U sljedećem potpoglavlju detaljnije će se obraditi pitanje migracije stanovništva makroregionalnih centara. Za potrebe tog potpoglavlja korišteni su podaci o migracijama, odnosno podaci o ukupno odseljenom i doseljenom stanovništvu, prema upravnim gradovima/općinama zbog nedostupnosti podataka na nižoj administrativnoj razini, odnosno na razini naselja. Pri analizi stanovništva prema migracijskim obilježjima i dnevnim i tjednim migracijama korišteni su podaci na razini naselja.

3.3.1. Migracije

Migracija u definiciji, kako je već ranije navedeno, podrazumijeva preseljenje osobe iz jednog mjesta stalnog boravka u novo mjesto doseljenja odnosno stalnog boravka pod uvjetom da je preseljenje trajnog karaktera. Samim time, migracija stanovništva djeluje na kretanje stanovništva. To djelovanje najviše se očituje u nekoliko aspekata poput: ukupne veličine stanovništva koje se može smanjiti ili povećati, kao i njegovom prostornom razmještaju, na natalitetu i mortalitetu, što je povezano sa selektivnošću migracije te u konačnici na strukturu stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999). Drugim riječima, na kretanje stanovništva utječu i prirodno kretanje, kao odnos nataliteta i mortaliteta, i migracije, kroz doseljavanje i

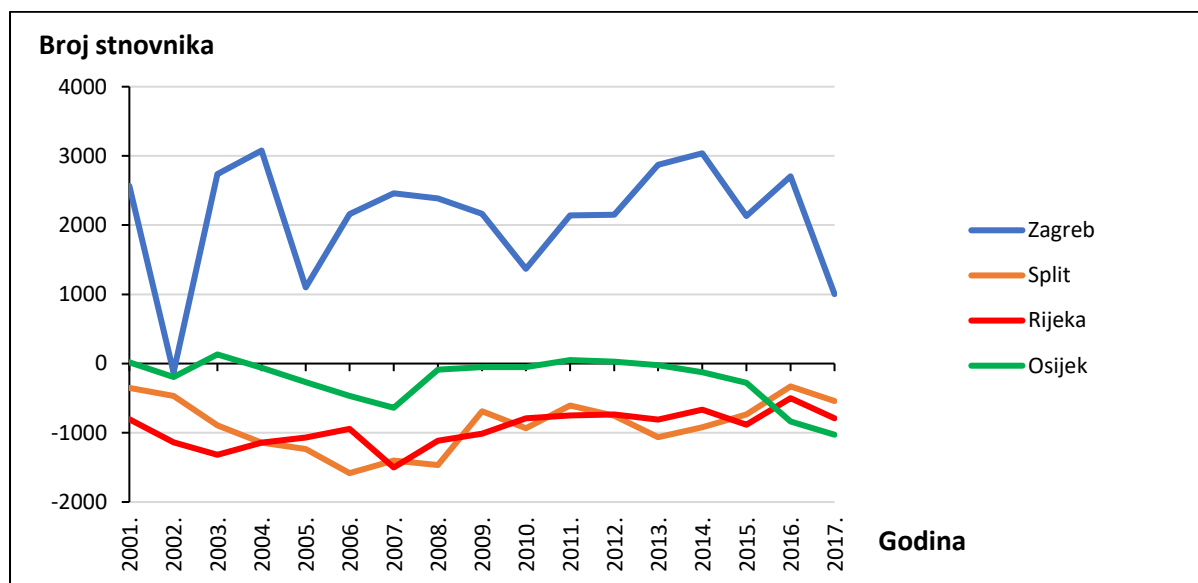
odseljavanje stanovništva. Kod migracija, važno pitanje je tko odseljava i doseljava, što se povezuje sa selektivnošću migracija. Taj pojam podrazumijeva da stanovništvo koje se seli dolazi s određenim specifičnim društveno-gospodarskim obilježjima preko kojih utječu na strukturu domicilnog stanovništva. Drugim riječima, istraživanjem selektivnosti migracija moguće je istražiti utjecaj migracije na promjene struktura stanovništva. Na osnovu specifičnih obilježja izdvaja se nekoliko vrsta selektivnosti migracije. To su: selektivnost prema dobi, prema spolu, prema bračnom stanju i fertilitetu te prema zanimanju i obrazovanju. Prema tim obilježjima, najčešće iseljavaju mladi ljudi između 20 i 40 godina starosti, žene na kraćim distancama, muškarci na duljim distancama, mlađe neudane žene i mlađi neoženjeni muškarci te stanovništvo sa specifičnim obrazovnim kvalifikacijama koje su potrebne na tržištu rada useljeničke države (Wertheimer-Baletić, 1999).

U promatranom razdoblju od 2001. do 2017. godine, migracijska bilanca (sl. 3) za Zagreb bila je pozitivna, osim 2002. godine kada je zabilježena negativna vrijednost. Ukupna vrijednost migracijske bilance za promatrano razdoblje iznosi 35 938 stanovnika (tab. 4) i predstavlja najveću vrijednost od sva četiri promatrana makroregionalna centra. Razloge zašto možemo pronaći u činjenici da je Zagreb najveće gospodarsko središte u Hrvatskoj u kojemu se ostvaruje trećina nacionalnog BDP-a (Čapo i Keleman, 2017). Osim toga, kao važan razlog doseljavanja u Zagreb ističe se prvenstveno mogućnost zaposlenja, ali i mogućnost školovanja (Kamenov i Stiperski, 1996). Takvi razlozi su potpuno opravdani imajući u vidu da u razdoblju od 2001. do 2017. godine ratna zbivanja prestaju biti ključan čimbenik pri doseljavanju, kao što su to bili u devedesetim godinama, uz gospodarski oporavak koji se intenzivirao u početnim 2000-im godinama. Drugi ključan razlog je što se u Zagrebu nalazi najveće i najvažnije sveučilište u Hrvatskoj, zbog čega svake godine najveći broj maturanata pretendira na jedno od mjesta na fakultetima sastavnicama zagrebačkog sveučilišta.

Tab. 4. Ukupno doseljeno i odseljeno stanovništvo u makroregionalne centre u razdoblju od 2001. do 2017. godine

	Doseljeni	%	Odseljeni	%	Migracijska bilanca
Zagreb	247 513	54 %	211 575	46 %	35 938
Split	41 815	42 %	56 929	58 %	-15 114
Rijeka	35 643	41 %	51 613	59 %	-15 970
Osijek	37 869	48 %	41 750	52 %	-3881

Izvor: Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017. po gradovima/općinama, DZS RH, Zagreb

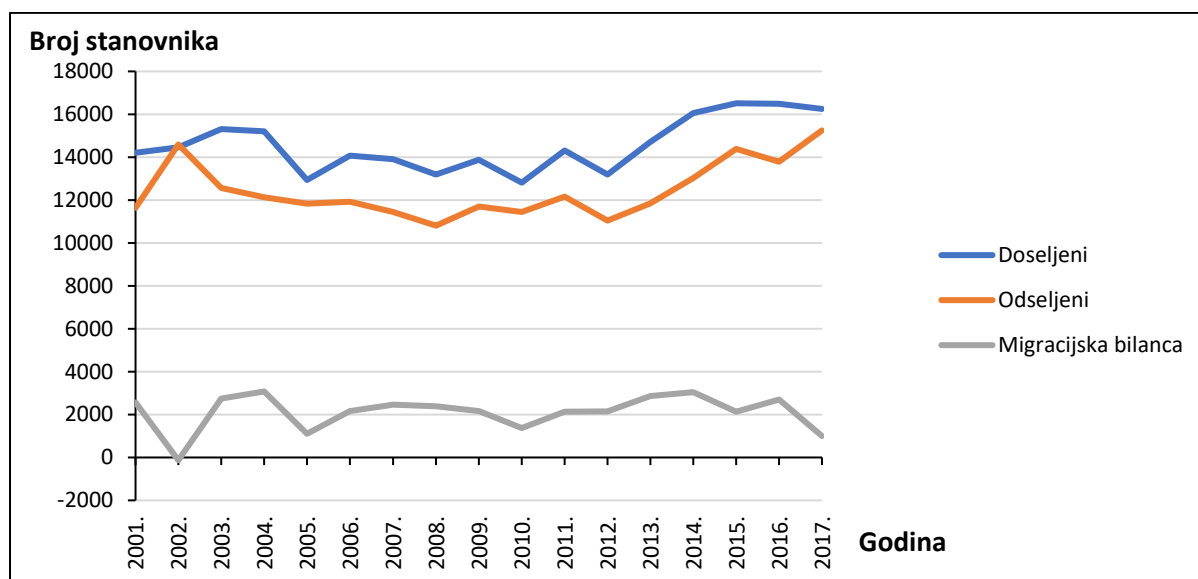


Sl. 5. Kretanje migracijske bilance Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka u razdoblju od 2001. do 2017. godine

Izvor: Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017. po gradovima/općinama, DZS RH, Zagreb

Analizom kretanja doseljavanja i odseljavanja stanovništva Zagreba može se uočiti trend povećanja iseljavanja iz grada u zadnjim godinama (sl. 5). Razlog se može objasniti činjenicom da je Hrvatska 1. srpnja 2013. godine ušla u Europsku uniju čime su nestale administrativne barijere pri odlasku na rad u inozemstvo. Broj odseljenih u inozemstvo od 2013. godine sve se više povećava te 2017. iznosi visokih 44,7 % (6814 stanovnika) (tab. 5). Povećavanjem udjela odseljavanja u inozemstvo možemo zaključiti da motivi doseljavanja u Zagreb poput veće mogućnosti zaposlenja i općeg zadovoljstva školstvom nisu više ključni faktori za zadržavanje stanovništva. Tako danas istraživanja govore da osim materijalnih razloga, stanovnici su

skloniji iseljavanju zbog korupcije, nesređenosti pravne države, pravne nesigurnosti, osjećaja sigurnosti i drugih (Jurić, 2017). No, unatoč takvim razlozima, Zagreb i dalje prevladava od četiri promatrana makroregionalna centra kao važna doseljenička destinacija.



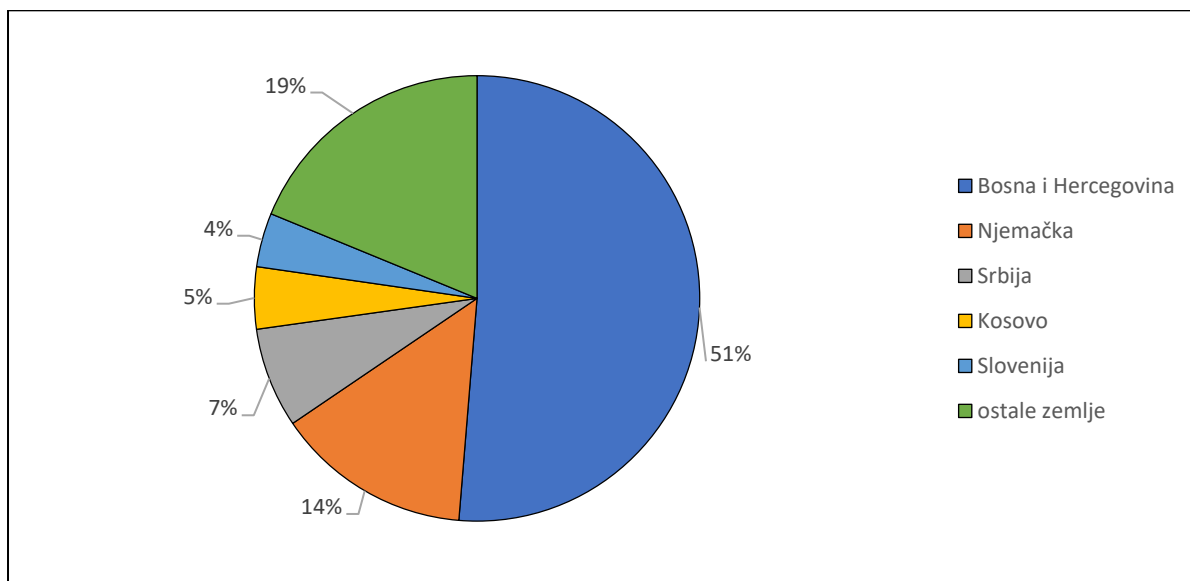
Sl. 6. Kretanje doseljenih, odseljenih stanovnika i migracijske bilance Grada Zagreba u razdoblju od 2001. do 2017. godine

Izvor: *Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017. po gradovima/općinama*, DZS RH, Zagreb

Prema podacima o doseljavanju stanovništva u Zagreb u promatranom razdoblju od 2001. do 2017. godine jasno se uočava kako se smanjuje broj doseljavanja iz inozemstva u korist doseljavanja stanovnika iz Hrvatske (tab. 6). Doseljavanje iz inozemstva najintenzivnije je bilo početkom 2000-ih godina. Veća je vjerojatnost da se radilo o nastavku vala iz 1990-ih godina kada su se smirivanjem ratnih zbivanja, stanovnici s prostora bivše Jugoslavije vraćali u mjesta odakle su otišli. Međutim, poboljšavanjem gospodarske situacije stopa doseljavanja iz inozemstva polagano opada u korist doseljavanja s prostora Hrvatske. Razloge za to možemo pronaći u nejednolikom razvoju Hrvatske koji primora stanovnika na doseljavanje u velike centre prvenstveno zbog većih mogućnosti zaposlenja (Jurić, 2017).

U kasnijim godinama, s ulaskom Republike Hrvatske u EU, broj doseljenika u Zagreb počinje rasti. Tako on 2017. godine iznosi 22,9 %, odnosno 3715 stanovnika. Unatoč povećanju, broj doseljenih iz inozemstva i dalje je razmjerno nizak u odnosu na broj odseljenih u inozemstvo, ali i broj doseljenih iz drugih područja Hrvatske. Među razlozima zašto je tako ističu se niski BDP po stanovniku u usporedbi s drugim gradovima EU, nedovoljna

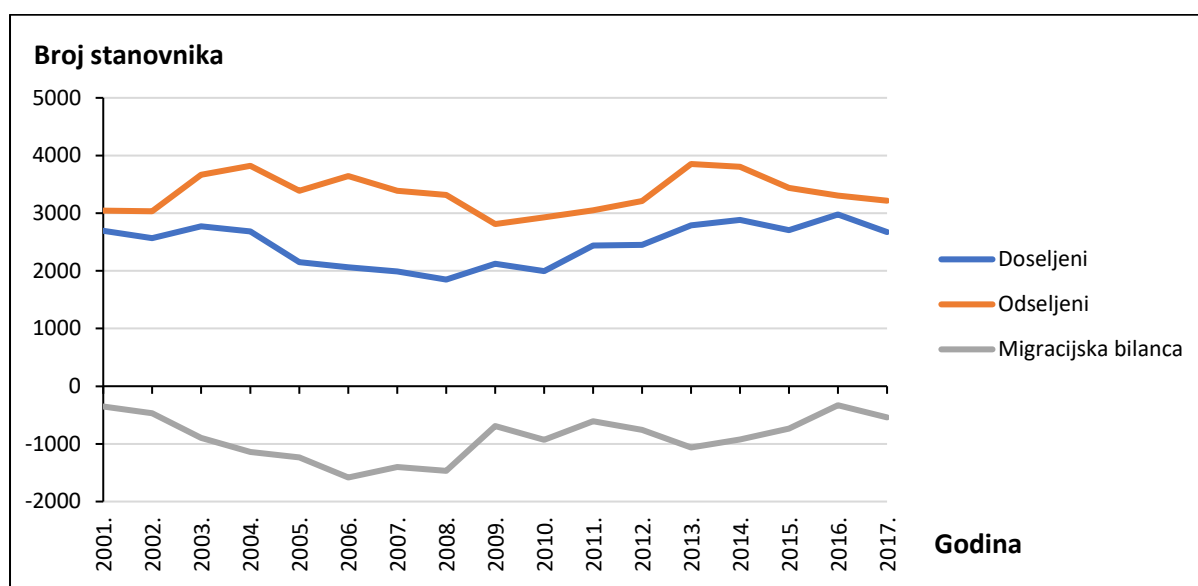
konkurentnost, nedostatan razvoj baziran na novim tehnologijama i inovacijama, nedovoljna orijentiranost na inozemna tržišta, nedovoljna podrška razvoju poduzetničke infrastrukture i drugi, dok se kao dodatni razlozi ističu velika porezna presija kao i restriktivne zakonske osnove pri pokretanju poduzeća za strance (Čapo i Keleman, 2017). Unatoč blagom povećanju i rastu doseljavanja iz inozemstva, važno je razaznati tko doseljava. Tako prema podacima najveći dio doseljenih, gledano prema mjestu posljednjeg prebivališta, čini stanovništvo s prostora bivše Jugoslavije (sl. 7). Prema podacima za 2011. godinu više od 50 % doseljenog stanovništva u Zagreb doselilo je s prostora susjedne BiH. Ako pretpostavimo da su doseljenici iz Njemačke velikim dijelom Hrvati povratnici, lako se može zaključiti kako u strukturi doseljenika iz inozemstva također prevladavaju Hrvati.



Sl. 7. Struktura doseljenog stanovništva u Zagreb prema migracijskim obilježjima 2011. godine
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Kretanje migracijske bilance za grad Split u 1990. godini je dvojako. Razlog zašto je tako pronalazi se u činjenici da je grad u tom razdoblju bilježio negativno kretanje migracijske bilance, ponajviše zbog velikog iseljavanja osoblja JNA sa svojim obiteljima (Klempić, 2004). No, osim toga, Split je za vrijeme ratnih zbivanja 1990-ih, kao i Zagreb, bio utočište velikom broju izbjeglica zbog čega su podaci o kretanju migracijske bilance dvojaki. Još jedan razlog je i činjenica da podataka o vanjskim migracijama za to razdoblje nema, pa se u literaturi oslanjaju na dostupne podatke prema kojima je grad Split u međupopisnom razdoblju od 1991.

do 2001. godine zabilježio pozitivnu migracijsku bilancu (Klempić, 2004). No, u razdoblju nakon 2001. godine situacija se mijenja. Tako je zaključno s 2017. godinom iz grada Splita ukupno iselilo 15 114 stanovnika (tab. 4). Taj podatak govori nam da je kretanje migracijske bilance negativno za cijelo promatrano razdoblje (sl. 5, sl. 8). Analizom kretanja migracijske bilance jasno se ističe kako je najnegativnije vrijednosti grad Split zabilježio u ranim 2000-im godinama kada se gospodarska situacija u cijeloj zemlji stabilizira, ali i prestala su ratna zbivanja pa se samim time stanovništvo vraća u mjesta prebivališta.

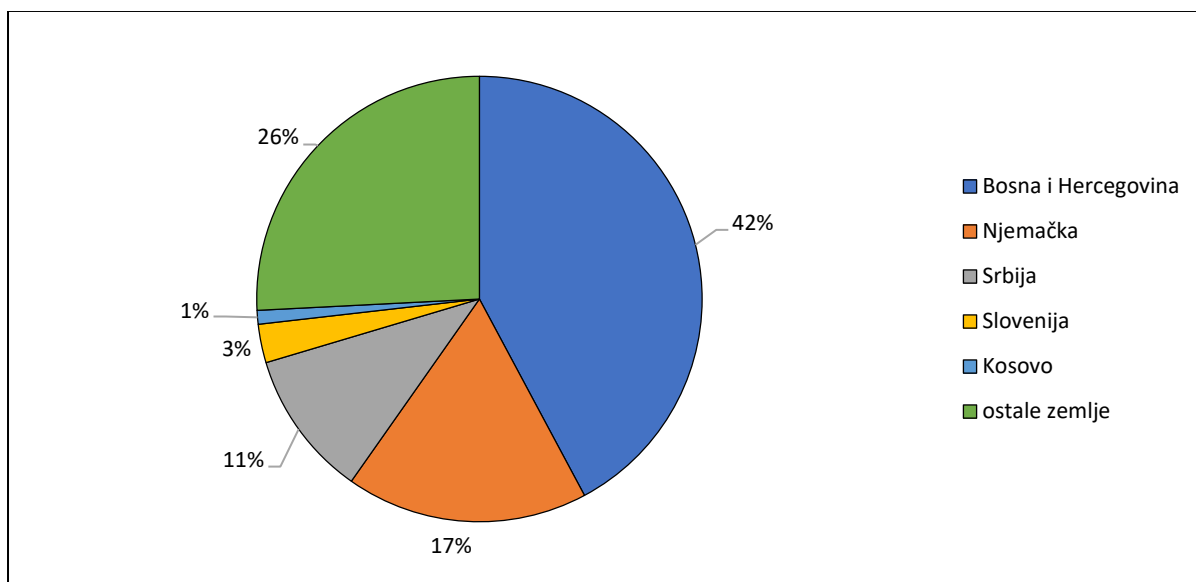


Sl. 8. Kretanje doseljenog, odseljenog stanovništva i migracijske bilance grada Splita u razdoblju od 2001. do 2017. godine

Izvor: *Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017. po gradovima/općinama*, DZS RH, Zagreb

Promatrajući kretanje migracija grada Splita može se zaključiti kako u zadnjim godinama dolazi do usporavanja iseljavanja (sl. 8), kao i da val iseljavanja potaknut ulaskom Hrvatske u EU nije znatno zahvatio Split. Dodatnu potvrdu može se pronaći i u broju odseljenih u inozemstvo, koji, iako pokazuje blago povećanje nakon 2013. godine, daleko je manje izraženo nego što je bio slučaj u Zagrebu (tab. 5). Tako tek 20 % ukupnog broja odseljenih 2017. godine čine odseljeni u inozemstvo, što je ujedno i najmanji udio od sva četiri makroregionalna centra. Razlozi zašto je tome tako mogu se potražiti u činjenici da se stanovništvo u obalnim gradovima i županijama počelo intenzivnije baviti turizmom zbog čega klasični razlozi materijalnog nezadovoljstva nisu glavni motiv za odseljavanje (Jurić, 2017).

U broju doseljenih u grad Split od početka 2001. godine dominiraju stanovnici s prostora Hrvatske. Kao i kod Zagreba, početkom 2000.-ih godina najveći je broj doseljenih iz inozemstva, što se može pripisati posljedicama ratnih zbivanja iz 1990-ih godina. Također, razlozi za doseljavanje u grad Split, zasigurno se ne razlikuju od onih koji prevladavaju za Zagreb, iz razloga što je Split drugi najveći grad u Hrvatskoj i nudi veće mogućnosti zaposlenja od ruralnih prostora i manjih urbanih naselja. Osim toga, Split također nudi solidan školski sustav, u smislu od velikog izbora srednjoškolskog obrazovanja do sveučilišta, koje čini privlačan faktor za doseljavanje stanovništva. Promatrajući strukturu doseljenog stanovništva jasno se uočava kako najveća doseljenička skupina pripada doseljenom stanovništvu iz BiH, a slijedi ju doseljenička skupina iz Njemačke. Zasigurno se može pretpostaviti kako se i ovom slučaju, kao i kod Zagreba, radi o Hrvatima iz susjedne BiH, koji se doseljavaju ponajviše zbog boljih ekonomskih uvjeta, ali i većih prilika za obrazovanje, te Hrvatima povratnicima koji čine dio skupine doseljenih iz Njemačke (sl. 9).



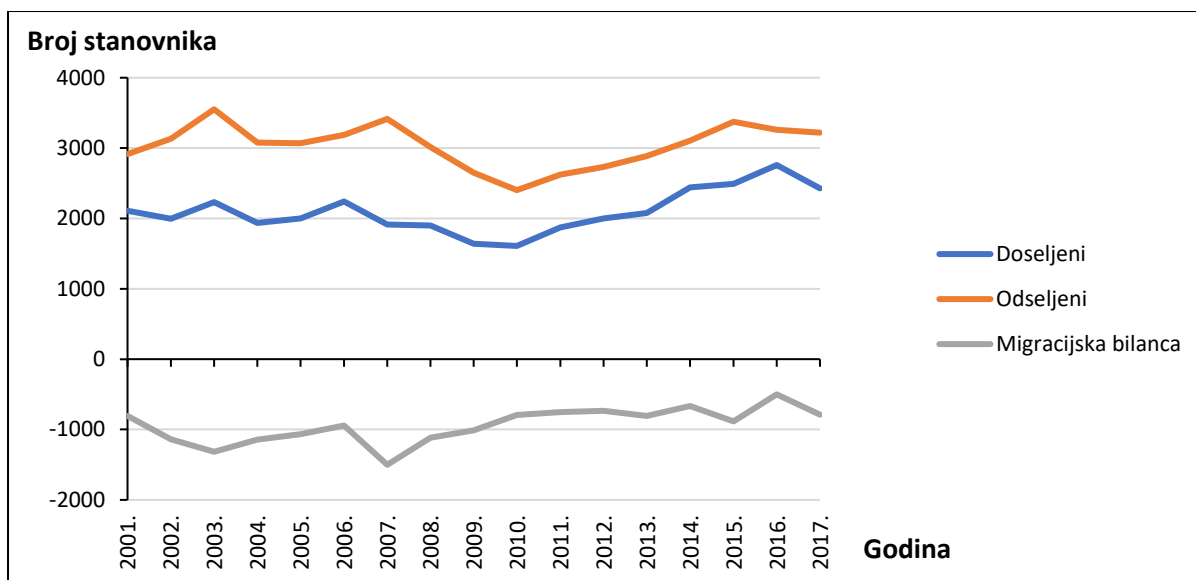
Sl. 9. Struktura doseljenog stanovništva u Split prema migracijskim obilježjima 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Grad Rijeka u razdoblju 1990-ih godina bilježi negativno kretanje migracijske bilance. Takvo kretanje rezultat je intenzivnog procesa suburbanizacije, koji se nastavio i u 2000-im godinama. No, osim procesa suburbanizacije na kretanje migracijskog salda zasigurno su utjecala ratna zbivanja, zbog čega je grad Rijeku napustio veliki broj aktivnih i umirovljenih časnika JNA zajedno sa svojim obiteljima, što je ostavilo direktne demografske posljedice

(Klempić Bogadi, 2008). U kretanju doseljenog stanovništva iz inozemstva ponajviše su u 1990.-im godinama sudjelovali stanovnici susjedne BiH, potom Srbije i Slovenije (Klempić Bogadi, 2008).

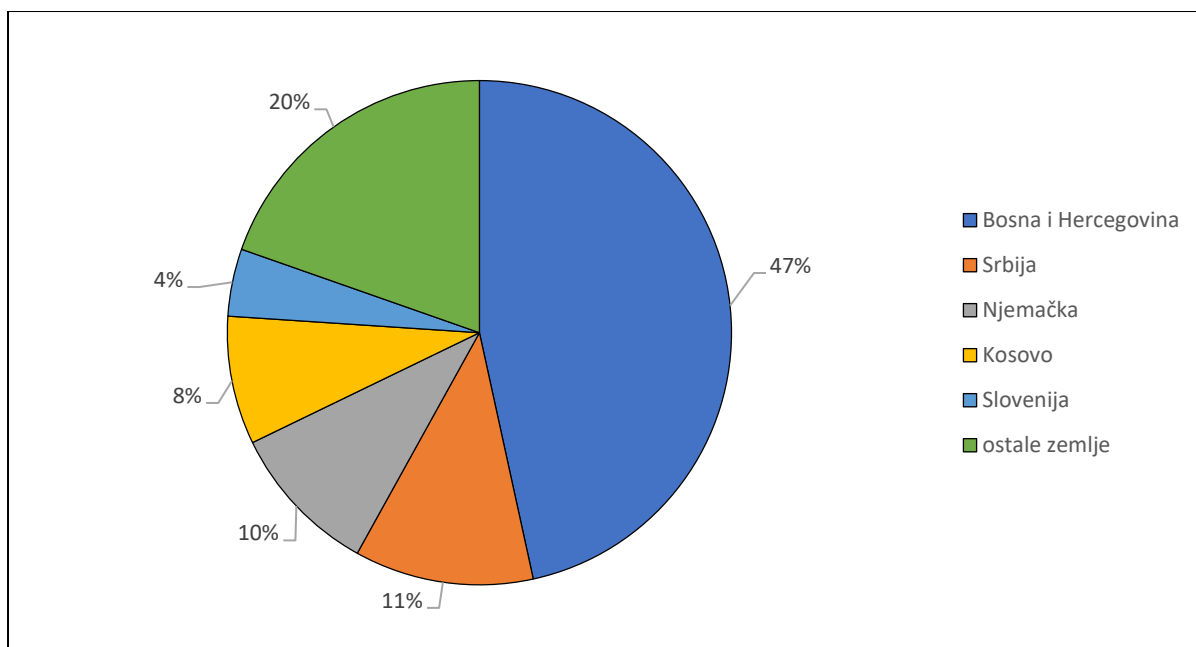
U razdoblju od 2001. do 2017. godine grad Rijeka izgubio je 15 970 stanovnika (tab. 4). Taj gubitak brojčano je najveći od sva četiri makroregionalna centra. Iz kretanja migracijske bilance jasno se uočava sličan trend kao i kod grada Splita (sl. 5). Najnegativnija kretanja bila su početkom 2000.-ih godina, dok se u zadnjim godinama polagano povećava broj doseljavanja u grad, ali i odseljavanja zbog čega je migracijska bilanca i dalje negativna. Međutim, razlog takvog kretanja pronalazimo u procesu suburbanizacije koji je započeo još u 80-im godinama prošlog stoljeća te se nastavio i dodatno intenzivirao (Klempić Bogadi, 2008). Razlozi za veći broj doseljavanja u okolicu Rijeke pronalaze se u manjku stambenog fonda u samom gradu, kao i jeftinijim cijenama građevinskog zemljišta u okolici što rezultira povećanjem doseljavanja u okolicu te povećanjem iseljavanja iz samog grada (Klempić Bogadi, 2008). Takav trend kretanja nastavio se do 2009. godine (sl. 10) kada se posljedice gospodarske krize počinju osjećati u Hrvatskoj, zbog čega počinje polagani rast doseljavanja u grad. Međutim, kretanje rasta doseljavanja prati iseljavanje stanovništva, zbog čega je kretanje migracijske bilance i dalje negativno. Posebno se ističe situacija nakon 2013. godine kada Hrvatska postaje punopravna članica EU zbog čega nestaju administrativne barijere i stanovništvo počinje sve više iseljavati. Potvrde za to pronalazimo u podacima koji nam govore da se iseljavanje u inozemstvo iz grada Rijeke polako počelo intenzivirati u tom razdoblju (tab. 5). Tako 2017. godine iz Rijeke je iselilo 36,8 % stanovnika od ukupnog broja odseljenih. Uzme li se u obzir pretpostavka da iseljava pretežno mlado i obrazovno stanovništvo, demografske posljedice takvog trenda osjetiti će se već u bližoj budućnosti na kretanje vitalne statistike, ali i reflektirati na gospodarsku situaciju u samom gradu.



Sl. 10. Kretanje broja doseljenog, odseljenog stanovništva i migracijske bilance grada Rijeke u razdoblju od 2001. do 2017. godine.

Izvor: *Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017. po gradovima/općinama*, DZS RH, Zagreb

Za razliku od odseljavanja stanovništva, u statistici doseljenog stanovništva u promatranom razdoblju ponajviše sudjeluje stanovništvo iz Hrvatske (tab. 6). Grad Rijeka veliki dio svoje povijesti bio je imigracijsko odredište, ponajviše zbog intenzivnog procesa industrijalizacije što je rezultiralo povećanom potražnjom radnika (Klempić Bogadi, 2008). Osim zapošljavanja u gradu, privlačni faktor Rijeke zasigurno je i postojanje sveučilišta koje upotpunjuje obrazovni sustav i pruža veće mogućnosti svojim stanovnicima, kako u slučaju završetka obrazovanja, tako i u mogućnosti lakšeg zapošljavanja. Daljnjom analizom podataka o useljavanju u Rijeku, uočava se blagi trend povećanja useljavanja iz inozemstva (tab. 6) Takav trend prati i grad Zagreb i grad Split. No, pridoda li se tome struktura useljenika iz inozemstva, uočava se nastavak trenda doseljavanja s prostora bivše Jugoslavije (sl. 11). Iako podaci ne govore o narodnosnom sastavu doseljenog stanovništva, može se pretpostaviti kako se radi o Hrvatima koji se doseljavaju zbog boljih materijalnih uvjeta, kada su u pitanju prostori bivše Jugoslavije, ali i Hrvatima povratnicima kada se radi o doseljenicima iz Njemačke.



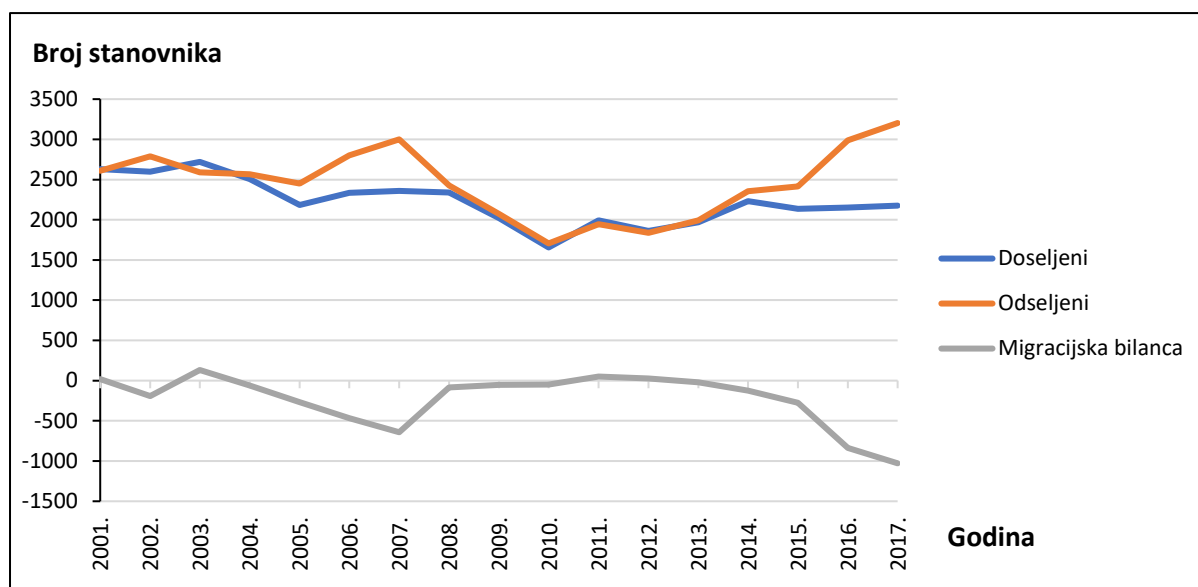
Sl. 11. Struktura doseljenog stanovništva iz inozemstva u Rijeku prema migracijskim obilježjima 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Grad Osijek u razdoblju od 1991. do 2001. godine bilježi negativno kretanje migracijske bilance. Taj proces započeo je još u 1980.-im godinama kada počinje proces suburbanizacije, tj. veće koncentracije stanovništva u prigradska naselja (Andraković i Jukić, 2009). Osim procesa suburbanizacije, negativno kretanje zasigurno se u razdoblju 90-ih mora pripisati ratnim zbivanjima koja su dominantno obilježila to razdoblje. Mirnom reintegracijom Podunavlja 1997. godine stanovništvo se polagano vraća u svoja naselja, zbog čega grad Osijek bilježi stagnaciju u kretanju migracijske bilance u početnim 2000. godinama (sl. 5). Daljnje kretanje migracijske bilance ne prati trendove ostalih makroregionalnih centara. Tako Osijek veći dio 2000-ih godina bilježi stagnaciju u kretanju migracijske bilance. Ukupno gledajući u promatranom razdoblju od 2001. do 2017. godine grad Osijek izgubio je migracijom 3881 stanovnika (tab. 4). Time je nakon Zagreba, koji jedini bilježi pozitivna kretanja migracijske bilance, drugi centar koji bilježi nešto povoljnija kretanja migracijske bilance. Ulaskom Hrvatske u EU 2013. godine, kretanje migracijske bilance poprima sve negativnije vrijednosti (sl. 12).

Odseljavanje stanovništva iz Osijeka dominantno je obilježavalo odseljavanje unutar Hrvatske, no od 2013. godine sve se više intenziviraju odseljavanja u inozemstvo (tab. 5). Tako 2017. godine 46,2 % stanovništva od ukupno odseljenog stanovništva iz Osijeka odselilo je

inozemstvo. Taj je udio najveći od sva četiri promatrana centra, a direktno je vezan u gospodarsko stanje samog grada kao i cijele regije (Jurić, 2017)¹. Imajući u vidu činjenicu da je mlado, obrazovano stanovništvo to koje najčešće migrira, direktne demografske posljedice ovakvog trenda osjetit će se u nadolazećim godinama.

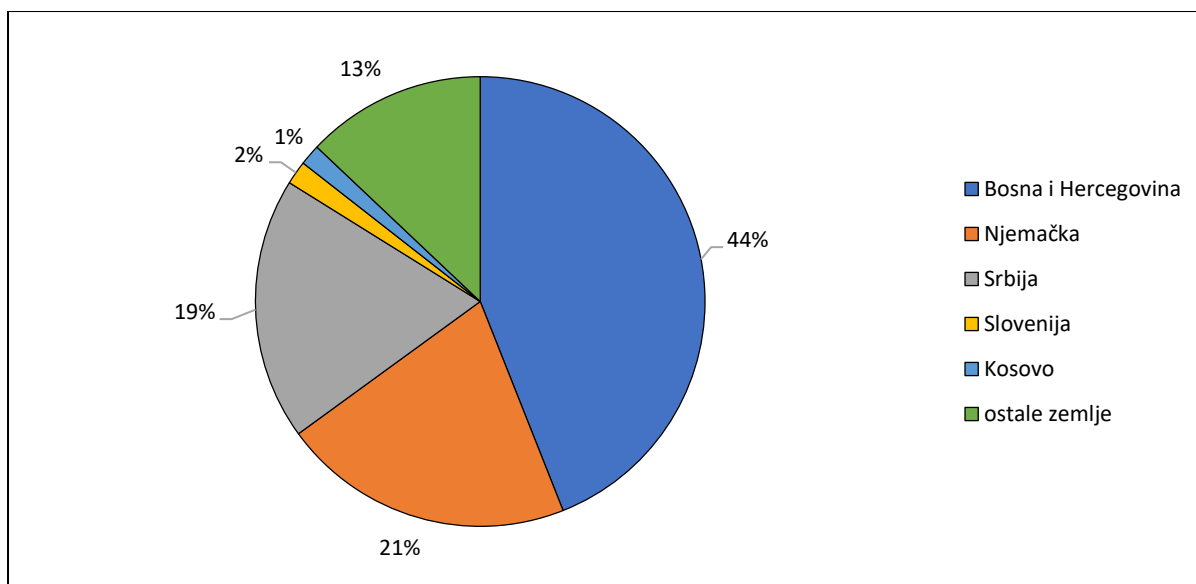


Sl. 12. Kretanje doseljenog, odseljenog stanovništva i migracijske bilance grada Osijeka u razdoblju od 2001. do 2017. godine

Izvor: *Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017. po gradovima/općinama*, DZS RH, Zagreb

U kategoriji doseljenog stanovništva u Osijek najviše sudjeluju stanovnici s prostora Hrvatske (tab. 6). Štoviše, Osijek bilježi suprotan trend kretanja doseljavanja od ostalih centara u smislu da jedini bilježi smanjenje vrijednosti doseljavanja iz inozemstva, dok kod ostalih centara se bilježi blagi rast vrijednosti. Pogleda li se struktura doseljenog stanovništva jasno se uočava, jednako kao i kod drugih centara, kako dominira stanovništvo iz BiH, potom iz Njemačke i Srbije (sl. 13). Pretpostavka je da se prvenstveno radi o Hrvatima iz susjedne BiH koji doseljavaju zbog bolje gospodarske situacije i materijalnih uvjeta te Hrvatima povratnicima iz Njemačke.

¹ Iako Jurić u svom radu ne ističe direktno Osijek kao glavno središte iseljavanja, Slavonija kao regija istaknuta je s najvećim brojem ljudi koji su se iselili u inozemstvo. U svome radu među najčešćim razlozima iseljavanja, identificirani su univerzalni motivi, koji u podjednako mjeri motiviraju stanovništvo Osijeka, ali i ostalih makroregionalnih centara na iseljavanje (Jurić, 2017).



Sl. 13. Struktura doseljenog stanovništva u Osijek prema migracijskim obilježjima 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Zaključno, svi makroregionalni centri s izuzetkom Zagreba, bilježe negativna kretanja migracijske bilance, odnosno iz njih se više stanovništva iseljava nego što se doseljava. Od ostalih centara, s nešto blažim kretanjima izdvaja se Osijek, no treba imati u vidu kako se u zadnjim godinama, pretežno od 2013. godine, iseljavanje iz Osijeka sve više intenzivira. Takva negativna prostorna kretanja ostavit će direktne negativne posljedice na sva tri centra u daljnjem vitalnom razvoju, ali i na gospodarstva tih gradova, a samim time i na privlačnost istih kao poželjnih odredišta za doseljavanje.

Tab. 5. Odseljeni iz Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka u razdoblju od 2001. do 2017. godine

Odseljeni	Zagreb		Split		Rijeka		Osijek	
Godina	Unutar RH	↳ inozemstvo	Unutar RH	↳ inozemstvo	Unutar RH	↳ inozemstvo	Unutar RH	↳ inozemstvo
2001.	87,1 %	12,9 %	95,9 %	4,1 %	90,4 %	9,6 %	91,2 %	8,8 %
2002.	68,8 %	31,2 %	96,1 %	3,9 %	90,6 %	9,4 %	93,4 %	6,6 %
2003.	87,8 %	12,2 %	96,4 %	3,6 %	93,6 %	6,4 %	91,5 %	8,5 %
2004.	90,7 %	9,3 %	97,4 %	2,6 %	94,4 %	5,6 %	89,2 %	10,8 %
2005.	91,2 %	8,8 %	97,5 %	2,5 %	95,4 %	4,6 %	88,7 %	11,3 %
2006.	90,5 %	9,5 %	96,7 %	3,3 %	94,9 %	5,1 %	85,8 %	14,2 %
2007.	90,1 %	9,9 %	96,1 %	3,9 %	95,3 %	4,7 %	83,9 %	16,1 %
2008.	91,6 %	8,4 %	95,1 %	4,9 %	94,5 %	5,5 %	87,5 %	12,5 %
2009.	92,3 %	7,7 %	94,8 %	5,2 %	94,9 %	5,1 %	89,0 %	11,0 %
2010.	88,1 %	11,9 %	92,4 %	7,6 %	93,5 %	6,5 %	88,6 %	11,4 %
2011.	83,6 %	16,4 %	89,7 %	10,3 %	88,8 %	11,2 %	84,5 %	15,5 %
2012.	82,0 %	18,0 %	89,7 %	10,3 %	86,4 %	13,6 %	81,1 %	18,9 %
2013.	83,1 %	16,9 %	90,7 %	9,3 %	84,3 %	15,7 %	82,7 %	17,3 %
2014.	76,0 %	24,0 %	86,7 %	13,3 %	81,6 %	18,4 %	75,5 %	24,5 %
2015.	64,9 %	35,1 %	82,1 %	17,9 %	73,2 %	26,8 %	71,2 %	28,8 %
2016.	64,6 %	35,4 %	83,6 %	16,4 %	67,1 %	32,9 %	58,9 %	41,1 %
2017.	55,3 %	44,7 %	79,9 %	20,1 %	63,2 %	36,8 %	53,8 %	46,2 %

Izvor: *Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017.*, DZS RH, Zagreb

Tab. 6. Doseljeno stanovništvo u Zagreb, Split, Rijeku i Osijek u razdoblju od 2001. do 2017. godine

Doseljeni	Zagreb		Split		Rijeka		Osijek	
godina	Unutar RH	iz inozemstva	Unutar RH	iz inozemstva	Unutar RH	iz inozemstva	Unutar RH	iz inozemstva
2001.	64,1 %	35,9 %	68,5 %	31,5 %	81,9 %	18,1 %	83,2 %	16,8 %
2002.	70,7 %	29,3 %	73,1 %	26,9 %	81,6 %	18,4 %	86,6 %	13,4 %
2003.	74,0 %	26,0 %	81,1 %	18,9 %	83,4 %	16,6 %	89,4 %	10,6 %
2004.	71,5 %	28,5 %	82,4 %	17,6 %	80,9 %	19,1 %	89,4 %	10,6 %
2005.	82,1 %	17,9 %	81,0 %	19,0 %	86,6 %	13,4 %	87,3 %	12,7 %
2006.	81,3 %	18,7 %	84,7 %	15,3 %	86,9 %	13,1 %	87,8 %	12,2 %
2007.	82,5 %	17,5 %	84,7 %	15,3 %	86,1 %	13,9 %	88,9 %	11,1 %
2008.	82,8 %	17,2 %	82,3 %	17,7 %	84,8 %	15,2 %	86,7 %	13,3 %
2009.	87,5 %	12,5 %	88,9 %	11,1 %	93,5 %	6,5 %	91,9 %	8,1 %
2010.	91,3 %	8,7 %	90,7 %	9,3 %	94,4 %	5,6 %	94,8 %	5,2 %
2011.	85,7 %	14,3 %	86,4 %	13,6 %	87,1 %	12,9 %	91,2 %	8,8 %
2012.	82,5 %	17,5 %	86,1 %	13,9 %	82,1 %	17,9 %	90,4 %	9,6 %
2013.	82,4 %	17,6 %	82,3 %	17,7 %	86,2 %	13,8 %	89,0 %	11,0 %
2014.	82,9 %	17,1 %	84,0 %	16,0 %	85,0 %	15,0 %	93,3 %	6,7 %
2015.	83,3 %	16,7 %	81,7 %	18,3 %	84,8 %	15,2 %	90,8 %	9,2 %
2016.	79,8 %	20,2 %	75,9 %	24,1 %	74,5 %	25,5 %	90,3 %	9,7 %
2017.	77,1 %	22,9 %	74,5 %	25,5 %	75,1 %	24,9 %	89,0 %	11,0%

Izvor: *Tablogrami doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017.*, DZS RH, Zagreb

3.3.2. Dnevne i tjedne migracije

Migracije, osim preseljenja trajnog karaktera, obuhvaćaju i dnevne, tjedne i sezonske migracije unutar teritorija jedne države (Wertheimer-Baletić, 1999). U literaturi se takav oblik prostornog kretanja još naziva i cirkulacija stanovništva. Radi se prvenstveno o svakom odlasku iz mjesta stalnog boravka u drugo mjesto, te povratku u mjesto stanovanja. Upravo se u činjenici da se stanovništvo vraća u mjesto stalnog boravka krije ključna razlika u odnosu na migraciju, koja podrazumijeva trajno preseljenje. Prema kriteriju učestalosti i trajanja prostornog kretanja izdvajaju se: redovna, od kojih su najvažnije tjedna i dnevna, te slučajna i sezonska cirkulacija (Oliveira-Roca, 1987). U sljedećem potpoglavlju detaljnije će se analizirati dnevne i tjedne migracije stanovništva po makroregionalnim centrima pri čemu su korišteni podaci popisa stanovništva po gradskim naseljima.

Prema podacima iz 2001. godine u sva četiri promatrana makroregionalna centra, najveći dio dnevnih migracija otpadao je na zaposleno stanovništvo. Najveći udio je u Zagrebu, 80,3 %, dok je najmanji u Rijeci, svega 68,1 % (tab. 7). Razlog tako niskom postotku nalazimo u činjenici da u dnevnim migracijama stanovništva Rijeke sudjeluje znatno veći udio učenika, 23,5 %, i studenata, 8,4 %, nego kod ostalih centara (tab. 7). Drugim riječima, nešto manje od trećine svih dnevnih migranata stanovništva Rijeke čine učenici i studenti. Kod ostalih centara situacija je nešto drugačija. Tako jedino Osijek, izuzev Rijeke, bilježi nešto veći udio učenika koji sudjeluje u dnevnim migracijama, čak 20,4 %, odnosno petinu svih dnevnih migranata. U Splitu taj udio iznosi 17 %, dok je u Zagrebu on najmanji i iznosi 15 % (tab. 7). Studenti u dnevnim migracijama stanovništva sudjeluju u prosjeku s oko 4,5 %, izuzev već navedene Rijeke koja bilježi gotovo duplo veći udio u usporedbi s ostalim centrima. U razdiobi zaposlenih dnevnih migranata, kod svih centara ističe se kategorija zaposleni koji rade u drugom gradu/općini iste županije. Tako najveći broj dnevnih migranata u toj kategoriji bilježi Rijeka, 94,4 %, potom Split, 85,7 % te Osijek 72,7 %. Zagreb, odnosno Grad Zagreb, po administrativnom ustroju ima i status županije, pa kod njega dnevne migracije zaposlenih dijele se na dvije kategorije, zaposlene koji rade u drugom naselju istog Grada/općine i zaposlene koji rade u drugoj županiji. U tim kategorijama, najveći udio zaposlenih dnevnih migranata čine zaposleni koji rade u drugoj županiji, 79 %, dok na zadnju kategoriju otpada svega 20,6 % zaposlenih dnevnih migranata.

Tab. 7. Dnevne migracije stanovništva u makroregionalnim centrima 2001. godine

2001.		Zaposleni					Učenici			Studenti
Ime naselja	Ukupno	Svega	Rade u drugom naselju istog grada/općine	Rade u drugom gradu općini iste županije	Rade u drugoj županiji	Rade u inozemstvu	Svega	Učenici osnovnih škola	Učenici srednjih škola	
Zagreb	14 529	11 656	2404	-	9209	40	2 179	1 225	954	684
%		80,3	20,6	-	79,0	0,3	15,0	56,2	43,8	4,7
Split	5 141	4 015	138	3 439	380	58	874	629	245	251
%		78,1	3,4	85,7	9,5	1,4	17,0	72,0	28,0	4,9
Rijeka	5 834	3 972	-	3 744	182	41	1 367	458	909	490
%		68,1	-	94,4	4,6	1,0	23,5	33,5	66,5	8,4
Osijek	2 220	1 674	167	1 216	277	13	453	351	102	93
%		75,4	10,0	72,7	16,6	0,8	20,4	77,5	22,5	4,2

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine.: Dnevni i tjedni migranti po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Najveći broj dnevnih migranata, prema podacima 2011. godine, u makroregionalnim centrima otpadao je na zaposlene. Tako najveći udio zaposlenih bilježi Split, 97 %, potom Osijek, 94,1 %, Rijeka, 89 %, te najmanje Zagreb 88,8 % (tab. 8). Kategorija u kojoj se nalazi najveći udio dnevnih migranata, za Split, Rijeku i Osijek je zaposleni koji rade u drugom Gradu/općini iste županije. Najmanji udio među njima u toj kategoriji bilježi Osijek, 57,2 %, ponajviše iz razloga što, među ostalim centrima, veći broj stanovništva radi u drugoj županiji ili drugom naselju iste općine. Zagreb, s druge strane, zbog činjenice da mu administrativno pripada i status županije, bilježi najveći udio zaposlenih koji rade u drugoj županiji, čak 81,2 %, dok preostalih 17,9 % otpada na zaposlene koji rade u drugom naselju istog Grada/općine (tab. 8). U dnevnim migracijama stanovništva učenici čine najveći udio u Rijeci, 6,8 %, a najmanji u Splitu, svega 2,3 %. U Zagrebu i Osijeku, dnevno migrira, 3,5 % učenika, odnosno 4 % u Osijeku (tab. 8). Kad je u pitanju studentska populacija, najveći udio bilježi Zagreb, 7,8 %, što ne iznenađuje jer se u Zagrebu nalazi najveće sveučilište u Hrvatskoj. Od ostalih promatranih centara, Rijeka bilježi nešto veći udio, 4,1 %, dok Osijek i Split bilježe znatno manje vrijednosti, odnosno 1,8 % Osijek, te svega 0,8 % Split (tab. 8).

Tab. 8. Dnevne migracije stanovništva u makroregionalnim centrima 2011. godine

2011.		Zaposleni					Učenici			Studenti
Ime naselja	Ukupno	Svega	Rade u drugom naselju istog grada/općine	Rade u drugom gradu/općini iste županije	Rade u drugoj županiji	Rade u inozemstvu	Svega	Učenici osnovnih škola	Učenici srednjih škola	
Zagreb	18 725	16 624	2975	(Z)	13 491	158	647	291	356	1 454
%		88,8	17,9	-	81,2	1,0	3,5	45,0	55,0	7,8
Split	8 351	8 097	527	7 042	521	7	191	111	80	63
%		97,0	6,5	87,0	6,4	0,1	2,3	58,1	41,9	0,8
Rijeka	9 375	8 345	68	7 534	660	83	641	133	508	389
%		89,0	0,8	90,3	7,9	1,0	6,8	20,7	79,3	4,1
Osijek	3 487	3 283	468	1 878	933	4	140	125	15	64
%		94,1	14,3	57,2	28,4	0,1	4,0	89,3	10,7	1,8

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine.: Dnevni i tjedni migranti po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Uspoređujući podatke 2001. i 2011. godine, jasno se može uočiti povećanje udjela zaposlenih u dnevnim migracijama stanovništva makroregionalnih centara. Također, primjetno je i značajno smanjenje u kretanju dnevnih migranata učenika u makroregionalnim centrima. Samo u Rijeci i Osijeku, oko petine dnevnih migranata činili su učenici 2001. godine, dok 2011. godine taj se udio brojka se u prosjeku oko 5 % (tab. 8). Među kretanjima dnevnih migranata učenika i 2001. i 2011. godine najveći udjeli zabilježeni su u kretanjima učenika srednjih škola, izuzev Osijeka i Splita gdje primat imaju učenici osnovnih škola. Najveće promjene zabilježene su u kretanju studenata u dnevnim migracijama, tako 2011. godine Zagreb je centar s najvećim udjelom kretanja studenata u dnevnoj migraciji, nasuprot Rijeci 2001. godine. Međutim, Rijeka je i 2011. godine zadržala relativno visok udio dnevnih kretanja studenata u odnosu na Split i Osijek, koji bilježe značajne padove.

Prema podacima o tjednim migracijama stanovništva makroregionalnih centara 2001. godine, uočava se kako u svim promatranim centrima, kao i u slučaju dnevnih migracija, najviše sudjeluje zaposleno stanovništvo. Najveći udio imaju Zagreb i Rijeka, 82,7 %, odnosno 81,7 %. Najniže udjele tjednih migranata imaju Split, 77,2 %, i Osijek, 66,4 % (tab. 9). Među kategorijama koje su najviše zastupljenije tjednom migracijom kod svih promatranih centara ističe se zaposleni koji rade u drugoj županiji. U prosjeku radi se oko 65 % tjednih migranata od ukupnog broja zaposlenih tjednih migranata (tab. 9). Jedina iznimka je Rijeka, gdje samo

35,4 % zaposlenih tjednih migranata migrira na rad u drugu županiju (tab. 9). Ostatak zaposlenih tjednih migranata Rijeke otpada na zaposlene na radu u inozemstvu. Jednako tako, za razliku od dnevnih migracija, kod tjednih migracija primjetno je povećanje broja zaposlenih koji rade u inozemstvu. Kad su u pitanju učenici studenti, na tjednoj bazi migrira više studenata nego učenika. Razlog se nalazi u činjenici da učenici više sudjeluju u dnevnim migracijama stanovništva, dok su studenti zastupljeniji u tjednim migracijama.

Tab. 9. Tjedne migracije stanovništva makroregionalnih centara 2001. godine

2001.		Zaposleni					Učenici			Studenti
Ime naselja	Ukupno	Zaposleni-svega	Rade u drugom naselju istog grada/općine	Rade u drugom gradu općini iste županije	Rade u drugoj županiji	Rade u inozemstvu	Učenici -svega	Učenici osnovnih škola	Učenici srednjih škola	
Zagreb	2 385	1 972	5	-	1 239	727	128	87	41	284
%		82,7	0,3	-	62,9	36,9	5,4	68,0	32,0	11,9
Split	823	635	-	161	384	87	36	16	20	152
%		77,2	-	25,5	60,8	13,8	4,4	44,4	55,6	18,5
Rijeka	1 150	939	-	93	332	513	44	18	26	167
%		81,7	-	9,9	35,4	54,7	3,8	40,9	59,1	14,5
Osijek	268	178	-	13	131	34	26	16	10	64
%		66,4	-	7,3	73,6	19,1	9,7	61,5	38,5	23,9

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine.: Dnevni i tjedni migranti po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Tjedne migracije stanovništva makroregionalnih centara 2011. godine ne razlikuju se previše od 2001. godine. Tako i 2011. godine zaposleni migranti sudjeluju u najvećem udjelu u tjednim migracijama. Najveći udio bilježi Rijeka, 81,3 %, a najmanji Split, 74,7 %. U prosjeku udio kretanja zaposlenih u tjednim migracijama kreće se oko 76 %, a kategorija stanovništva koja sudjeluje najviše u tjednim migracijama su zaposleni koji rade u drugoj županiji jednako kao i 2001. godine (tab. 10. i tab. 9). Najveća razlika između kretanja tjednih migranata su zaposleni koji rade u inozemstvu. Tako 2011. godine jedino Split od četiri promatrana centra bilježi blago povećanje u kretanju zaposlenih u inozemstvu, dok ostali centri bilježe smanjenje (tab. 10). Kada su u pitanju učenici i studenti u tjednim migracijama stanovništva, u većem udjelu sudjeluju studenti. Prosječno kretanje studenata koji migriraju na tjednoj bazi iznosi oko

18 % (tab. 10). U odnosu na 2001. godinu udio studenata koji migriraju na tjednoj bazi povećao se za sve centre, osim za Osijek koji bilježi smanjenje. Razlog je u činjenici da se povećao broj stanovnika koji su zaposleni i migriraju na svoje radno mjesto na tjednoj bazi, u odnosu na 2001. godinu. Među učenicima koji migriraju na tjednoj bazi, 2011. godine u sva četiri centra prevladavaju učenici osnovnih škola, za razliku od 2001. godine kada su u Split i Rijeka imale nešto veći udio učenika srednjih škola.

Tab.10. Tjedne migracije stanovništva makroregionalnih centara 2011. godine.

2011.		Zaposleni					Učenici			Studenti
Ime naselja	Ukupno	Zaposleni-svega	Rade u drugom naselju istog grada/općine	Rade u drugom gradu općini iste županije	Rade u drugoj županiji	Rade u inozemstvu	Učenici -svega	Učenici osnovnih škola	Učenici srednjih škola	
Zagreb	2 943	2 247	17	(Z)	1 581	649	160	94	66	536
%		76,4	0,8		70,4	28,9	5,4	58,8	41,3	18,2
Split	1 125	840	(Z)	210	509	118	85	52	33	200
%		74,7		25,1	60,8	14,1	7,6	61,2	38,8	17,8
Rijeka	1 277	1 038	(Z)	123	447	468	32	22	10	207
%		81,3		11,8	43,1	45,1	2,5	68,8	31,3	16,2
Osijek	490	369	(Z)	36	278	55	30	23	7	91
%		75,3		9,8	75,3	14,9	6,1	76,7	23,3	18,6

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine.: Dnevni i tjedni migranti po naseljima*, DZS RH, Zagreb

4. STRUKTURE STANOVNIŠTVA

Pojam struktura stanovništva podrazumijeva različita obilježja jedinica što čine stanovništvo, odnosno pojedinci koji čine ukupno stanovništvo jedne zemlje ili područja, a međusobno se razlikuju prema raznim obilježjima, poput spola, dobi, djelatnosti, obrazovanju itd. Iz toga proizlazi da je stanovništvo specifičan skup pojedinaca u kojemu svaki od njih sudjeluje s mnogo svojih osobnih karakteristika. Drugim riječima svaki pojedinac utječe na strukturu stanovništva prema određenom obilježju. Prema tome struktura stanovništva prema nekom obilježju predstavlja razdiobu pojedinaca prema vrijednostima ili modalitetima određenog obilježja. Na osnovu toga u literaturi se izdvaja podjela strukture na: biološku, koja podrazumijeva sastav prema spolu, dobi, prema plodnosti, bračnom stanju i druge, ekonomsko-

socijalnu, koja podrazumijeva sastav prema ekonomskoj aktivnosti, prema djelatnosti, zanimanju, sektoru vlasništva, itd., te obrazovnu strukturu, koja podrazumijeva sastav prema pismenosti, školskoj spremi i ostalim prosvjetnim obilježjima (Wertheimer-Baletić, 1999). U sljedećim poglavljima detaljnije će se razraditi strukture stanovništva prema sastavnicama dobi, spolu, obrazovanju i narodnosti.

4.1. Sastav prema spolu

Sastav stanovništva prema spolu pokazuje brojčani odnos muškog i ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Osnovni pokazatelji strukture stanovništva prema spolu dijele se u dvije kategorije: koeficijente i udjele. Koeficijenti izražavaju broj žena ili muškaraca na 1000 ili 100 stanovnika. Tako postoje koeficijent feminiteta, koji kada je veći od 1000 ili 100 označuje višak žena, te koeficijent maskuliniteta, koji kada je veći od 1000 ili 100 označuje višak muškaraca u ukupnoj populaciji. Vrijednosti niže od 1000 ili 100 označuju manjak žena, odnosno muškaraca. Druga skupina pokazatelja su udjeli muškog ili ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Udjeli mogu biti iskazani u odnosu na ukupno stanovništvo ili prema pojedinim dobnim skupinama. Sastav stanovništva prema spolu ovisi o određenim čimbenicima. Prvenstveno se radi o dugoročnom djelovanju nekoliko čimbenika: nataliteta, mortaliteta, migracija te ostalih vanjskih čimbenika. Utjecaj nataliteta na sastav prema spolu očituje se u činjenici da se rađa više muške djece nego djevojčica. Time se stvara manji disbalans u najranijim dobnim skupinama kada se javlja višak muške djece. Međutim, na djelovanje sastava prema spolu utječe i mortalitet. Tako su stope mortaliteta muškog stanovništva veće od ženskog. Osim prirodnih čimbenika, nataliteta i mortaliteta, na sastav prema spolu utječu i migracije. One nužno mijenjaju odnos stanovništva prema spolu, ali i dobi kako u odredišnoj zemlji, tako i u ishodišnoj zemlji. Tako će veća emigracija muškaraca dovest do povećanja koeficijenta feminiteta u ishodišnom mjestu. Isti efekt dovest će veća imigracija žena, samo u odredišnom mjestu.² Osim prirodnih čimbenika i migracija, na sastav prema spolu mogu djelovati i ostali čimbenici, poput ratnih zbivanja (Wertheimer-Baletić, 1999). U nastavku ovog potpoglavlja detaljnije će se razraditi sastav stanovništva makroregionalnih centara prema spolu.

Prema podacima za 1991., 2001. i 2011. godinu uočljivo je da se opći koeficijent feminiteta u makroregionalnim centrima povećao (tab. 11). Najveći porast koeficijenta

² Suprotan efekt, povećanje koeficijenta maskuliniteta, imat će povećana imigracija muškaraca u odredišno mjesto, ali i povećana emigracija žena u ishodišnom mjestu.

zabilježen je u Rijeci, dok je najmanje porastao u Zagrebu. Razlog možemo pronaći u migracijama stanovništva. U promatranom se razdoblju u Zagreb doselilo mlađe fertilno stanovništvo čime koeficijent feminiteta nije značajnije porastao. S druge strane u promatranom razdoblju iz Rijeke se mlađe stanovništvo iselilo, što se negativno odrazilo na kretanje koeficijenta feminiteta. Takav razvoj vidljiv je i u kretanjima koeficijenta feminiteta po velikim dobnim skupinama. Tako sva četiri promatrana centra u sva tri popisa stanovništva u najmlađoj dobnoj skupini, 0-14 godina, bilježe niži koeficijent feminiteta što je u skladu s činjenicom da se u prosjeku rađa više dječaka nego djevojčica. U kasnijim dobnim skupinama, zbog većeg mortaliteta dječaka u nižim dobnim skupinama, ali i općenito većem mortalitetu muškog stanovništva dolazi do većeg koeficijenta feminiteta (Wertheimer-Baletić, 1999).

U dobnoj skupini 15-39 godina svi centri bilježe koeficijent feminiteta veći od 100 (tab. 11). Jedina iznimka je Rijeka, koja u popisu stanovništva 2011. godine bilježi nešto niži koeficijent od 100. Osim Rijeke, Split u zadnja dva popisa stanovništva, 2001. i 2011. godine bilježi vrijednost koeficijenta feminiteta oko 100, što govori o uravnoteženosti udjela muškog i ženskog stanovništva u promatranoj dobnoj skupini. Razloge takvom kretanju možemo pripisati većem doseljavanju ženskog stanovništva u grad, zbog veće mogućnosti zaposlenja i boljih prilika za obrazovanje. Rijeka nešto nižu vrijednost može pripisati procesu suburbanizacije, zbog kojeg se više stanovništva, ponajviše mladog, fertilnog stanovništva, seli iz samog gradskog naselja u okolna naselja i općine, čime se direktno smanjuje vrijednost koeficijenta u samom naselju. Kod Zagreba i Osijeka, kretanja vrijednosti su podjednaka u promatranom razdoblju.

Promatrajući dobnu skupinu 40-64 godine vidljivo je povećanje vrijednosti koeficijenta feminiteta u sva četiri promatrana centra. Najveće povećanje bilježi Rijeka, dok najmanje bilježi Osijek (tab. 11). Razloge možemo pronaći u početku smanjenja utjecaja migracije na kretanje vrijednosti koeficijenta feminiteta te početku većeg djelovanja diferencijalnog mortaliteta što direktno utječe na broj muške populacije. Osim diferencijalnog mortaliteta, na kretanje vrijednosti zasigurno su utjecala i ratna zbivanja u 1990-tim godinama što je ostavilo trag u kretanju u promatranoj dobnoj skupini. Utjecaj diferencijalnog mortaliteta više je izražen u dobnoj skupini 65 i više godina kada su vrijednosti koeficijenta najviše za sva četiri makroregionalna centra (tab. 11). Međutim, osim diferencijalnog mortaliteta, na povećanje vrijednosti koeficijenta feminiteta u promatranoj dobnoj skupini utjecao je i II. svjetski rat što je ostavilo traga na kretanja vrijednosti.

Tab. 11. Koeficijent feminiteta po velikim dobnim skupinama u makroregionalnim centrima 1991., 2001. i 2011. godine

1991.	Dobne skupine				Opći koeficijent feminiteta
	0-14	15-39	40-64	65 i više	
Zagreb	94,8	108,3	111,6	181,4	113,2
Split	96,2	103,0	105,5	145,0	105,6
Rijeka	95,1	101,0	102,8	155,0	104,7
Osijek	95,0	105,6	116,5	197,5	114,0
2001.	Dobne skupine				Opći koeficijent feminiteta
	0-14	15-39	40-64	65 i više	
Zagreb	94,5	105,1	118,2	163,7	115,2
Split	97,3	100,4	113,2	141,5	109,2
Rijeka	95,8	102,3	110,0	145,7	110,3
Osijek	94,2	105,4	120,5	176,8	117,4
2011.	Dobne skupine				Opći koeficijent feminiteta
	0-14	15-39	40-64	65 i više	
Zagreb	94,7	103,0	118,0	158,9	115,1
Split	96,8	100,2	113,0	149,2	111,3
Rijeka	93,3	98,2	111,6	148,7	111,1
Osijek	94,3	103,0	119,9	173,2	117,8

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine.: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine.: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine.: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

4.2. Sastav prema dobi

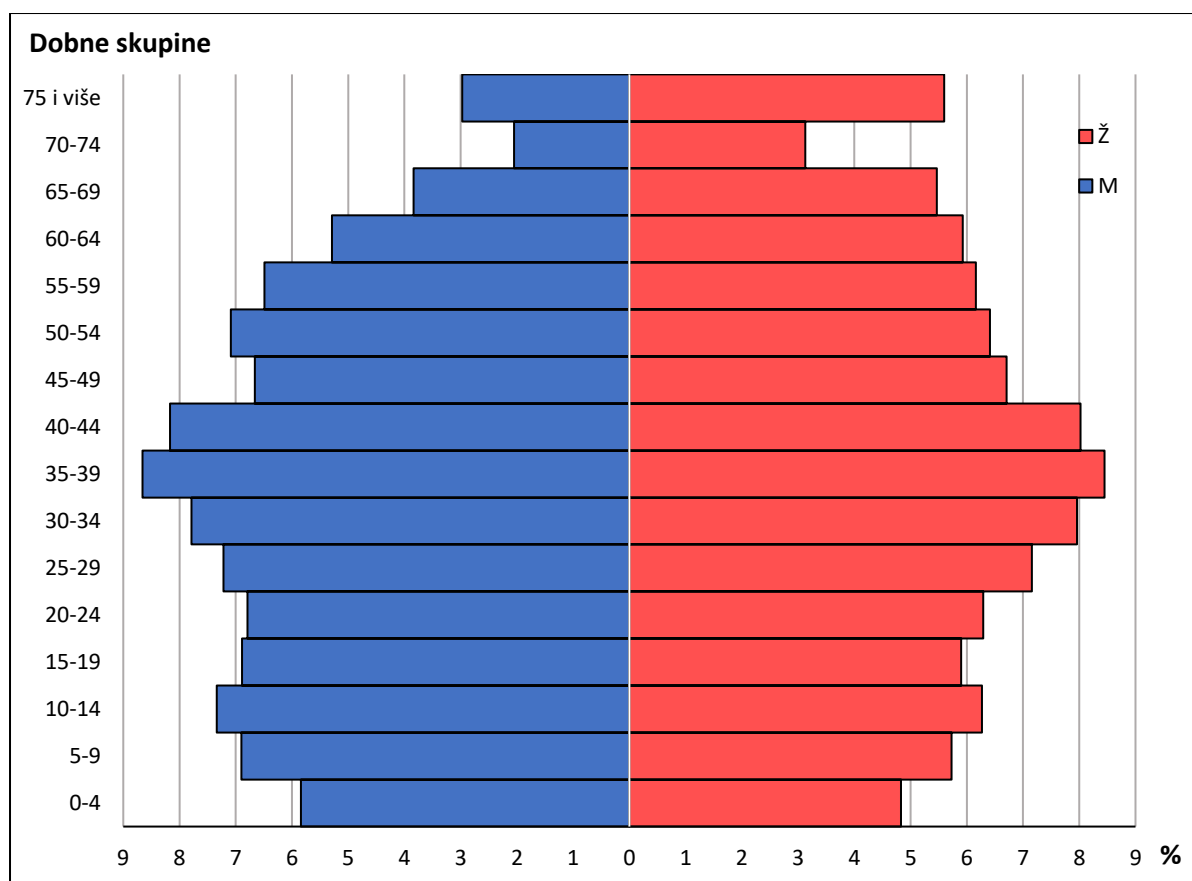
Sastav stanovništva prema dobi, jedna je od najvažnijih sastavnica strukture stanovništva. Ona nam pokazuje broj stanovnika u pojedinim dobnim grupama, na osnovu kojih se indiciraju raznovrsne potrebe u obrazovnom sustavu³, obujmu potrebnih radnih mjesta, obujmu troškova za zdravstvenu zaštitu itd. Obično se prikazuje u jednogodišnjim ili petogodišnjim dobnim skupinama, na osnovu kojih se u daljnjim istraživanjima mogu izvršiti grupiranja većih ili manjih grupa ovisno o potrebama istraživanja (Wertheimer-Baletić, 1999). Osnovne odrednice koje utječu na dobnu strukturu su: natalitet (fertilitet), mortalitet, migracijska kretanja i vanjski,

³ Prvenstveno se misli na potrebe u broju predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola te fakulteta.

eksterni čimbenici gospodarske, političke i druge prirode. Pri klasificiranju tipova dobne strukture stanovništva najčešće se koristi klasifikacija na: progresivni, stacionarni i regresivni tip dobne strukture.⁴ Iako se takva klasifikacija najčešće koristi, među značajnijim klasifikacijama dobne strukture je i ona eksperata Ujedinjenih naroda. Njihova klasifikacija polazi od veličine udjela stanovništva u dobi 65 i više godina te na osnovu toga izdvajaju tri tipa dobne strukture: mlado, zrelo i staro stanovništvo (Wertheimer-Baletić, 1999).

Na dijagramu dobno-spolne strukture Zagreba 1991. godine jasno se ističe smanjenje baze, odnosno da udio mladog stanovništva postaje sve manji (sl. 14). Najveće „ispupčenje“ nalazi se u sredini dijagrama gdje je koncentrirano i najviše stanovništva. U dobnoj skupni 70-74 godine primjetno je najveće „udubljenje“ stanovništva. Prvenstveno se radi o generaciji koja je rođena za vrijeme I. svjetskog rata kada su opće stope prirodnog kretanja bile podložne ratnim zbivanjima. U dobnim skupinama mlađima od 70 godina jasno se vidi smanjenje udjela muškog stanovništva u odnosu na žensko stanovništvo (sl. 14). Razlog možemo pronaći u činjenici da u ratnim zbivanjima češće sudjeluju muškarci što dovodi do smanjenja njihovog udjela u ukupnoj populaciji, ali i dobnim skupinama koje su bile izložene tim zbivanjima. Zbog toga, prestankom ratnih zbivanja i djelovanjem kompenzacijskom nataliteta dolazi do povećanja stopa nataliteta i kompenzacije izgubljenog stanovništva, ponajviše muškaraca (Wertheimer-Baletić, 1999). Takav odnos primjetan je do dobne skupine 45-49 godina. Naime, radi se o generacijama koje su rođene za vrijeme Drugog svjetskog rata koji je kao i Prvi svjetski rat imao direktan utjecaj na stope prirodnog kretanja, a samim time i na dobno-spolnu strukturu stanovništva. U dobnim skupinama stanovništva mlađeg od 45 godina vidljivo je povećanje udjela muškog i ženskog stanovništva zbog djelovanja kompenzacijskog nataliteta, te u konačnici ulaskom tog stanovništva u zrelu fertilnu dob. Međutim, primjetno je i smanjivanje mladog stanovništva, prvenstveno onog mlađeg od 19 godina. Drugim riječima osnovica dobno-spolne strukture počinje se smanjivati, dok se Zagreb počinje kretati iz stacionarnog tipa dobno-spolne strukture u regresivni tip dobno-spolne strukture stanovništva.

⁴ Progresivni tip obilježava široka baza, odnosno visok udio djece te visoka stopa prirasta stanovništva. Stacionarni tip obilježava sužavanje baze, udio djece se smanjuje, dok su stope nataliteta i mortaliteta stabilne, a prirodni prirast nulti ili nizak. Regresivni tip obilježava daljnje sužavanje baze, iz čega proizlazi nizak udio djece te je prirodni prirast negativan, odnosno stanovništvo se smanjuje.



Sl. 14. Dobno-spolna struktura stanovništva Zagreba 1991. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine.: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Pogledamo li podatke o udjelu stanovništva Zagreba prema velikim dobnim skupinama vidi se kako je udio mladog stanovništva 1991. godine iznosio 24,7 % (tab. 12). S druge strane, udio starog stanovništva iznosi 17,3 %⁵ i manji je od udjela mlađeg stanovništva. Razlog se može pronaći u prirodnom i prostornom kretanju stanovništva koje je bilo izrazito povoljno u razdoblju prije 1991. godine. Nakon 1991. godine prostorno kretanje nastavilo je s pozitivnim trendom⁶, dok je prirodno kretanje stanovništva postalo negativno. No, unatoč takvom udjelu, visok udio starog stanovništva upućuje na zaključak kako je proces starenja u Zagrebu počeo i prije 1991. godine.

Indeks starosti 1991. godine iznosi 70,1 i najveći je među sva četiri promatrana centra (tab. 12). On pokazuje odnos broja starih 60 i više godina prema broju stanovnika starih 0-19

⁵ Općenita pretpostavka je da kad udio stanovništva 60 i više godine prijeđe udio od 12% počinje proces starenja stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999).

⁶ Pozitivan trend migracijskog kretanja u 1990. godinama pripisuje se ratnim zbivanjima na prostorima bivše Jugoslavije zbog čega je stanovništvo iz ratom ugroženih područja migriralo u Zagreb te dijelom u inozemstvo (Antić, 2001).

godina. Za kritičnu vrijednost uzima se 40 %, odnosno kada stanovništvo određenog područja prijeđe tu vrijednost, smatra se da je započeo proces starenja stanovništva (Werheimer-Baletić, 1999). Split, s druge strane, bilježi najnižu vrijednost indeksa starenja, 52,9. Razlog je u nešto povoljnijoj strukturi stanovništva u kojoj u većoj mjeri prevladava mlado stanovništvo, što je rezultat povoljnog prirodnog kretanja. Međutim, unatoč nižoj vrijednosti indeksa starenja, Split također obilježava početak procesa starenja stanovništva, kao i preostala dva makroregionalna centra, Rijeku i Osijek. Indeksi starenja Rijeke i Osijeka podjednaki su, što se može uočiti i u udjelima stanovništva prema velikim dobnim skupinama.

Tab. 12. Stanovništvo makroregionalnih centara prema velikim dobnim skupinama i indeksu starosti 1991. godine

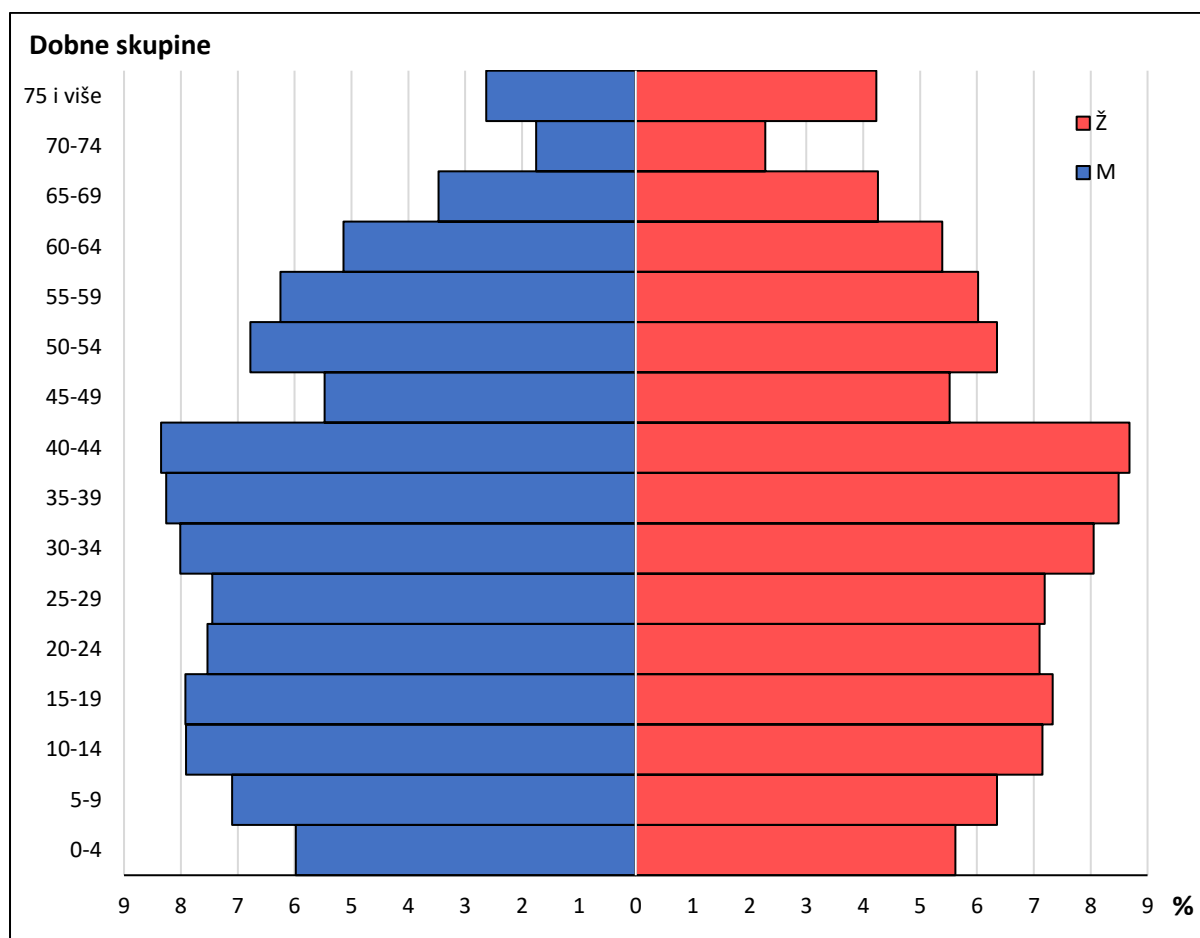
1991.	Dobne skupine (%)			Indeks starosti
	0-19 godina	20-59 godina	60 i više godina	
Zagreb	24,7	58,0	17,3	70,1
Split	27,7	57,7	14,6	52,9
Rijeka	25,2	59,0	15,8	63,0
Osijek	25,1	58,4	16,5	65,6

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Analizom dijagrama dobno-spolne strukture Splita 1991. godine uočavaju se slični trendovi kao i kod Zagreba. Najveća „udubljenja“ nalaze se u dobnim skupinama 70-74 godine i 45-49 godina (sl. 15). Radi se prvenstveno o generacijama koje su doživjele Prvi, odnosno Drugi svjetski rat, čime su zbog ratnih zbivanja vrijednosti prirodnog prirasta bile male. Osim prirodnog kretanja, gubitak stanovništva zbog samih ratnih zbivanja drugi je razlog navedenog „udubljenja“ vidljivog na dijagramu. Prestankom ratnih zbivanja i djelovanjem kompenzacijskog nataliteta primjetno je povećanje udjela dobnih struktura u generacijama mlađim od 70 i 45 godina. Osnovica dijagrama se polagano sužava, zbog čega se Split može ubrojiti u stacionarni tip dobne strukture.

Udio mladog stanovništva, odnosno udio dobne skupine 0-19 godina najveći je u Splitu 1991. godine (tab. 12) godine. Razlog se može pronaći u činjenici da je Split u razdoblju prije popisa 1991. godine imao visoke stope prirodnog prirasta što se odrazilo na dobno-spolnu strukturu stanovništva (Klempić, 2004). S druge strane, s najvećim udjelom mladog stanovništva Split 1991. godine ima i najmanji udio starog stanovništva, od sva četiri

promatrana centra, 14,6 %. No, iako je takva vrijednost najpovoljnija od sva četiri promatrana centra, i dalje je viša od 12 %, zbog čega je u Splitu, kao i u Zagrebu, započeo proces starenja stanovništva.

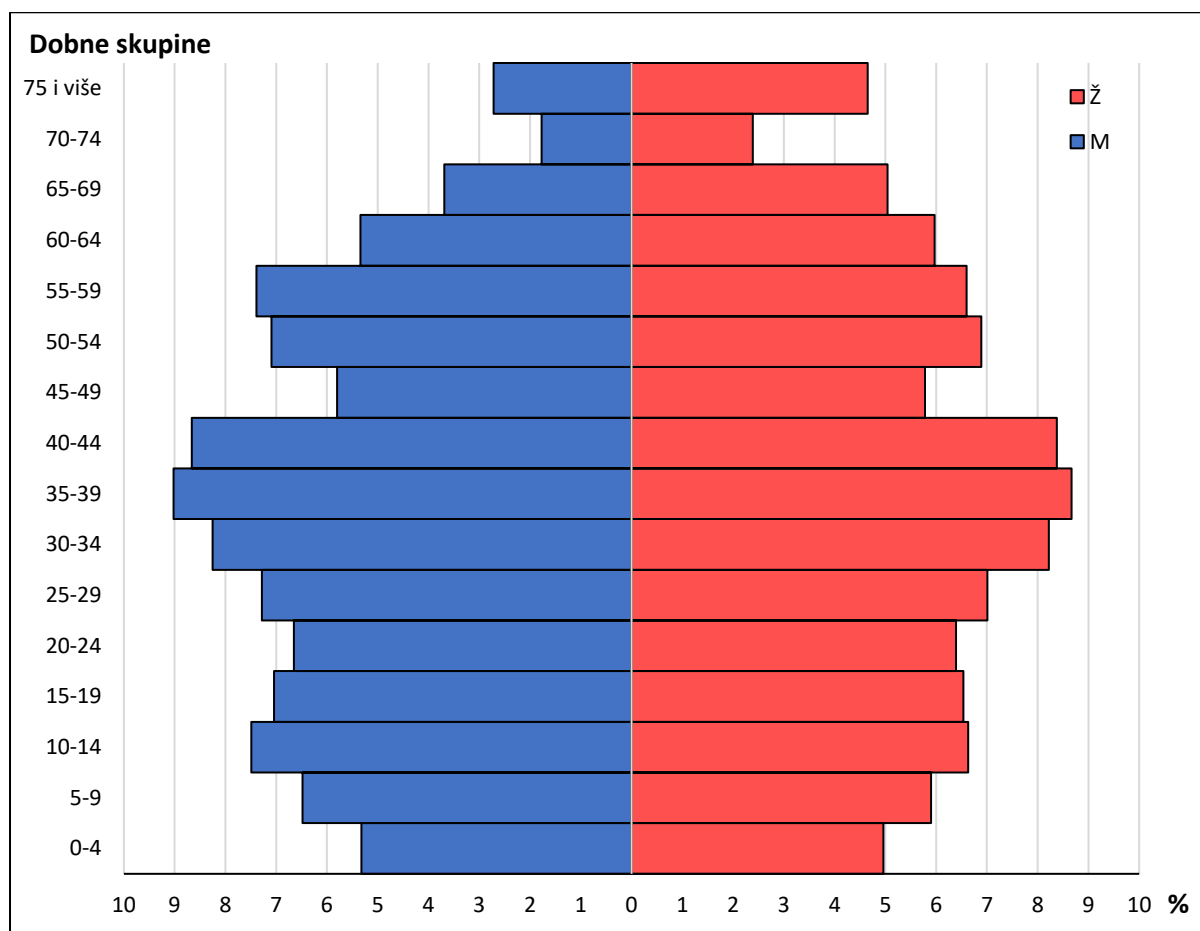


Sl. 15. Dobno-polna struktura stanovništva Splita 1991. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Dijagram dobno-polne strukture stanovništva Rijeke 1991. godine pokazuje kako stanovništvo Rijeke već možemo svrstati u regresivni tip dobne strukture (sl. 16). Razlog za to zasigurno možemo pronaći u procesu suburbanizacije koji se javlja u 80-im godinama prošlog stoljeća, ali i prirodnom kretanju stanovništva koje je već ušlo u negativnu fazu. Najispupčeniji dijelovi dijagrama su u zreloj dobnoj skupini stanovništva. Najudubljeniji dijelovi nalaze se u dobnim skupinama 70-74 i 45-49 godina, što kao i kod Zagreb i Splita, predstavlja dio populacije rođene za vrijeme Prvog, odnosno Drugog svjetskog rata. Udio mladog stanovništva u populaciji iznosi 25,1 % i najmanji je od sva četiri promatrana centra (tab. 12). Međutim,

Osijek s udjelom od 25,2 % ima je nešto povoljnije stanje od Rijeke, pa se može zaključiti kako oba centra 1991. godine imaju podjednak udio mladog stanovništva, odnosno najmanje udjele. Udio starog stanovništva iznosi 15,8 %, dok indeks starenja iznosi 63 (tab. 12). Oba pokazatelja govore nam kako je proces starenja stanovništva u jednakoj mjeri zahvatio Rijeku, kao i ostale makroregionalne centre.

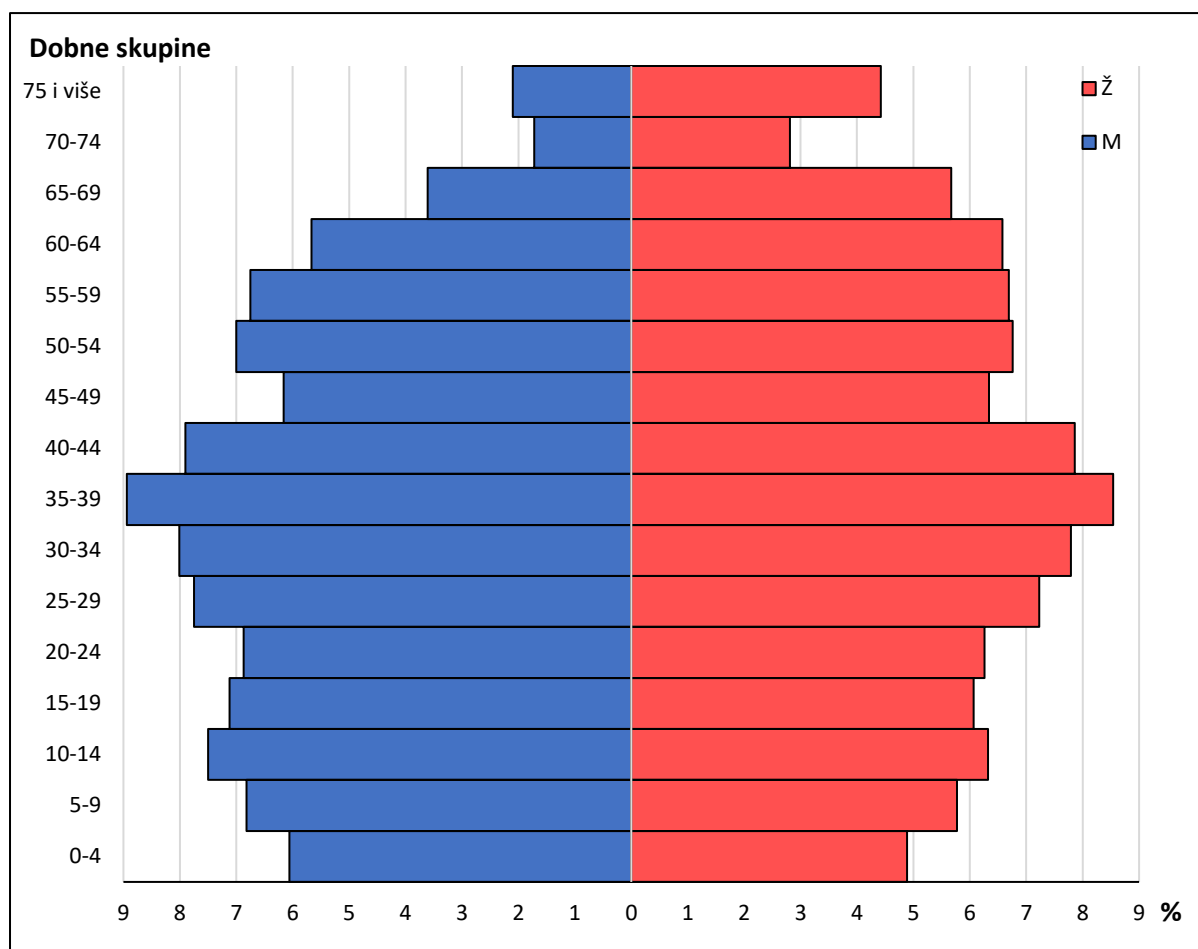


Sl. 16. Dobno-spolna struktura stanovništva Rijeke 1991. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Na dijagramu dobno-spolne strukture stanovništva Osijeka 1991. godine, jasno se uočava kako je proces starenja već započeo (sl. 17). Tip dobno-spolne strukture na prijelazu je iz stacionarnog u regresivni tip, kao u slučaju ostalih promatranih centra. Osnovica stanovništva, odnosno mlado stanovništvo se smanjuje, dok se povećava udio starog stanovništva. Najispupčeniji dijelovi dijagrama su u sredini, odnosno u zreloj dobnoj skupini, što je rezultat viših stopa nataliteta nakon Drugog svjetskog rata. Utjecaj Prvog, odnosno Drugog svjetskog rata na strukturu stanovništva primjetan je u dobnim skupinama 70-74 i 45-49 godina. Udio

mladog stanovništva, kao i u slučaju Rijeke, najmanji je od sva četiri promatrana centra, te iznosi 25,2 % (tab. 12). S druge strane, udio starog stanovništva, nakon Zagreba najviši je u Osijeku i iznosi 16,5 %. Tako visok udio, uz indeks starosti koji iznosi 65,6, govori nam da je i u Osijeku već 1991. godine počeo proces starenja stanovništva.

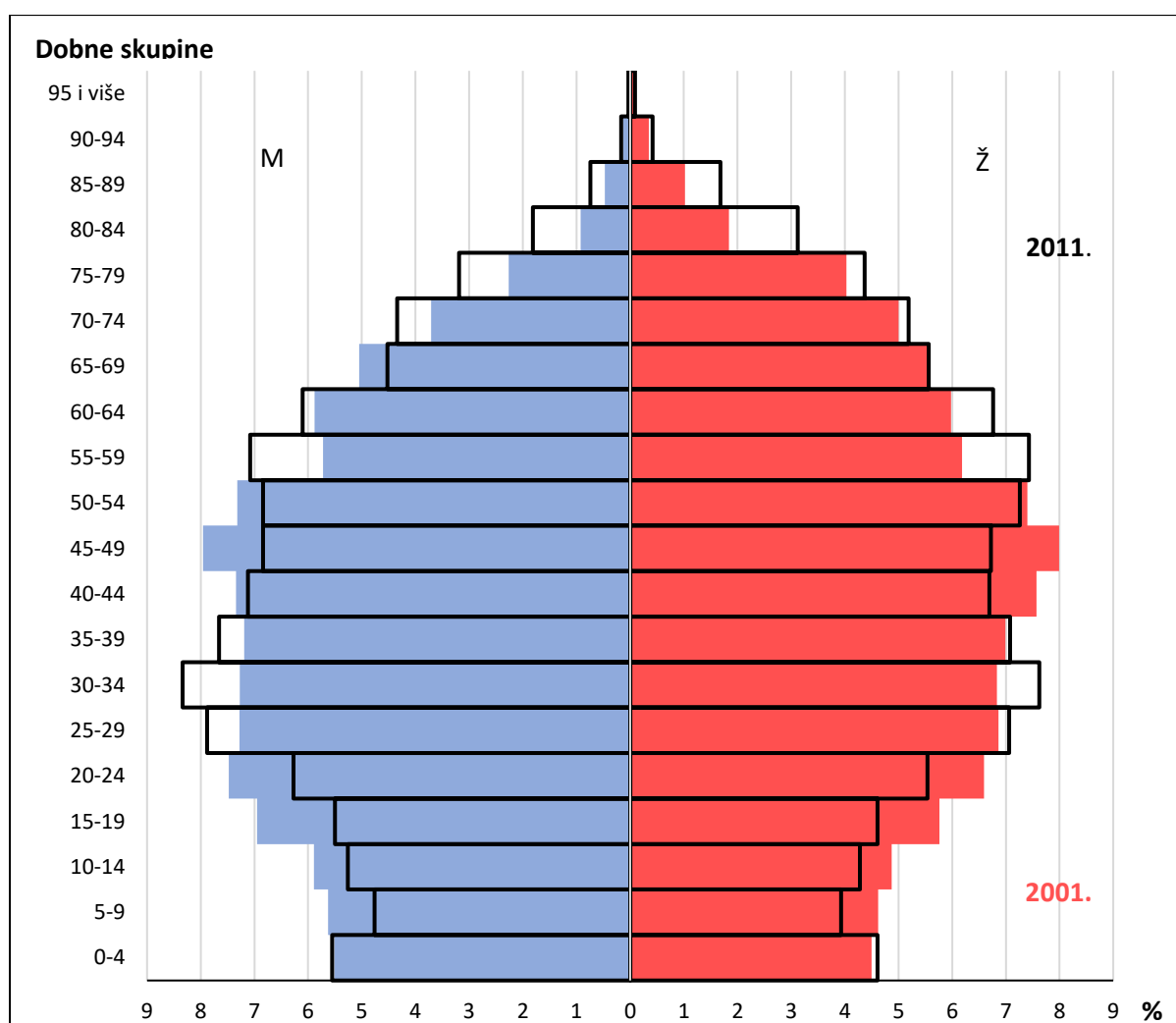


Sl. 17. Dobno-polna struktura stanovništva Osijeka 1991. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine.: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Analizom dijagrama dobno-polne strukture stanovništva Zagreba 2001. i 2011. godine jasno se vidi kako je proces starenja stanovništva uznapredovao. Osnovica dijagrama smanjila se 2011. godine u odnosu na 2001. godinu (sl. 18), ali i u odnosu na 1991. godinu. Razlog zašto dolazi do smanjenja osnovice nalazi se u negativnom prirodnom kretanju u cijelom razdoblju od 1991. do 2011. godine. Međutim, u tom razdoblju prostorno kretanje stanovništva i dalje bilježi pozitivna kretanja, što još uvijek daje nešto povoljniju strukturu stanovništva. Takvi trendovi kretanja mogu se iščitati i iz udjela velikih dobnih skupina stanovništva. Ako pogledamo tablicu 13 jasno se iščitava kako se udjeli mladog stanovništva smanjuju, te su 2011.

godine pali ispod 20 %. Udio starog stanovništva, iako je ispod granice od 12 % pao još 1991. godine, 2011. godine povećao se na 24,3 % (tab. 13). Dodatno se smanjio i udio zrelog stanovništva, što daje zaključak kako se struktura stanovništva Zagreba znatno pogoršala od 1991. godine. Dodatna potvrda kako se proces starenja intenzivirao je indeks starosti. U razdoblju od 2001. do 2011. godine vrijednost se povećala s 98,2 na 126,9. Takvi indikatori, uz činjenicu da su stope prirodnog kretanja negativne, ali i činjenicu da se u zadnjim godinama više intenzivira iseljavanje u inozemstvo, govore kako su negativni trendovi zahvatili i najveći makroregionalni centar. Za očekivati je kako će se takvi trendovi nastaviti i u budućnosti čime će doći u pitanje održivost obrazovnog, ali i zdravstvenog i mirovinskog sustava.



Sl. 18. Dobno-polna struktura stanovništva Zagreba 2001. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

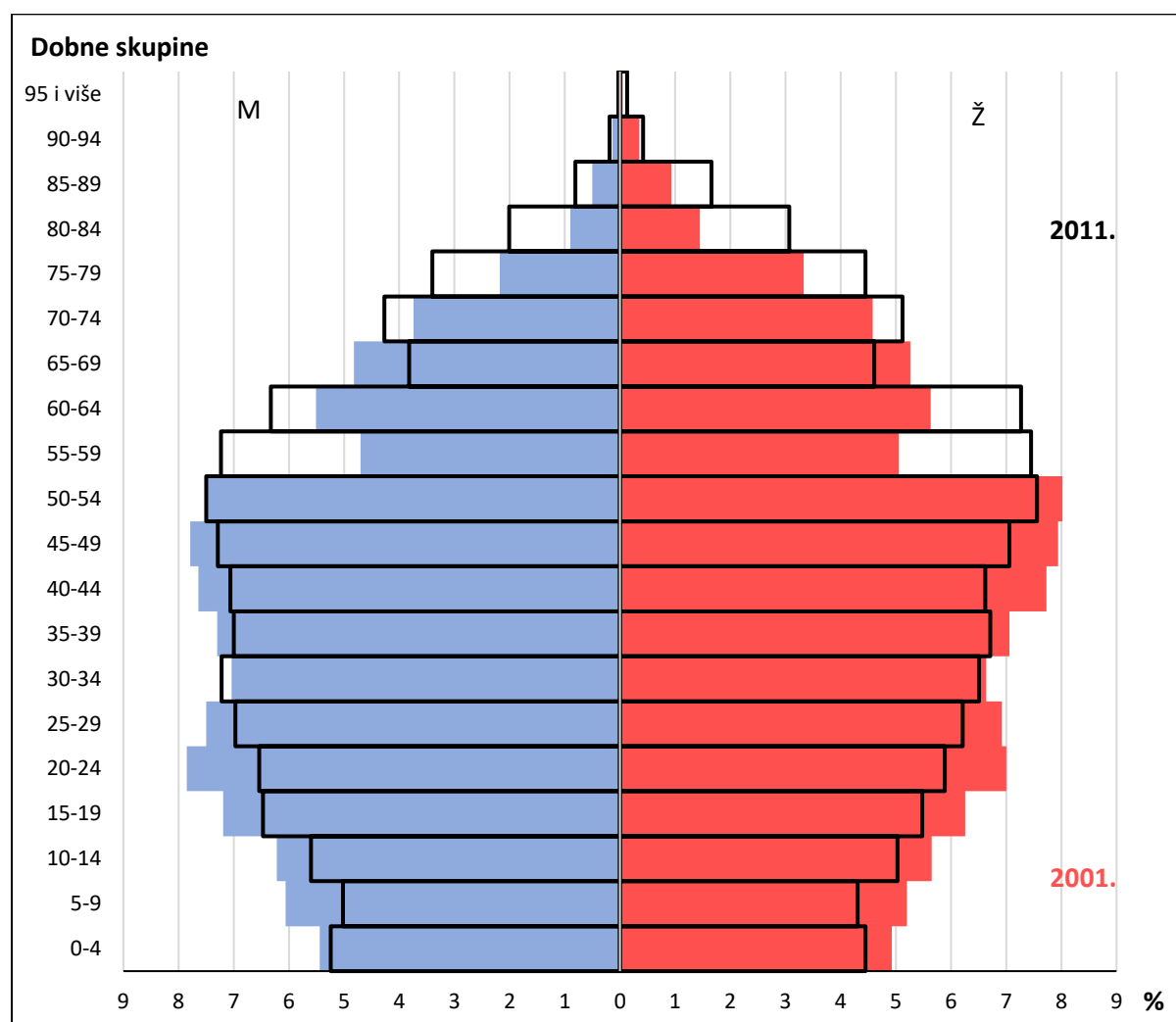
Tab. 13. Stanovništvo makroregionalnih centara prema velikim dobnim skupinama i indeksu starosti 2001. i 2011. godine

2001.	Dobne skupine (%)			Indeks starosti
	0-19 godina	20-59 godina	60 i više godina	
Zagreb	21,7	57,0	21,3	98,2
Split	23,4	56,8	19,8	84,5
Rijeka	19,8	57,6	22,6	114,5
Osijek	22,1	56,1	21,9	99,2
2011.	Dobne skupine %			Indeks starosti
	0-19 godina	20-59 godina	60 i više godina	
Zagreb	19,1	56,6	24,3	126,9
Split	20,7	55,3	24,0	115,6
Rijeka	16,1	56,5	27,4 %	169,9
Osijek	19,0	56,3	24,7	129,9

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Dijagram dobno-spolne strukture stanovništva Splita 2001. i 2011. godine pokazuje, kao i u slučaju Zagreba, da se osnovica sve više sužava, dok se udio starog stanovništva sve više povećava (sl. 19). Međutim, Split je za razliku od Zagreba u razdoblju od 1991. do 2011. godine imao pozitivno prirodno kretanje stanovništva zbog čega bi struktura stanovništva Splita trebala biti povoljnija. Osim prirodnog kretanja, na strukture stanovništva djeluje u prostorno kretanje stanovništva. Split je u promatranom razdoblju imao negativno prostorno kretanje stanovništva zbog čega dobna struktura stanovništva, iako nešto povoljnija u usporedbi sa Zagrebom i ostalim centrima, i dalje bilježi negativne trendove tih kretanja. Primjetno je i kako se generacije koje su rođene za vrijeme Prvog, odnosno Drugog svjetskog rata prešle u starije dobne razrede, pa „udubljenja“ nisu toliko primjetna. S druge strane, generacije rođene nakon Drugog svjetskog rata, djelovanjem kompenzacijskog nataliteta, sve više ulaze u starije dobne razrede što se negativno odražava na cijelu strukturu stanovništva. Prema svim obilježjima, tip dobno-spolne strukture mogao bi se još uvijek svrstati u stacionarni tip koji prelazi u regresivan tip uslijed djelovanja negativnih demografskih trendova.

Prema podacima o udjelu stanovništva Splita prema velikim dobnim skupinama jasno se uočava kako se stanje pogoršalo. Tako se udio starog stanovništva, s 19,8 % 2001. godine, povećao na 24 % 2011. godine (tab. 13). S druge strane udio mladog stanovništva se s 23,4 %, 2001. godine, smanjio na 20,7 %. Iako je vrijednost od 20,7 % mladih 2011. godine najveća od sva četiri promatrana centra, povećanje udjela starog stanovništva govori u prilog procesu starenja stanovništva. Indeks starosti, također se povećao u razdoblju od 2001. do 2011. godine s 84,5 na već visokih 115,6 (tab. 13). Svi podaci govore da Split, kao i Zagreb, prati uznapredvao proces starenja stanovništva što će ostaviti dodatne posljedice na buduća demografska kretanja, kao i na obrazovni, zdravstveni i mirovinski sustav te gospodarstvo grada u cjelini.

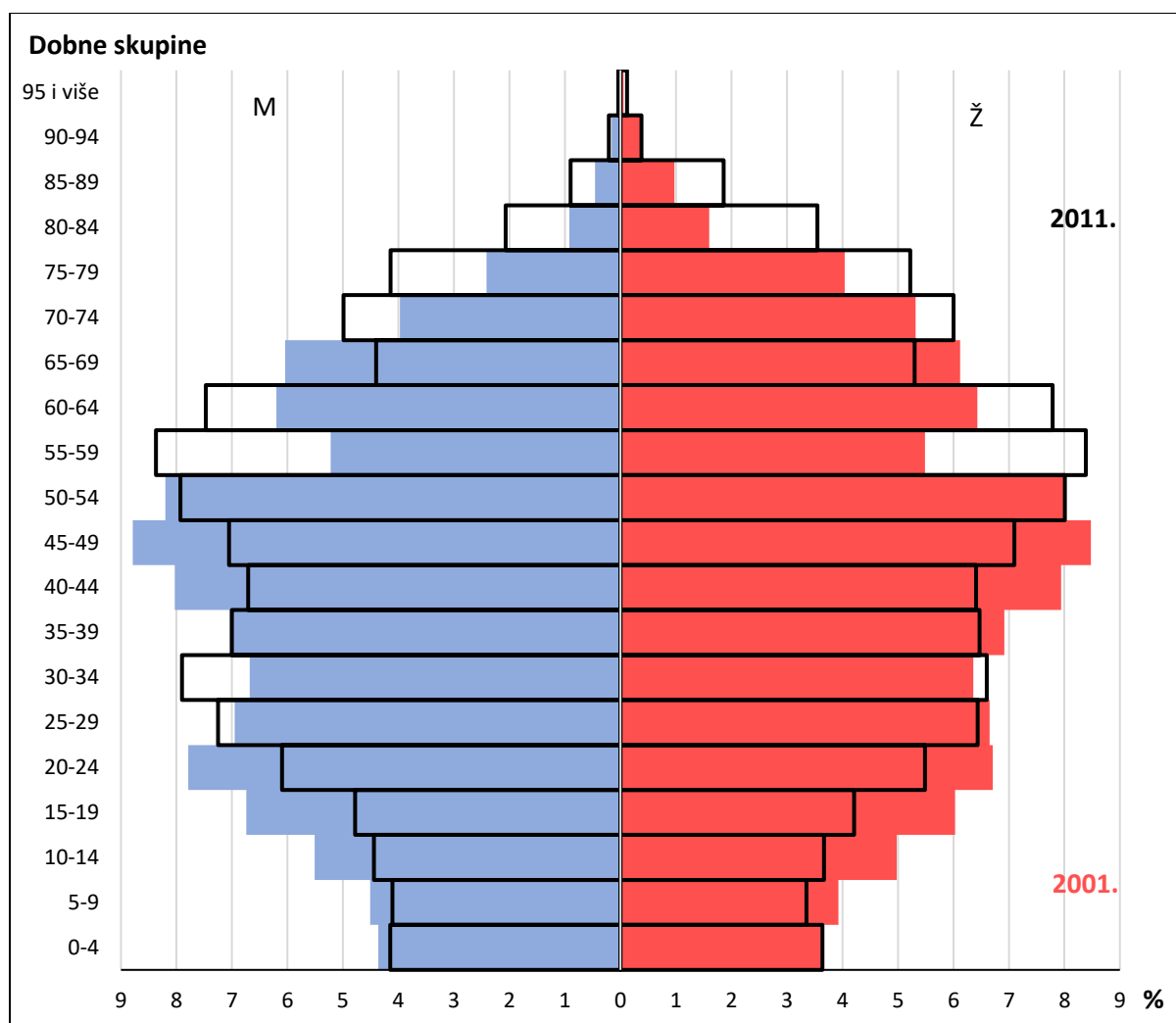


Sl. 19. Dobno-polna struktura stanovništva Splita 2001. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Analizom dijagrama dobno-spolne strukture stanovništva Rijeke možemo prepoznati utjecaj negativnih demografskih trendova. Osnovica se dodatno smanjila od 2001. do 2011. godine, dok se povećao udio starijih dobnih skupina (sl. 20). Jednako tako smanjio se i udio zrelog stanovništva pa Rijeka 2011. godine ima regresivan tip dobno-spolne strukture. Stanovništvo rođeno za vrijeme Drugog svjetskog rata 2011. godine nalazi se u dobnoj skupini 65-69 godina odnosno pripada umirovljenom stanovništvu. Generacije stanovništva koje su rođene nakon Drugog svjetskog rata, također su promijenile dobne skupine, zbog čega najveće ispupčenje je u dobnim skupinama 50-64 godine, te će i one u bližoj budućnosti promijeniti dobnu skupinu iz zrele u staru, što će se dodatno negativno odraziti na dobnu strukturu stanovništva.

Udio mladog stanovništva 2011. godine iznosi 16,1 % i najmanji je od sva četiri promatrana centra (tab. 13). Razlog je u negativnom prirodnom kretanju koje je uz negativno prostorno kretanje u cijelom razdoblju od 1991. do 2011. godine ostavilo trag u dobnoj strukturi stanovništva. S druge strane, udio starog stanovništva iznosi 27,4 % i najveći je od sva četiri centra. Indeks starenja povećao se s već visokih 114,5 2001. godine na vrlo visokih 169,9 2011. godine. Ti indikatori govore nam kako je Rijeka već u dubokom procesu starenja stanovništva što se odražava i na dobnoj strukturi. Daljnji porast udjela starog stanovništva i smanjivanje mladog, ostavit će duboke posljedice na buduća demografska kretanja. Zbog takvih kretanja upitan je budući gospodarski razvoj Rijeke, ali i održivost obrazovnog, zdravstvenog i mirovinskog sustava.



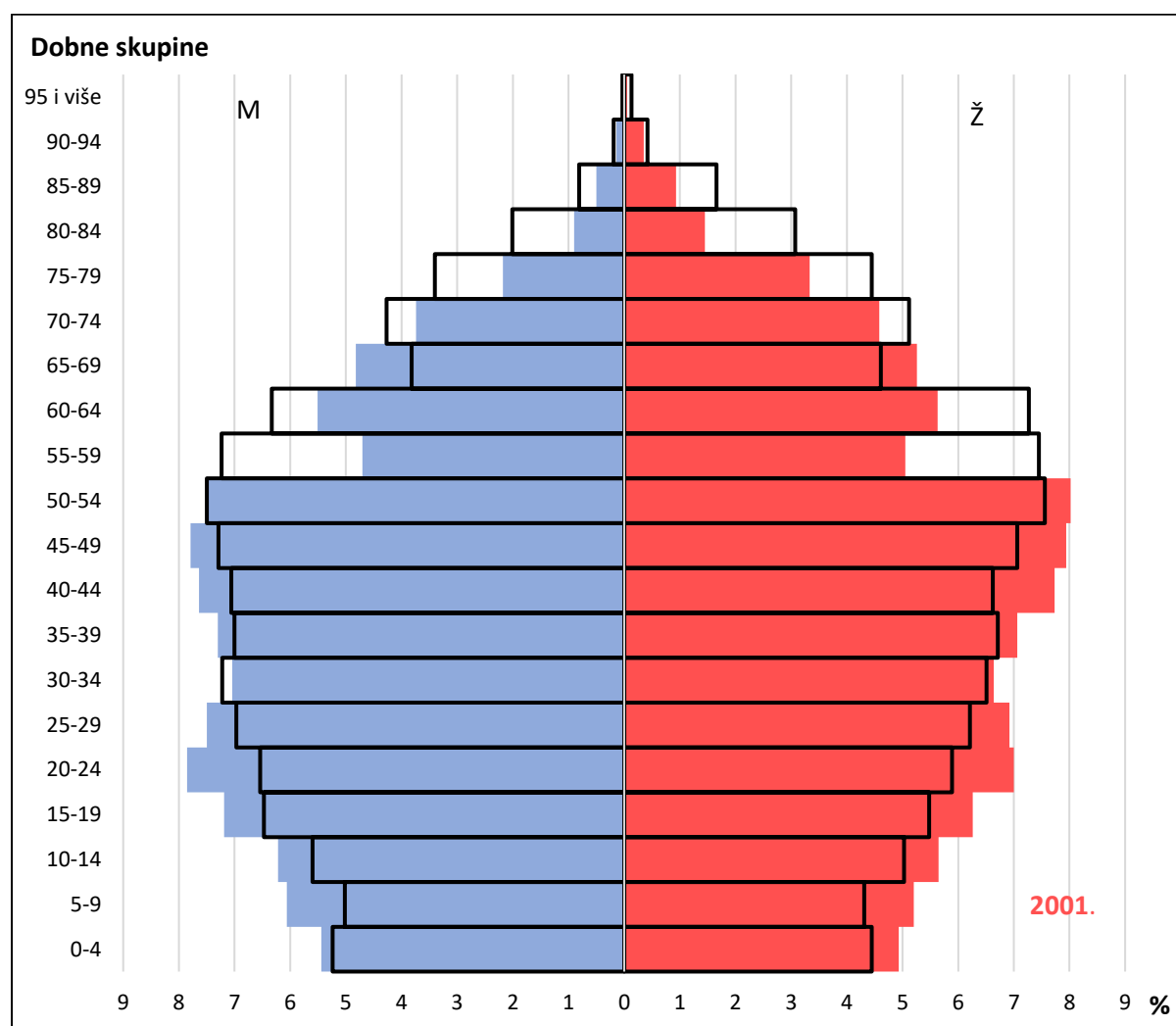
Sl. 20. Dobno-spolna struktura stanovništva Rijeke 2001. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

Usporedbom dijagrama dobno-spolne strukture stanovništva Osijeka 2001. i 2011. godine, jasno se uočavaju jednaki trendovi kao i kod ostalih makroregionalnih centara. Udjeli mlađe dobne skupine se smanjuju, dok se udjeli starije dobne skupine sve više povećavaju (sl. 21). Na takvu strukturu utjecalo je negativno prirodno kretanje stanovništva s jedne strane te negativno prostorno kretanje s druge strane. Djelovanjem tih demografskih kretanja, Osijek 2011. godine možemo svrstati u regresivan tip dobno-spolne strukture.

Udio starog stanovništva 2011. godine iznosi 24,7 % i povećao se sa 21,9 % koliko je iznosio 2001. godine. Udio mladog stanovništva smanjio se s 22,1 % 2001. godine na 19 % 2011. godine. Takvi odnosi problematični su za budući demografski razvoj grada, ali i za gospodarski razvoj grada koji je direktno povezan s demografskim kretanjima. Indeks starosti

povećao se s 99,2 2001. godine na 129,9 2011. godine. Povećanje indeksa starosti, ali i udjela starog stanovništva indikatori su kako se proces starenja stanovništva Osijeka dodatno intenzivirao u razdoblju od 2001. do 2011. godine. Izuzev problematike budućeg demografskog, ali i gospodarskog razvoja Osijeka, pitanje je održivosti obrazovnog, ali i zdravstvenog i mirovinskog sustava u budućnosti. Takvo pitanje ključno je za ikakav budući razvoj centra pogotovo uzme li se u obzir negativno prostorno kretanje stanovništva nakon 2011. godine, kada migracijska bilanca počinje bilježiti sve negativnije stope.



Sl. 21. Dobno-spolna struktura stanovništva Osijeka 2001. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS RH, Zagreb

4.3. Stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti

Stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti dio je ekonomske strukture stanovništva. Ona se definira putem osnovnih ekonomskih obilježja, na temelju kojih se može analizirati ekonomska struktura stanovništva. Polazna osnova za proučavanje ekonomske strukture stanovništva je stanovništvo prema ekonomskoj aktivnosti jer se preko strukture aktivnog stanovništva formira ekonomska struktura ukupnog stanovništva. Iz tog razloga nužno je definirati pojam aktivno stanovništvo. U literaturi se ističu dvije ključne definicije bazirane na različitim osnovama. Prva podrazumijeva plaćenog radnika, odnosno ekonomski aktivna osoba je ona koja obavlja neko plaćeno zanimanje. Prema takvoj definiciji u aktivno stanovništvo ubrajaju se i osobe koje privremeno ne obavljaju zanimanje iz određenog razloga, kao i članovi obitelji koji pomažu „starješini“ u obavljanju njegovog zanimanja.

Druga definicija bazirana je na koncepciji radna snaga. Prema toj definiciji ekonomski aktivna osoba je ona koja obavlja neko zanimanje radi stjecanja sredstava za život. Ona u svoj sastav uključuje zaposlene, ali i nezaposlene osobe u određenom razdoblju koje se utvrđuje popisom.⁷ Pod zaposlene osobe uključeni su svi članovi obitelji koji obavljaju posao ili su zaposleni za vrijeme određenog razdoblja, dok su pod nezaposlene osobe uključene sve osobe koje za vrijeme razdoblja utvrđenog popisom ne rade ili traže posao za plaću ili profit. U suvremenim demografskim istraživanjima koristi se druga definicija ekonomski aktivnog stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999). U nastavku potpoglavlja razradit će se struktura ekonomski aktivnog stanovništva makroregionalnih centara.

Prema podacima o stanovništvu prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine sva četiri promatrana makroregionalna centra imaju veći udio aktivnog stanovništva (tab. 14). Osijek je jedini centar u kojemu su udjeli aktivnog i neaktivnog stanovništva gotovo izjednačeni. Najveći udio aktivnog stanovništva ima Zagreb, 54,2 %. Takva vrijednost nije neočekivana s obzirom da je Zagreb najveći gospodarski centar u Hrvatskoj. Nakon Zagreba, Rijeka se izdvaja po udjelu aktivnog stanovništva, dok Split i već spomenut Osijek imaju najmanje udjele. Pogleda li se odnos zaposlenih i nezaposlenih u udjelu aktivnog stanovništva, jasno se izdvaja Zagreb s najvećom stopom zaposlenih, 88,3 %, dok Split ima najmanji udio, 82,4 % (tab. 14). Osijek, kao i Split, ima nešto nepovoljniji udio zaposlenih, od 83,6 %. Drugim

⁷ Ekonomska aktivnost u Popisu 2011. godine odnosila se na razdoblje promatranja od tjedan dana, a referentni tjedan bio je 25. – 31. ožujka 2011. Podaci o ekonomskoj aktivnosti prikupljali su se samo za osobe stare 15 i više godina (Metodološka objašnjenja, 2019).

riječima, u sva četiri promatrana centra u strukturi aktivnog stanovništva prevladava zaposleno stanovništvo.

Prema podacima o neaktivnom stanovništvu, Osijek se izdvaja kao centar najvećim udjelom neaktivnog stanovništva, 49,3 %. Centar s najmanjim udjelom neaktivnog stanovništva je Zagreb., 45,7 %. Split bilježi vrijednost sličnu kao Osijek, 49 %, dok Rijeka bilježi vrijednost od 47,8 %. Analizira li se struktura neaktivnog stanovništva, jasno se uočava kako u svim promatranim centrima dominira stanovništvo sa samostalnim izvorom prihoda. Ta kategorija obuhvaća umirovljeničku populaciju, koja je najveća u Osijeku, 65 %, a najmanja u Splitu, svega 60 %, dok Rijeka i Zagreb bilježe identičnu vrijednost, 64,1 %. Razlog tome može se pronaći u dobnoj strukturi stanovništva. Tako od sva četiri promatrana centra 2011. godine Split jedini bilježi najmanji udio stanovništva starijeg od 60 godina (tab. 13) čiji najveći udio čini umirovljenička populacija. Ostali promatrani centri bilježe veće udjele starog stanovništva zbog čega je i udio umirovljeničke populacije veći. U kategoriji uzdržavano stanovništvo, najveću stopu također ima Split, 29,8 %. Razlog je što ta kategorija obuhvaća učeničku i studentsku populaciju. Split od sva četiri promatrana centra ima najpovoljniju dobnu strukturu zbog čega je i udio učenika u ukupnom stanovništvu veći pa je i samim time udio uzdržavanog stanovništva veći.

Tab. 14. Stanovništvo makroregionalnih centara prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine

Makroregionalni centar	Ukupno *	Aktivno stanovništvo						Neaktivno stanovništvo							
		Ukupno aktivni	%	Ukupno zaposleni	%	Ukupno nezaposleni	%	Ukupno neaktivni	%	Osobe sa samostalnim izvorom prihoda	%	Udržavano stanovništvo**	%	Ostale neaktivne osobe	%
Zagreb	591 136	320 688	54,2	283 201	88,3	37 487	11,7	270 037	45,7	173 068	64,1	70 731	26,2	26 238	9,7
Split	14 2441	72 655	51,0	59 842	82,4	12 813	17,6	69 759	49,0	42 353	60,7	20 778	29,8	6 628	9,5
Rijeka	11 456	59 163	52,1	50 406	85,2	8 757	14,8	54 229	47,8	34 787	64,1	13 448	24,8	5 994	11,1
Osijek	72 736	36 836	50,6	30 779	83,6	6 057	16,4	35 867	49,3	23 314	65,0	9 311	26,0	3 242	9,0

* Razlika do ukupnog broja obuhvaća osobe za koje nije moguće ustvrditi obavljaju li ikakvo zanimanje.

** Obuhvaća osobe koje se bave obavezama u kućanstvu te učenike i studente.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu, po naseljima, DZS RH, Zagreb

4.4. Obrazovni sastav

Razvojem društva dolazi do promjena kako u ekonomskoj strukturi stanovništva, zbog različitih potreba rada, ali i u obrazovnoj strukturi stanovništva. Sve veći napredak tehnologije zahtjeva i sve obrazovaniju radnu snagu. Utjecaj koji obrazovanje ima na stupanj ekonomske aktivnosti stanovništva očituje se kroz činjenicu da je razina ekonomske aktivnosti veća ako je viša i razina obrazovanja stanovništva. Osim toga, stupanj obuhvaćenosti mlađeg stanovništva osnovnim, srednjoškolskim i visokoškolskim obrazovanjem izravno utječe na stope aktivnosti stanovništva prema dobi (Wertheimer-Baletić, 1999). Iz tog razloga proučavanje obrazovnog sastava stanovništva važan je dio istraživanja cjelokupne strukture stanovništva.

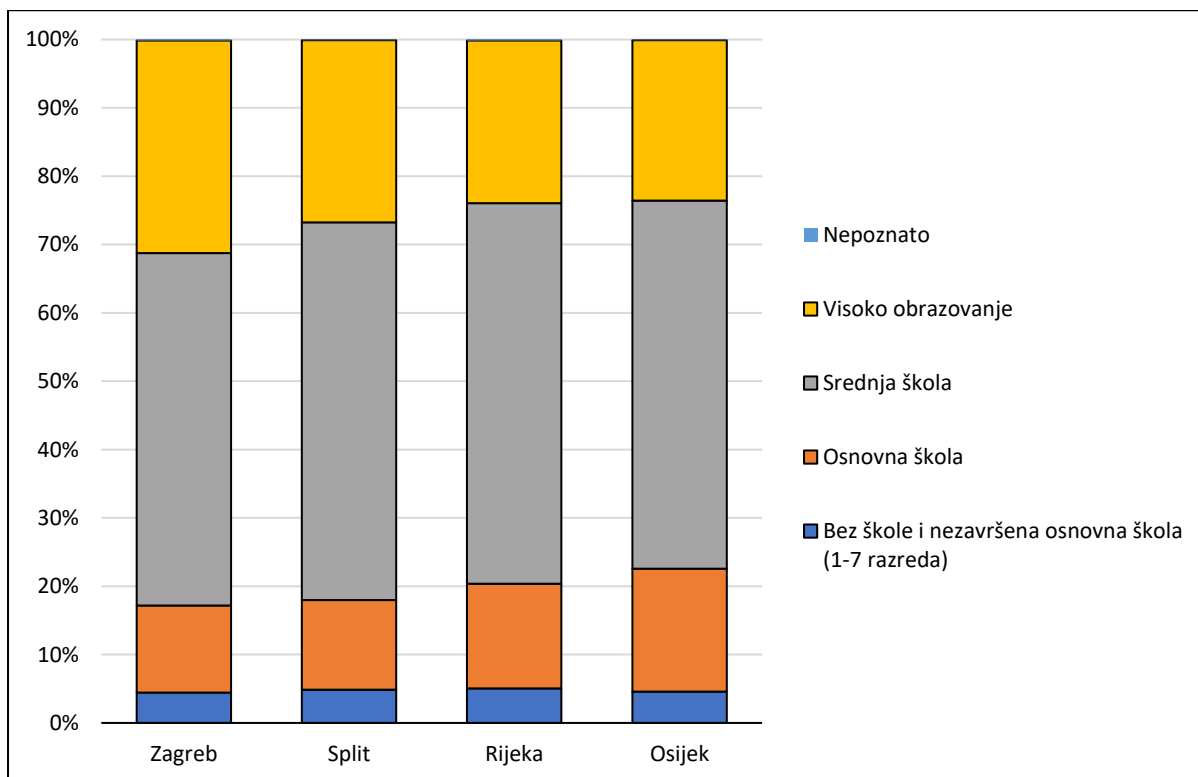
U obrazovnom sastavu stanovništva u sva četiri promatrana makroregionalna centra najveći udio otpada na stanovništvo sa završenom srednjom školom (tab. 15). Najveći udio od sva četiri promatrana centra imaju Rijeka i Split, dok Osijek i Zagreb imaju najmanji udio (sl. 22). Najmanji udio Zagreba može se objasniti prostornim kretanjem stanovništva. Zagreb, kao najveći makroregionalni centar, ujedno je i najveći gospodarski centar u koji se stanovništvo kontinuirano doseljava što direktno utječe na sve strukture stanovništva, time i na obrazovnu. Nešto niži udio stanovništva sa završenom srednjom školom u Osijeku može se objasniti geografskim smještajem. Kao najveći centar Istočne Hrvatske, smjestio se u pretežno nizinskom dijelu, čime je zbog procesa industrijalizacije većinsko stanovništvo iz okolnih ruralnih prostora doseljavalo u grad. To doseljeno stanovništvo imalo je nepovoljniju obrazovnu strukturu koja se u konačnici odrazila i na sam centar. Takav odnos može se primijetiti i u kategoriji stanovništvo sa završenom osnovnom školom. Upravo je u Osijeku najveći udio stanovništva u toj kategoriji, čak 18 % (sl. 22). Nešto viši udio u toj kategoriji ima i Rijeka, 15,3 %, dok su Split i Zagreb centri s najmanjim udjelom stanovništva sa završenom samo osnovnom školom. Međutim, ako se uspoređi udio stanovništva s visokim obrazovanjem sa stanovništvom sa završenom samo osnovnom školom, najveća razlika nalazi se upravo u Zagrebu. Udio visokoobrazovanih je oko dva i pol puta veći od udjela stanovništva sa završenom samo osnovnom školom (tab. 15). Rijeka i Osijek su centri u kojima je ta razlika najmanja, i iznosi oko jedan i pol puta više visokoobrazovanih od onih sa završenom samo osnovnom školom. Split, kao i Zagreb bilježi nešto veći udio visokoobrazovanih. Međutim, razlozi zašto je udio visokoobrazovanih veći od onih sa završenom samo osnovnom školom, nalaze se u činjenici da se u sva četiri makroregionalna centra nalaze i četiri najveća sveučilišta u Hrvatskoj. Sveučilište u Zagrebu, kao najveće od sva četiri, „generira“ najviše

visokoobrazovanog kadra, što je i logično jer kao najveći gospodarski centar, u njemu će biti i najveća potreba za visokoobrazovanim kadrom.

Tab. 15. Stanovništvo makroregionalnih centara staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja 2011. godine

Makroregionalni centar	Ukupno	Bez škole i nezavršena osnovna škola (1-7 razreda)	Osnovna škola	Srednja škola	Visoko obrazovanje	Nepoznato
Zagreb	591136	26373	75340	304651	184002	770
Split	142441	6943	18680	78686	37986	146
Rijeka	113456	5753	17370	63179	27009	145
Osijek	72736	3328	13095	39191	17049	73

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja po naseljima, DZS RH, Zagreb



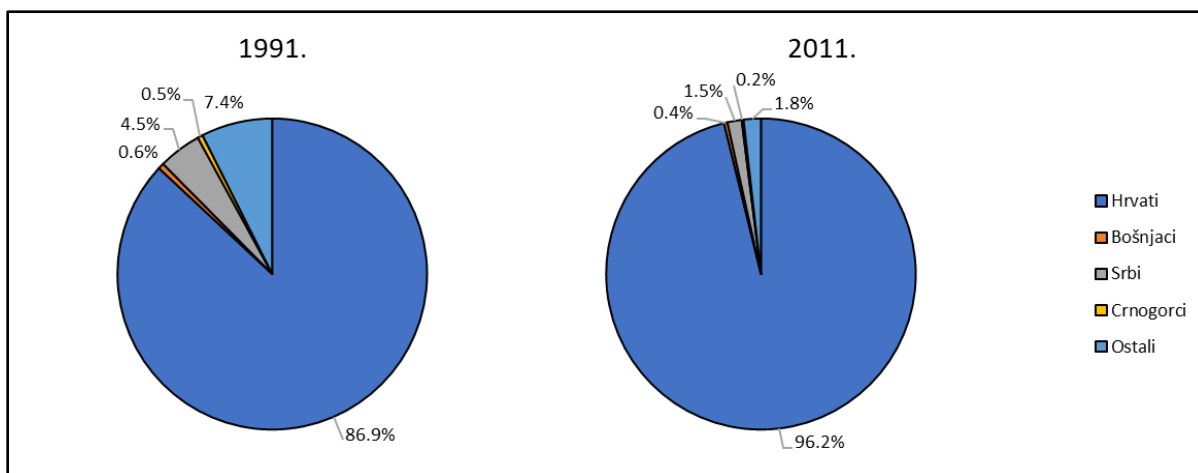
Sl. 22. Stanovništvo makroregionalnih centara staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine, stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja po naseljima, DZS RH, Zagreb

4.5. Sastav prema narodnosti

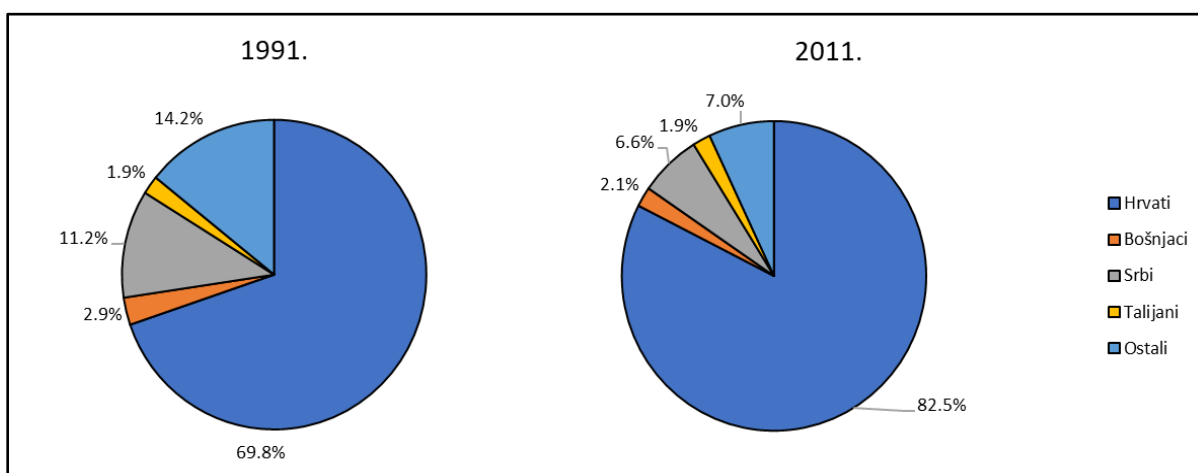
Narodnost se može definirati kao osjećaj pripadnosti društvenoj zajednici ili narodu koju obilježava etničko, jezično i kulturno srodstvo njezinih pripadnika te svijest o cjelovitosti vlastite zajednice i njezine posebnosti u odnosu prema drugim takvim zajednicama (Metodološka objašnjenja, 2019). Prema tome narodnosni sastav stanovništva važna je sastavnica struktura stanovništva. Prema popisu stanovništva 2011. godine nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj činile su 7,67 % ukupnog stanovništva, od čega najbrojnija manjina su bili Srbi s udjelom od 4,36 % (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku, 2019). Slični udjeli stanovništva prema nacionalnosti kreću se i u makroregionalnim centrima. Jedina iznimka je Rijeka koja bilježi nešto veći udio nacionalnih manjina u odnosu na ostala tri promatrana makroregionalna centra (sl. 25). Međutim, udio nacionalnih manjina u narodnosnom sastavu znatno se promijenio u 2011. godini u odnosu na 1991. godinu za sva četiri promatrana centra. Najveće promjene zabilježene su u udjelu Srba u makroregionalnim centrima. Tako se udio Srba u Zagrebu i Osijeku 2011. godine smanjio tri puta u odnosu na 1991. godinu (sl. 23 i sl. 26). U Rijeci se udio smanjio za pet postotnih bodova (sl. 25), a u Splitu za dva postotna boda (sl. 24). Razlozi smanjenja mogu se pronaći u iseljavanju aktivnih i umirovljenih časnika JNA zajedno sa svojim obiteljima iz promatranih makroregionalnih centara početkom 90-ih godina prošlog stoljeća. Iseljavanje je potaknuto raspadom bivše Jugoslavije, ali i ratnim zbivanjima koja su potaknula stanovništvo srpske nacionalnosti na iseljavanje.

Osim Srba, kao brojnije nacionalne manjine u makroregionalnim centrima ističu se Bošnjaci, Slovenci, Crnogorci, Talijani i Mađari. Njihovi udjeli rezultat su povijesnih prilika i ekonomskih okolnosti, ali i geografskog položaja, što ih je potaknulo na naseljavanje u makroregionalne centre. Njihov udio se također promijenio u 2011. godini u odnosu na 1991. godinu, izuzev Talijana u Rijeci i Mađara u Osijeku čiji su udjeli ostali u relativno isti (sl. 25 i sl. 26).



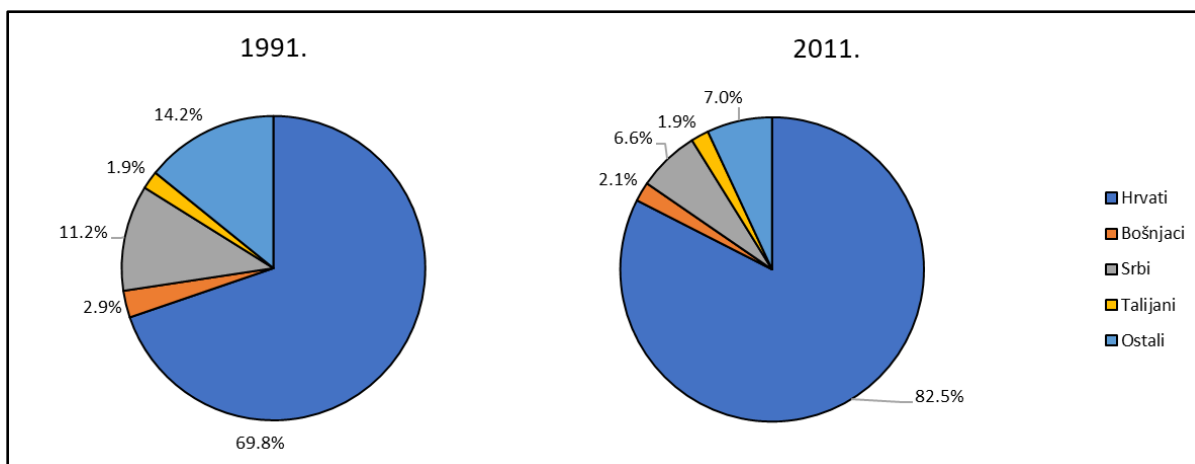
Sl. 23. Stanovništvo Zagreba prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima*, DZS RH, Zagreb



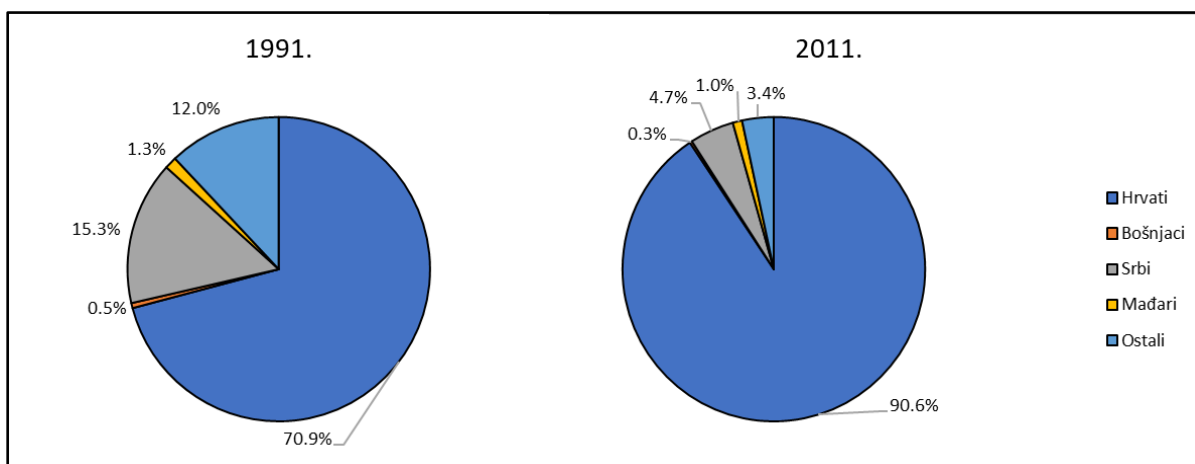
Sl. 24. Stanovništvo Splita prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima*, DZS RH, Zagreb



Sl. 25. Stanovništvo Rijeke prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima*, DZS RH, Zagreb



Sl. 26. Stanovništvo Osijeka prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima*, DZS RH, Zagreb

5. ZAKLJUČAK

Temeljem provedenog istraživanja i analizom statističkih podataka nužno je na kraju osvrnuti se na postavljene hipoteze i ustvrditi njihovu opravdanost. Hipoteza 1: *Svi makroregionalni centri bilježe negativna demografska kretanja u promatranom razdoblju*, djelomično je potvrđena. Razlog zašto nužno je razmotriti iz tri sastavnice kretanja stanovništva. Tako trend ukupnog kretanja stanovništva pokazuje kako se broj stanovnika sva četiri centra u razdoblju od 1991. do 2011. godine smanjio. Jedini izuzetak čini Zagreb čije se stanovništvo nije znatno smanjilo u razdoblju od 2001. do 2011. godine. U promatranom razdoblju od 1991. do 2017. godine trend prirodnog kretanja stanovništva negativan je za sva četiri makroregionalna centra uz tendenciju daljnjeg negativnog kretanja zbog sve nepovoljnije dobne strukture, ali i utjecaja migracije koja najviše zahvaća mlado stanovništvo. Prema trećoj sastavnici, prostornom kretanju, negativno kretanje dominantno obilježava Split i Rijeku, a u zadnjim godinama, točnije od 2013. godine sve više i Osijek. Zagreb je jedini centar koji bilježi pozitivna kretanja, odnosno više se stanovništva u njega doseljava nego što se iseljava, iako se iseljavanje u inozemstvo intenzivira. Međutim, vjerojatnost je da će se trend pozitivnog kretanja, odnosno da će se imigracija u Zagreb nastaviti i u nadolazećim godinama zbog činjenice da je Zagreb najveće gospodarsko središte i ima najveći kontingent zaposlenog stanovništva.

Hipoteza 2: *Od četiri makroregionalna centra, Osijek bilježi najnegativnije demografske trendove u promatranom periodu*, nije potvrđena jer iako su negativni trendovi u kretanju stanovništva negativni u Osijeku, Rijeka kao makroregionalni centar bilježi najnegativnija kretanja u promatranom razdoblju. Rijeka je izgubila više stanovništva gledajući ukupni broj u promatranom razdoblju, ali i prirodnim putem i prostornim kretanjem. Osim toga, negativni trendovi kretanja stanovništva u Rijeci su počeli prije nego u Osijeku što potvrđuju i podaci.

Hipoteza 3: *Od četiriju makroregionalnih centara, Zagreb bilježi najpozitivnija demografska kretanja u promatranom razdoblju*, djelomično je potvrđena jer Zagreb od sva četiri centri bilježi samo pozitivna prostorna kretanja stanovništva, dok su ostale sastavnice kretanja negativne. Tako se stanovništvo smanjilo u ukupnom broju, ali i prirodnim putem. Iako negativni trendovi nisu izraženi kao kod ostalih promatranih makroregionalnih centara, njihova prisutnost potvrđuje da ni Zagreb, kao najveći gospodarski centar nije imun na suvremene demografske trendove koji su sve negativniji.

Hipoteza 4: *Makroregionalne centre u promatranom razdoblju dominantno obilježavaju procesi starenja, iseljavanja i prirodnog pada stanovništva*, djelomično je potvrđena. Razlog zašto nalazi se u činjenici da od sva četiri promatrana centra jedino Zagreb bilježi veći broj

doseljenog stanovništva nego što ga se odselilo. S druge strane, procesi starenja, ali i prirodnog pada intenzivirali su se u Zagrebu zbog čega su demografski trendovi sve negativniji. U ostalim centrima u promatranom razdoblju dominantna obilježja su starenje, iseljavanje i prirodni pad stanovništva zbog čega je zadnja hipoteza djelomično potvrđena.

POPIS LITERATURE

1. Andraković, V., Jukić, M. 2009: Dinamika stanovništva grada Osijeka od 1857. do 2001., *Analiza zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 25, Osijek, 23-46.
2. Antić, N., 2001: Kretanje stanovništva Grada Zagreba s posebnim osvrtom na doseljavanje u razdoblju 1991.-2001., *Migracijske i etničke teme*, 17 (4), Zagreb, 287-309.
3. Bašić, K., 2003: Kretanje stanovništva Zagreb 1991.-2001., *Hrvatski geografski glasnik*, 65 (2), Zagreb, 55-63.
4. Bašić, K., 2005: Apsolutna decentralizacija u populacijskom razvitku Zagrebačke makroregije, *Hrvatski geografski glasnik*, 67 (1), 63-80.
5. Čapo, J., Keleman, P., 2017: Zagreb očima međunarodnih migranata: značenje, potencijali i (re)skaliranje grada, *Studia ethnologica Croatica*, 29 (1), Zagreb, 251-276.
6. Jurić, T., 2017: Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi, *Migracijske i etničke teme*, 33 (3), Zagreb, 337-371.
7. Kamenov, Ž., Stiperski, Z., 1996: Razlozi doseljavanja u Zagreb, *Prostor*, 4 (2), Zagreb, 145-156.
8. Klempić, S., 2004: Utjecaj imigracije na strukture stanovništva Splita, *Migracijske i etničke teme*, 20 (1), Split, 79-110.
9. Klempić Bogadi, S., 2008: Utjecaj migracije na demografski razvoj riječke aglomeracije, *Hrvatski geografski glasnik*, 70 (1), Rijeka, 43-65.
10. Klempić Bogadi, S., Podgorelec, S., 2009: Sociodemografske značajke i procesi u hrvatskim obalnim gradovima, *Geoadria*, 14 (2), Zadar, 221-247.
11. Klempić Bogadi, S., Lajić, I., 2012: Migracijska komponenta u suvremenome demografskom razvoju Rijeke i priobalja Primorsko-goranske županije, *Migracijske i etničke teme*, 28(2), Zagreb, 165-187.
12. Njegač, D., Pejnović, D., 2012: Veliki atlas Hrvatske, Mozaik knjiga, Zagreb
13. Oliveira-Roca, M., 1987: Tipovi cirkulacije stanovništva i radne snage, *Migracijske teme*, 3 (1), Zagreb, 31-42.
14. Wertheimer-Baletić, A., 1999: Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb.

POPIS IZVORA

1. Metodološka objašnjenja,
<https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censusmetod.htm> (02.09.2019.)
2. Naselja i stanovništvo RH 1857. – 2001., CD-ROM, DZS, Zagreb, 2005.
3. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., www.dzs.hr (02.09.2019.)
4. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima, DZS RH, Zagreb
5. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku po naseljima, DZS RH, Zagreb
6. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja po naseljima, DZS RH, Zagreb
7. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS RH, Zagreb
8. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS RH, Zagreb
9. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS RH, Zagreb
10. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Dnevni i tjedni migranti po naseljima, DZS RH, Zagreb
11. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Dnevni i tjedni migranti po naseljima, DZS RH, Zagreb
12. Tabloграмi doseljeno i odseljeno stanovništvo 2001. – 2017., DZS RH, Zagreb
13. Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2017., podaci za razdoblje 1991. – 2017., naseljski tabloграмi, DZS RH, Zagreb
14. Naselja i stanovništvo 1857 – 2001. godine, DZS RH, Zagreb
15. Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr> (03. 09. 2019.)
16. Zračna luka Zagreb, <http://www.zagreb-airport.hr> (26. 09. 2019.)
17. Zračna luka Split, <http://www.split-airport.hr/index.php?lang=hr> (26. 09. 2019.)
18. Zračna luka Rijeka, <http://rijeka-airport.hr/hr/zracna-luka-rijeka> (26. 09. 2019.)

POPIS SLIKA

Sl. 1. Kretanje ukupnog broja stanovnika makroregionalnih centara od 1857. do 2011. godine	9
Sl. 2. Kretanje prirodne promjene stanovništva makroregionalnih centara u razdoblju od 1991. do 2017. godine.....	14
Sl. 3. Kretanje vitalnog indeksa Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka u razdoblju od 1991. do 2017. godine.....	16
Sl. 4. Kretanje vitalnog indeksa makroregionalnih centra bez vitalnih događanja u inozemstvu u razdoblju od 1991. do 2017. godine.....	16
Sl. 5. Kretanje migracijske bilance zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	23
Sl. 6. Kretanje doseljenih, odseljenih stanovnika i migracijske bilance Grada Zagreba u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	24
Sl. 7. Struktura doseljenog stanovništva u Zagreb prema migracijskim obilježjima 2011. godine.....	25
Sl. 8. Kretanje doseljenog, odseljenog stanovništva i migracijske bilance Grada Splita u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	26
Sl. 9. Struktura doseljenog stanovništva u Split prema migracijskim obilježjima 2011. godine	27
Sl. 10. Kretanje broja doseljenog, odseljenog stanovništva i migracijske bilance Grada Rijeke u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	29
Sl. 11. Struktura doseljenog stanovništva iz inozemstva u Rijeku prema migracijskim obilježjima 2011. godine.....	30
Sl. 12. Kretanje doseljenog, odseljenog stanovništva i migracijske bilance Grada Osijeka u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	31
Sl. 13. Struktura doseljenog stanovništva u Osijek prema migracijskim obilježjima 2011. godine.....	32
Sl. 14. Dobno-spolna struktura stanovništva Zagreba 1991. godine	44
Sl. 15. Dobno-spolna struktura stanovništva Splita 1991. godine	46
Sl. 16. Dobno-spolna struktura stanovništva Rijeke 1991. godine	47
Sl. 17. Dobno-spolna struktura stanovništva Osijeka 1991. godine	48
Sl. 18. Dobno-spolna struktura stanovništva Zagreba 2001. i 2011. godine	49
Sl. 19. Dobno-spolna struktura stanovništva Splita 2001. i 2011. godine	51

Sl. 20. Dobno-spolna struktura stanovništva Rijeke 2001. i 2011. godine.....	53
Sl. 21. Dobno-spolna struktura stanovništva Osijeka 2001. i 2011. godine	54
Sl. 22. Stanovništvo makroregionalnih centara staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja 2011. godine	59
Sl. 23. Stanovništvo Zagreba prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine.....	61
Sl. 24. Stanovništvo Splita prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine.....	61
Sl. 25. Stanovništvo Rijeke prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine.....	62
Sl. 26. Stanovništvo Osijeka prema nacionalnosti 1991. i 2011. godine.....	62

POPIS TABLICA

Tab. 1. Indeks i apsolutna međupopisna promjena stanovništva makroregionalnih centara u razdoblju od 1991. do 2011. godine.....	11
Tab. 2. Broj živorođenih, umrlih, prirodna promjena i vitalni indeks za makroregionalne centre u razdoblju od 1991. do 2017. godine.....	17
Tab. 3. Prirodno kretanje stanovništva makroregionalnih centara od 1993. do 1997. godine prema korigiranim podacima	19
Tab. 4. Ukupno doseljeno i odseljeno stanovništvo u makroregionalne centre u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	23
Tab. 5. Odseljeni iz Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka u razdoblju od 2001. do 2017. godine	33
Tab. 6. Doseljeno stanovništvo u Zagreb, Split, Rijeku i Osijek u razdoblju od 2001. do 2017. godine.....	34
Tab. 7. Dnevne migracije stanovništva u makroregionalnim centrima 2001. godine	36
Tab. 8. Dnevne migracije stanovništva u makroregionalnim centrima 2011. godine	37
Tab. 9. Tjedne migracije stanovništva makroregionalnih centara 2001. godine	38
Tab.10. Tjedne migracije stanovništva makroregionalnih centara 2011. godine.	39
Tab. 11. Koeficijent feminiteta po velikim dobnim skupinama u makroregionalnim centrima 1991., 2001. i 2011. godine.....	42
Tab. 12. Stanovništvo makroregionalnih centara prema velikim dobnim skupinama i indeksu starosti 1991. godine	45
Tab. 13. Stanovništvo makroregionalnih centara prema velikim dobnim skupinama i indeksu starosti 2001. i 2011. godine	50
Tab. 14. Stanovništvo makroregionalnih centara prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine	57
Tab. 15. Stanovništvo makroregionalnih centara staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja 2011. godine	59

PRILOZI

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVNI SAT GEOGRAFIJE	
Naziv i sjedište škole	Gimnazija Nova Gradiška
Obrazovni program (zanimanje)	Opća gimnazija
Ime i prezime nastavnika	Pavle Sivec
Datum izvođenja nastavnog sata	01.10., 03.10., 10.10., 15.10., 17.10., 22.10., 24.10. i 29.10.
Naziv nastavne jedinice	Istraživački rad – Demografska obilježja i procesi u makroregionalnim centrima Hrvatske u razdoblju od 1991. do 2017. godine
Razred	2.
Tip sata	Istraživački rad
Kompetencije	Ishodi učenja
1. Geografska znanja i vještine	Temeljni ishod: Učenik analizira uzroke i posljedice suvremenih demografskih procesa na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini s pomoću tablica, grafičkih prikaza i geografske karte. Razrada ishoda za istraživački rad: - analizira, uz pomoć izrađenog dijagrama prirodnog kretanja, uzroke i posljedice prirodnog kretanja stanovništva makroregionalnih centara korištenjem podataka vitalne statistike za istraživano razdoblje - analizira, uz pomoć izrađenog dijagrama kretanja migracijske bilance i tablice doseljenog i odseljenog stanovništva, uzroke i posljedice prostornog kretanja stanovništva makroregionalnih centara za istraživano razdoblje - analizira, uz pomoć dijagrama dobno-spolne strukture, sastav stanovništva makroregionalnih centara prema dobi i spolu u istraživanom razdoblju - analizira utjecaj migracija na strukture stanovništva makroregionalnih centara - objašnjava obrazovnu strukturu stanovništva makroregionalnih centara uz pomoć dijagrama obrazovne strukture stanovništva makroregionalnih centara - uspoređuje, uz pomoć kružnog dijagrama, promjene u strukturi narodnosnog sastava stanovništva makroregionalnih centara u istraživanom razdoblju

	- proučava ekonomsku strukturu stanovništva makroregionalnih centara uz pomoć tablice ekonomske strukture stanovništva		
2. Metodička kompetencija	Primijeniti pravila za izradu linijskih dijagrama. Primijeniti pravila za izradu dijagrama dobno-spolne strukture. Primijeniti pravila za izradu kružnih dijagrama. Primijeniti pravila za izradu stupčastih dijagrama. Primijeniti pravila za izradu tablica. Primijeniti pravila za analizu dijagrama. Primijeniti pravila za analizu tablica.		
3. Komunikacijska kompetencija	Poticati samostalno razmišljanje i zaključivanje. Razvijati pismeno izražavanje i argumentiranje na standardnom hrvatskom književnom jeziku pišući istraživački rad. Razvijati sposobnosti usmenog izlaganja istraživačkog rada pred ostalim učenicima.		
4. Socijalna kompetencija	Poštivati zadana pravila i zadane vremenske okvire za izvršavanje zadataka. Poštovati i uvažavati tuđa mišljenja prilikom izlaganja rada.		
TIJEK NASTAVNOG SATA			
Etape Istraživanja	Cilj etape	Opis aktivnosti učitelja	Opis aktivnosti učenika
1. Određivanje istraživačkog problema/teme	Dogovoriti, u suradnji s učenikom temu/problematiku istraživanja.	U suradnji s učenikom kreira radni naslov teme.	U suradnji s učiteljem kreira radni naslov teme.
2. Istraživanje literature i izvora	Istražiti literaturu i izvore koji će se koristiti pri izradi istraživačkog rada.	Upućuje učenika na relevantne stranice i knjižnicu pri istraživanju literature i izvora.	Uz pomoć učitelja i knjižničara istražuje literaturu i izvore koje će koristiti pri izradi istraživačkog rada.
3. Planiranje istraživanja: određivanje svrhe i ciljeva	Odrediti cilj i svrhu istraživačkog rada.	Revidira cilj i svrhu istraživanja.	Postavlja cilj i svrhu istraživačkog rada.

4. Postavljanje hipoteza	Postaviti ključne hipoteze koje će se proučavati u radu.	Revidira postavljene hipoteze.	Postavlja hipoteze koje će se istraživati.
5. Izrada plana istraživanja	Izraditi detaljan plan istraživanja.	Savjetuje učenika u izradi plana istraživanja.	Izrađuje plan istraživanja.
6. Pisanje rada	Izrada istraživačkog rada prema naznačenom planu i etapama.	Savjetuje, upućuje, vodi u procesu izrade istraživačkog rada. Ispravlja greške u analizi. Upućuje učenika što i kako ispraviti. Revidira prvu verziju rada dajući povratnu informaciju o napisanome tekstu.	Izrađuje dijagrame/karte/tablice, proučava literaturu i izvore. Piše rad. Konzultira se s učiteljem. Predaje prvu verziju na čitanje.
7. Presentacija rada	Presentacija rada putem odabranog medija: postera, power point presentacije, usmenog izlaganja	Prati učenikovu presentaciju. Vodi raspravu o rezultatima rada.	Učenik presentira rad putem odabranog medija. Sudjeluje u raspravi oko rezultata rada.
8. Vrednovanje	Vrednovanje istraživačkog rada i presentacije rezultata.	Vrednovanje svih elemenata pisanog rada, procesa izrade rada i presentacije rada.	Učenik presentira rad putem odabranog medija. Sudjeluje u raspravi oko rezultata rada.

Način vrednovanja

Elementi vrednovanja	0 bodova	1 bod	2 boda	3 boda
Uvod, istraživačka pitanja i hipoteze	Uvod je napisan nejasno, predugačak je, nedostaje cilj i svrha istraživanja, hipoteze su nejasne i ne odražavaju cilj i svrhu istraživanja.	Cilj i svrha su naznačeni u uvodu koji je strukturiran, ali još uvijek predugačak. Istraživačka pitanja su razrađena, no nisu jasno usklađena s ciljem i svrhom istraživanja.	Uvod je dobro strukturiran, sažet, sadrži cilj i svrhu istraživanja, hipoteze su jasne i dobro formulirane.	Uvod je sažet i jasno strukturiran. Cilj i svrha su naznačeni i dobro obrazloženi, hipoteze su jasne i održavaju cilj i svrhu istraživanja.
Metode istraživanja	Nisu navedene niti korištene dogovorene metode rada. Nedostaje objašnjenje korištenih metoda.	Nisu jasno navedene korištene metode istraživanja, objašnjene su površno. Nedostaje opis zašto su se koristile konkretne metode istraživanja.	Korištene metode istraživanja su dobro objašnjene i navedene. Opisano je zašto su se koristile određene metode istraživanja.	Korištene metode istraživanja su jasno i izvrsno opisane i objašnjene te primijenjene u radu. Iz opisa je vrlo jasno zašto su korištene konkretne metode istraživanja.
Prikaz i analiza podataka	Nisu odabrani odgovarajući grafički prikazi, analiza podataka i grafičkih prikaza nije napravljena ili je vrlo površna. Postavljeni ishodi nisu mogli biti ostvareni.	Podaci su prikazani samo tablično, analiza podataka je napravljena površno i bez odgovarajućih elemenata. Ostvarenost postavljenih ishoda je na niskoj razini.	Podaci su prikazani tablično i grafički, analiza je napravljena, no postoje određene greške u samoj analizi. Ostvarenost postavljenih ishoda je na vrlo dobroj razini.	Podaci su prikazani tablično i odgovarajućim grafičkim prikazima, analiza je napravljena izvrsno. Ostvarenost postavljenih ishoda je na izvrsnoj razini.

Rasprava i zaključak	Rasprava nije napisana ili je napisana vrlo površno. Zaključak nedostaje ili nije ishod istraživanja. Postavljeni ishodi nisu mogli biti ostvareni.	Rasprava je napisana površno, odnosno puna je nedostataka. Zaključak je napisan, ali mu nedostaje logički slijed prema postavljenim hipotezama. Postavljeni ishodi ostvareni su na niskoj razini.	Rasprava je napisana dobro i ima logičan slijed razrade. Zaključak je jasan i sažet te odgovara na postavljene hipoteze. Postavljeni ishodi ostvareni su na vrlo dobroj razini.	Rasprava je napisana izuzetno dobro i postoji vrlo jasan i logičan slijed razrade. Zaključak je jasan i logičan i odgovara na postavljene hipoteze istraživanja. Postavljeni ishodi su ostvareni na izvrsnoj razini.
Prezentacija rada – elementi prezentacije: predstavljanje cilja i svrhe istraživanja, objašnjavanje hipoteza, prezentacija podataka i rezultata istraživanja, obrana zaključaka istraživanja.	Prezentacija rada nije napravljena ili je vrlo kratka i ne sadržava sve elemente koje treba sadržavati. Učenik uopće ne sudjeluje u raspravi rada niti postoji ikakva interakcija s drugim učenicima.	Prezentacija rada je napravljena vrlo površno i bez ključnih elemenata. Nedostaje interakcija s drugim učenicima, učenik vrlo slabo sudjeluje u raspravi istraživanja rada.	Prezentacija rada je dobro strukturirana i sadržava većinu elemente koje treba sadržavati. Postoji jasna interakcija s drugim učenicima te učenik sudjeluje u raspravi argumentirano uz vođenje nastavnika.	Prezentacija rada je izvrsno strukturirana i sadržava sve elemente koje treba sadržavati. Učenik samoinicijativno i bez teškoća sudjeluje u raspravi s ostalim učenicima uvažavajući njihove argumente.
Koncept rada, pravopis i gramatika	Nije vidljiva jasna struktura i konceptualni slijed u radu. U radu postoje brojne pravopisne i gramatičke greške.	U radu se prepoznaju osnovni elementi strukture. U radu postoji veći broj pravopisnih i gramatičkih grešaka.	Elementi strukture rada i sadržaj pojedinih kompozicijskih jedinica su bez većih grešaka. U radu postoji malo ili vrlo malo pravopisnih i gramatičkih grešaka.	Rad je vrlo jasno i dobro strukturiran i napisan prema jezičnim pravilima.

Broj bodova	Ocjena
0-6	Nedovoljan
7-9	Dovoljan
10-12	Dobar
13-15	Vrlo dobar
16-18	Odličan

Nastavne metode i strategije – izravna grafička metoda, m. rada na tekstu, metoda pisanih radova, metoda usmenog izlaganja učenika, rasprava; primjena IKT-a, učenje otkrivanjem, istraživačko učenje, rješavanje problema

Oblici rada – samostalan rad

Nastavna sredstva i pomagala - udžbenik, školski atlas, zidna karta, računalno, LCD projektor, PPT, fotografije, dijagram prirodnog kretanja stanovništva, dijagram kretanja migracijske bilance, dijagram dobno-spolne strukture stanovništva, dijagram obrazovne strukture stanovništva, kružni dijagram strukture narodnosnog sastava, tablica ekonomske strukture stanovništva, tablica doseljenog stanovništva, tablica odseljenog stanovništva,

Popis literature i izvora za učitelja/nastavnika

Cindrić, M., Miljković, D., Strugar, V., 2016: Didaktika i kurikulum, IEP, Zagreb.

Matas, M., 1996: Metodika nastave geografije, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb

Metodički priručnik iz geografije, <https://skolazazivot.hr/obrazovni-sadrzaji/metodicki-prirucnici/metodicki-prirucnici-za-srednju-skolu/> (25.09.2019.)

Trškan, D., 2015: Istraživački rad u srednjoj školi, *Povijest u nastavi*, 26 (2), 123 – 137.